memorii | jurnale

„O CARTE CAPTIVANTĂ"
— *JOHANNESBURG SUNDAY TIMES*

AS OLGA ROMANOFF
ȘI CORYNE HALL

AMINTIRILE UNEI PRINȚESE REBELE DIN FAMILIA ROMANOV

ebook HUMANITAS

Prințesa Olga Andreevna Romanoff (n. 8 aprilie 1950, Londra) este fiica prințului Andrei Aleksandrovici al Rusiei (cel mai mare nepot al ultimului țar al Rusiei, Nicolae II, executat de bolşevici în 1918, alături de familia sa) din cea de a doua căsătorie a acestuia, cu Nadine Sylvia Ada McDougall. În 2017 Olga Romanoff şi-a publicat, în colaborare cu Coryne Hall, cartea de memorii *Princess Olga: A Wild and Barefoot Romanov*. Din data de 3 decembrie 2017 a devenit preşedinta Asociației de familie Romanov.

Coryne Hall este istoric, jurnalist şi consultant specializat în Rusia imperială (dinastia Romanov) şi casele regale din Europa. Pe lângă articolele publicate în *Majesty Magazine*, *The European Royal History Journal*, *Royal Russia*, *Sovereign* şi *Royalty Digest Quarterly*, a scris numeroase cărți: *Little Mother of Russia: A Biography of the Empress Marie Feodorovna 1847–1928* (1999); *Once a Grand Duchess: Xenia, Sister of Nicholas II* (în colaborare cu John Van der Kiste) (2002); *Imperial Dancer: Mathilde Kschessinska and the Romanovs* (2005); *Hvidøre: A Royal Retreat* (2012); *Apapa: King Christian IX of Denmark and his descendants* (în colaborare cu Arturo E. Beéche) (2014); *Princesses on the Wards: Royal Women in Nursing Through Wars and Revolutions* (2014); *The Romanovs* (în colaborare cu Arturo E. Beéche) (2017); *Princess Olga: A Wild and Barefoot Romanov* (în colaborare cu AS Prințesa Olga Romanoff) (2017); *Imperial Crimea: Estates, Enchantment and the Last of the Romanovs* (în colaborare cu Greg King, Penny Wilson & Sue Woolmans) (2017); *The Royal House of Bavaria*, vol. 1 (în colaborare cu Arturo E. Beéche (2018); *To Free the Romanovs: Royal Kinship & Betrayal in Europe 1917–1919* (2018), *Queen Victoria and The Romanovs: Sixty Years of Mutual Distrust* (2020).

AS OLGA ROMANOFF
și CORYNE HALL

AMINTIRILE UNEI PRINȚESE REBELE DIN FAMILIA ROMANOV

Traducere din engleză și note
de Cristina Balinte

Her Highness Princess Olga Romanoff with Coryne Hall
Princess Olga: A Wild and Barefoot Romanov
Copyright © HH Princess Olga Romanoff
Agent: Carina Deschamps Agency
First published in 2017 by Shepheard Walwyn (Publishers) Ltd.
All rights reserved.

Acest e-book este protejat de legea drepturilor de autor. Reproducerea sa integrală sau parţială, multiplicarea sa prin orice mijloace şi sub orice formă, punerea sa la dispoziţie publică pe internet sau în reţele de calculatoare, stocarea sa temporară sau permanentă pe diverse dispozitive sau în sisteme care permit recuperarea informaţiei, gratuit sau în scop comercial, precum şi alte fapte similare, fără permisiunea scrisă a editurii reprezintă o încălcare a legislaţiei privind protecţia dreptului de autor şi se pedepsesc conform legilor în vigoare.

© HUMANITAS, 2020, pentru prezenta versiune românească (ediţia digitală)

ISBN: 978-973-50-6907-0 (epub)

EDITURA HUMANITAS
Piaţa Presei Libere 1, 013701 Bucureşti, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0723.684.194

Lui Nick, Fran şi mai ales micuței mele Poggy, care îmi este un mare sprijin şi ajutor. Cu toţii m-au făcut să râd şi m-au tachinat fără pic de milă!

DISTRIBUȚIA PRINCIPALELOR PERSONAJE

FAMILIA TATEI: ROMANOVII

Străbunicii mei:
Țarul Rusiei, Alexandru III (Aleksandr Aleksandrovici)
Împărăteasa Maria Feodorovna, născută prințesa Dagmar a Danemarcei

Bunicii mei:
Marea ducesă Ksenia Aleksandrovna (Amama)
Marele duce Aleksandr Mihailovici („Sandro“) (Apapa)

Părinții mei:
Prinţul Andrei Aleksandrovici
Nadine McDougall

Prima soție a tatei:
Elisabeta Ruffo di Sant’ Antimo („Elsa“) (m. 1940)

Frații mei vitregi:
Prinţesa Ksenia („Mysh“) (1919–2000)
Prinţul Mihail (1920–2008)
Prinţul Andrei (n. 1923)

Unchii şi mătuşile tatei:
Țarul Nicolae II (Nikolai Aleksandrovici)
Marele duce Mihail Aleksandrovici
Marea ducesă Olga Aleksandrovna

Verii tatei, copiii lui Nicolae II:
Marea ducesă Olga Nikolaevna
Marea ducesă Tatiana Nikolaevna
Marea ducesă Maria Nikolaevna
Marea ducesă Anastasia Nikolaevna
Țareviciul Aleksei Nikolaevici

Surorile şi fraţii tatei:
Prinţesa Irina („mătuşa Titti“), soţia prinţului Feliks Iusupov
Prinţul Feodor
Prinţul Nikita
Prinţul Dmitri
Prinţul Rostislav
Prinţul Vasili

Copiii mei:
Nicholas (Nick)
Francis (Fran)
Alexandra („Alex“ sau „Poggy“)
Thomas (Tom, decedat în fragedă pruncie)

FAMILIA MAMEI: FAMILIILE BORGSTRÖM ŞI MCDOUGALL

Străbunicii mei:
Emil Borgström
Constance Paterson („Lally“)

Bunicii mei:
Sylvia Borgström (divorţată)
Herbert McDougall

Herbert McDougall s-a căsătorit ulterior cu Cicely.

Mama şi surorile ei:
Nadine McDougall, soţia prinţului Andrei
Pamela McDougall, soţia lui George, cel de-al patrulea conte Sondes
Flora McDougall, soţia lui Jack Kackley (divorţată)

LISTA ILUSTRAȚIILOR

Toate ilustrațiile sunt din colecția prințesei Olga, cu excepția celor de la 25 la 41.

Telegrama adresată de împărăteasa-mamă lui Kirill, 1924.

Telegrama adresată de împărăteasa-mamă marelui duce Nikolai, 1924.

Scrisoarea adresată de împărăteasa-mamă lui Kirill, 1924.

Prima pagină a scrisorii de răspuns a lui Kirill, 11 octombrie 1924.

COLIȚA DE IMAGINI

1. Prințesa Olga aşezată pe genunchii marii ducese Ksenia.

2. Marea ducesă Ksenia ținându-l în brațe pe fiul ei cel mare, prinţul Andrei.

3. Marea ducesă Ksenia cu prinţul Andrei, fiul ei cel mare.

4. Marea ducesă Ksenia cu prințesa Irina şi prinţul Andrei.

5. Marele duce Aleksandr Mihailovici şi marea ducesă Ksenia Aleksandrovna, cu prințesa Irina şi prinţul Andrei.

6. Prinţul Andrei Aleksandrovici alături de unii dintre fraţii săi şi de copiii familiilor aristocrate din anturaj.

7. Prinţul Andrei Aleksandrovici în uniformă de cadet de marină, conducând un automobil.

8. Prinţul Rostislav Aleksandrovici împreună cu preceptorul său, în palatul marelui duce Aleksandr.

9. Marele duce Aleksandr.

10. Prinţul Nikita, prințesa Irina, prinţul Andrei, prinţul Dmitri, marea ducesă Ksenia Aleksandrovna, prinţul Vasili, prinţul Feodor, prinţul Rostislav şi marele duce Aleksandr Mihailovici.

11. Curtea palatului de la Ai-Todor, cu „Casa Veche“ şi „Casa Nouă“.

12. Domeniul din Crimeea al marelui duce Aleksandr Mihailovici, Ai-Todor.

13. Copiii marii ducese Ksenia şi ai marelui duce Aleksandr.

14. Marea ducesă Ksenia la Ai-Todor, alături de soțul ei, de fraţi şi de

nepoatele din partea fratelui Nicolae II la Ai-Todor.

15. Prinţul Andrei în uniformă militară.

16. Împărăteasa-mamă Maria Feodorovna şi unul dintre nepoţi.

17. Împărăteasa-mamă Maria Feodorovna cu fiica ei, marea ducesă Ksenia, şi nepotul, prinţul Nikita.

18. Prinţii Andrei şi Feodor la Livadia.

19. *HMS Marlborough*, trimis de regele George V ca să le evacueze pe împărăteasa-mamă şi rudele sale din Crimeea.

20. Marea ducesă Ksenia Aleksandrovna la bordul *HMS Marlborough*, cu nepoata sa prinţesa Irina.

21. Împărăteasa-mamă Maria Feodorovna la bordul *HMS Marlborough*, la Ialta.

22. Marea ducesă Ksenia şi copiii ei în exil.

23. Marea ducesă Ksenia la Conacul Wilderness, de la Hampton Court.

24. Prinţul Feliks Feliksovici Iusupov şi prinţesa Irina Aleksandrovna în exil în Franţa.

25. Marele duce Kirill Vladimirovici, autoproclamat „împărat“ (colecţie particulară).

26. Prinţul şi prinţesa Andrew cu fiica lor, prinţesa Olga.

27. Sora Helen Rowe, purtând-o în braţe pe prinţesa Olga, în vârstă de două luni.

28. Prinţesa Olga la şase sau şapte luni.

29. Prinţesa Olga în căruciorul făcut de fabricantul de trăsuri al reginei.

30. Măicuţa Martha cu prinţesa Olga şi prinţul Andrei.

31. Marea ducesă Ksenia, prinţul Aleksandr şi prinţesa Margarita von Baden, ţinând-o în braţe pe prinţesa Olga.

32. Prinţesa Olga la şapte ani.

33. „Draga de Nanny Ray“ a prinţesei Olga.

34. Prinţesa Andrew călare pe Chasseur.

35. Prinţesa Olga pe măgăruşul Neddy.

36. Prinţesa Olga pe Tina, poneiul pe care a învăţat să călărească.

37. Prinţesa Olga şi Thomas Mathew după nuntă.

38. Prinţesa Andrew alături de mama ei, Sylvia McDougall, şi de marea ducesă Ksenia, la Craigowan.

39. Alexandra, fiica prinţesei Olga, îmbrăţişându-l pe fratele ei Tom, care îl ţine în braţe pe câinele Oscar.

40. Fiii prinţesei Olga, Nick şi Fran, în uniformă ATC.

41. Prinţesa Olga cu Nick, Fran şi Alexandra la Banchory. (Prin amabilitatea cotidianului *The Press and Journal* din Aberdeen.)

1
MOŞTENIREA ROMANOVILOR

Nu putea fi un contrast mai mare decât acela dintre educaţia mea, în sălbăticia rurală din Kent, şi copilăria tatei, în Rusia imperială.

Tata, prinţul Andrei Romanov, era nepotul cel mai mare al ţarului asasinat Nicolae II. În certificatul meu de naştere, ocupaţia lui declarată este de „prinţ al Rusiei“. Mama, Nadine McDougall, cea de-a doua soţie a tatei, făcea parte din bogata familie de viţă nobilă McDougall.

Copilăria mea s-a desfăşurat într-un cadru în care atmosfera generală din *The Darling Buds of May*[1] se îmbina cu aceea a serialului de epocă *Downton Abbey*. Cred că am avut o copilărie cu adevărat idilică.

1. Serial de televiziune, producţie Yorkshire Television, difuzat între 1991 şi 1993, despre viaţa unei familii de fermieri din Kent.

M-am născut la 8 aprilie 1950 şi am crescut pe domeniul de la Provender, într-o casă cu trecut istoric care mai avea unele elemente de arhitectură din secolul al XIII-lea, situată lângă Faversham, în comitatul Kent. Familia mamei, alcătuită din ramurile Borgström şi McDougall, îşi dusese aici existenţa vreme de peste o sută de ani. Casa am moştenit-o când mama mea, Nadine, a murit, în 2000.

În cea mai veche amintire a mea sunt aşezată pe un pled în frumoasa noastră grădină de atunci, de la Provender, apoi mă aplec şi culeg o margaretă. Tata stă pe iarba din apropiere. După ce privesc floarea, părinţii mă încurajează să mă duc aşa, de-a buşilea, înspre el. Trebuie să fi avut vreo şase luni.

Actualul padoc din faţa casei era, în anii aceia, împărţit în trei compartimente, toate excelent întreţinute. Pe vremea copilăriei mele, ţineam acolo gâşte, măgăruşi, diverse alte vietăţi, aşa că am crescut în apropierea animalelor. De fapt, mă descurc de regulă mai bine cu animalele decât cu oamenii!

*

Bineînţeles că viaţa tatei în Rusia fusese complet diferită de a mea. Se născuse şi crescuse într-un palat. Înainte să se stabilească în Anglia, supravieţuise deja ameninţării unui pluton de execuţie bolşevic. Atât el, cât şi familia sa fuseseră norocoşi că reuşiseră să scape cu viaţă din Rusia.

Bunicul meu patern a fost marele duce Aleksandr Mihailovici, căruia i se spunea „Sandro“. S-a căsătorit cu marea ducesă Ksenia Aleksandrovna, fiica lui Alexandru III şi a soţiei sale de origine daneză, Dagmar, care a devenit împărăteasa Maria Feodorovna. Alexandru şi Dagmar au avut şase copii: Nicolae II (Nikolai), Aleksandr, mort în fragedă pruncie, Gheorghi, care a murit de tuberculoză în 1899, Ksenia, bunica mea, Mihail şi Olga. Sandro era nepotul lui Nicolae I, iar Ksenia *stră*nepoata acestuia. Cei doi soţi erau, aşadar, veri primari din două generaţii diferite. După ce a scăpat din Crimeea şi s-a stabilit în Franţa, Sandro a scris două cărţi de foarte mare succes despre viaţa pe care o dusese în Rusia, *Once a Grand Duke* (*Am fost odată mare duce*) şi *Always a Grand Duke* (*Mare duce pentru totdeauna*).

Ksenia şi Sandro s-au căsătorit în 1894. Mătuşa ei, prinţesa de Wales – mai târziu, regina Alexandra a Marii Britanii – a venit, cu ocazia nunţii, la Sankt-Petersburg, iar regina Victoria le-a trimis un dar. Fiecare invitat a primit ca amintire o punguţă brodată cu monograma cuplului, închisă cu un şiret şi plină cu migdale franţuzeşti. Mai târziu, în acelaşi an, tatăl Kseniei, ţarul Alexandru III, a murit, iar fratele ei, Nicolae, a devenit marele ţar. Cel căruia în copilărie i se spunea „Nicky“ avea să cunoască îngrozitorul destin care îi aştepta atât pe el, cât şi întreaga lui familie.

Până la treizeci de ani, bunica a avut şapte copii. Bunicul a asistat la toate naşterile, un lucru neobişnuit pentru acele timpuri. Era un bărbat nemaipomenit, cu vederi înaintate. După revoluţie, până şi sovieticii au avut, pare-se, o părere bună despre el. Înfiinţase Forţele Aeriene Ruse, a fost amiralul flotei, ministrul marinei comerciale şi chiar a iniţiat la Paris un club pentru aviatori. Şi tot aşa – Sandro le-a făcut pe toate.

Primul lor copil a fost Irina, mătuşa mea Titti, o mare frumuseţe care, la optsprezece ani, s-a căsătorit cu prinţul Feliks Iusupov – ajuns, mai târziu, unul dintre asasinii lui Rasputin. Ksenia a adus pe lume câte un prunc la fiecare optsprezece sau douăzeci de luni. În afara Irinei, toţi ceilalţi au fost

băieți – Andrei, tatăl meu, urmat de Feodor, Nikita, Dmitri, Rostislav şi Vasili. Pentru Ksenia, naşterea pruncilor nu a fost o problemă; trebuia doar să-i scoată din pântece, unul după altul, aşa cum scoți boabele de mazăre dintr-o păstaie.

Aducerea pe lume a tuturor acestor fii sănătoşi a mâhnit-o pe împărăteasa Alexandra. Din 1895 până în 1901, ea nu reuşise să zămislească decât fete, care nu ar fi putut moşteni tronul. Când, în sfârşit, i s-a născut un fiu, Aleksei, în 1904, s-a descoperit că acesta suferea de hemofilie, o boală care face ca sângele să nu se coaguleze. Îi putea fi fatală în orice moment, aşa că informațiile despre boala țareviciului au fost păstrate strict secret.

Tata s-a născut în Palatul de Iarnă, în 1897. A fost singurul dintre copiii Kseniei şi ai lui Sandro întâmpinat la venirea pe lume cu douăzeci şi una de salve de tun. Gestul era neobişnuit – salvele de tun însemnau o onoare de care trebuia să se bucure în exclusivitate fiul şi moştenitorul țarului –, dar fusese îndeplinit spre a-i face pe plac împărătesei, mama Kseniei. Aceasta îşi exprimase dorința ca nepotul său cel mai mare să primească toată cinstirea cuvenită unui mare duce.

Pruncul întârzia să vină pe lume, iar Nicolae n-a pierdut prilejul să o tachineze pe Ksenia, spunându-i că doar *elefantinele* poartă sarcina douăzeci şi două de luni. Tata s-a născut pe 25 ianuarie – 25 ianuarie *al nostru* –, după calendarul vechi, iulian, adică într-o zi diferită de cea după stilul nou, gregorian, într-o cameră din aripa unde se aflau apartamentele private, întrucât Ksenia intrase brusc în chinurile facerii. Camera avea un plafon de formă octogonală şi îi servea lui Nicolae II drept salon de muzică. Astăzi este deschisă uneori publicului, cu ocazia expozițiilor speciale găzduite acolo.

Ferestrele camerei aveau câte două rânduri de sticlă, ca un model timpuriu de geamuri duble. Aşa că bunicul meu, Sandro, a scris data, ora naşterii şi numele copilului în partea din interior a ferestrei.

Între douăzeci şi treizeci de ani, Ksenia a avut şapte fii – deloc rău. Apoi, după naşterea ultimului lor copil, Sandro a cam început să calce strâmb, iar Ksenia şi-a luat un amant. Amândoi au căzut de acord să aibă o formă liberă de căsătorie. Unii aristocrați procedau astfel după ce li se năşteau copiii. De fapt, înainte de revoluție, atât Sandro, cât şi Ksenia fuseseră mai multă

vreme implicaţi într-o relaţie amoroasă cu un alt cuplu căsătorit. Conduceau deseori prin sudul Franţei, într-o maşină decapotabilă, Sandro şi amanta stând în faţă, iar în spate, soţul acesteia şi Ksenia.

Nu era nici o problemă că Ksenia avea un amant. Problema era că bărbatul acela fusese băgat la puşcărie pentru fraudă. Omul era dubios. În zilele noastre, nimeni n-ar lua în seamă aşa ceva; oamenii intră şi ies întruna de la închisoare. Pe atunci era altfel. Nu se făcea să ai un amant recidivist!

Tata şi fraţii lui au purtat, până la aproape trei ani, rochiţe. În fotografii, cu greu pot fi deosebiţi de fete. Din nou, o expresie a mentalităţii aristocraţilor: băieţeii şi fetiţele erau îmbrăcaţi la fel.

După primii ani de răsfăţ ai copilăriei, când în odaia rezervată lor fuseseră îngrijiţi de o doică englezoaică, băieţii au fost îmbrăcaţi în costume de marinar, iar regimul de viaţă a devenit puţin mai sever. Mă rog, au avut o perioadă mai grea până când, în cele din urmă, au ajuns să meargă la culcare într-un dormitor friguros. Au trecut de la o extremă la alta, astfel încât să fie suficient de căliţi ca să se alăture unui regiment sau să intre în marina militară. Aşa se făceau lucrurile. Nici la şcoală nu a mers tata, ci a fost educat la palat de preceptori.

Era cam de-o vârstă cu verii săi, şi se jucau cu toţii împreună. S-a scris mult despre Olga, Tatiana, Maria, Anastasia şi Aleksei, care, fiind ucişi, s-au transformat din acel moment în martiri. Tati ne-a povestit însă că erau nişte copii absolut normali, ca toţi ceilalţi, doar că aveau întâmplător drept tată un ţar.

Se întreceau la fugă cu tata şi fraţii lui, pe holurile largi ale Palatului de Iarnă, organizau curse de biciclete şi de ponei, se dădeau cu rolele, se căţărau în copaci şi se jucau la fel cum se joacă toţi verii între ei. Pariez că fetele exersau sărutul cu verii lor de sex masculin, căci aşa făceau tinerii pe atunci. Erau nişte copii fericiţi, cu nimic ieşiţi din comun, doar că, desigur, supravegheaţi şi păziţi, cum sunt păziţi astăzi prinţul George şi prinţesa Charlotte, de ofiţeri din Garda Regală (în Rusia, cazacii răspundeau de protecţia familiei imperiale). Una dintre numeroasele lor probleme era că aveau o mamă cu sănătatea fragilă, care îşi domina copiii prin intermediul bolii ei. Când nu-i avea sub ochi, ei se comportau perfect normal. Ţarina însă a început să se retragă din societate şi deseori îşi folosea boala ca să-şi

împiedice copiii să facă lucrurile pe care le voiau.

Mulți, mulți ani mai târziu, şi eu am fost crescută în mod asemănător de mama care, în discuțiile din casă, găsea întotdeauna scuza că avea probleme cu inima. După care spunea că vrea să se întindă în pat. Aşa credea ea că va ține totul sub control. Era totuşi o femeie minunată, pe care prietenii mei o adorau. Voiau să vină la noi cât mai des, ca să stea de vorbă cu „tuşica Nadine“, doar că mama putea fi o persoană foarte dificilă.

Țarina, aşadar, era obsedată să controleze oamenii, fără nici o îndoială. Îl controla până şi pe Nicolae. Dintr-un motiv necunoscut, în dinastia Romanov bărbații s-au căsătorit mai ales cu femei cu un caracter foarte puternic, dornice să țină totul sub control. Iar bărbaților le făcea plăcere să fie dominați. Dumnezeu ştie de ce! Este una dintre ciudățenii. Nicolae era un bărbat minunat, pe care tati îl adora. Fiind cel mai mare dintre nepoți, țarul îl lua cu el de obicei, să asiste la manevrele militare, iar tati se pare că purta flamura regimentului.

Când a izbucnit Primul Război Mondial, tata era înrolat în gărzile de cavalerie. Era o tradiție ca băieții Romanovilor, odată ajunşi la o anumită vârstă, să fie trimişi la o curtezană, nu la o prostituată oarecare, ca să învețe cum se face dragoste. Să faci dragoste era considerat un talent, o *artă*. Ceva asemănător cu pictura sau muzica, şi nu trebuia făcut de mântuială. De aceea, când le sosea timpul, erau trimişi la curtezana palatului – dar tata a refuzat să se ducă, deoarece o iubea pe Elsa, care urma să devină prima lui soție, plus că era genul de bărbat *fidel*.

Tati o întâlnise când el avea aproape optsprezece ani, sau chiar mai înainte. Fiica unui italian din familia Sasso-Ruffo şi a unei rusoaice din familia Meşcerski, Elsa avea cu zece ani mai mult decât tata. Problema era că se măritase cu comandantul tatei, căruia deja îi născuse doi copii. Totul se petrecea însă cu mult înainte de apariția telefoanelor mobile, aşa că probabil se întâlneau doar când tati primea liber de la manevrele militare. Idila dura de ceva vreme, dar totul fusese trecut sub tăcere. Între timp, tata a ajuns locotenent în gărzile de cavalerie. Nu se înfățişa însă în uniformă albă de ofițer, fiindcă simțiseră că se pregătea ceva. Şase luni mai târziu a izbucnit revoluția.

*

La sfârşitul lui 1916, cu doar câteva luni înainte de revoluție, soțul mătuşii Titti, Feliks Iusupov, a fost implicat în uciderea lui Grigori Rasputin. Acel aşa-zis „călugăr nebun“ din Siberia devenise un apropiat al țarului şi al țarinei, pentru că era singurul care îl putea ajuta pe Aleksei în privința hemofiliei. Mulți nu îl sufereau însă, şi nu aveau nici o încredere în influența lui.

Tata îl îndrăgise mult pe Rasputin. Ne-a spus că nici vorbă să fi fost călugăr. Nu se spăla, îi plăcea să bea, îi plăceau femeile, purta părul lung – dar am cunoscut o sumedenie de astfel de oameni în anii ’60. Tati a susținut mereu că Rasputin era un om bun şi că, într-o zi, va ieşi la iveală întreg adevărul. Chiar *a avut* o putere vindecătoare sau, cum i se spune astăzi, bioenergie. Şi tatăl lui fusese un fel de mistic, un vraci de cai, mai exact. Când un cal era rănit, atingea cu palmele trupul animalului, care se întrema curând. Aşa au auzit țarul şi țarina despre Rasputin.

Feliks, care era bisexual, şi iubitul său, marele duce Dmitri, au crezut că *ei* îl omorâseră pe Rasputin. Feliks îl poftise în apartamentul lui privat din subsolul Palatului Iusupov, promițându-i că vor veni să li se alăture la petrecere nişte fătuci – era bine cunoscută înclinația lui Rasputin pentru compania sexului frumos. Doctorului îi dăduseră drept sarcină să pună otravă în prăjituri şi în vin, însă Rasputin a mâncat prăjiturile şi a băut vinul fără să i se întâmple nimic. Aşa că, atunci când s-a ridicat de la masă şi a început să se mişte de colo-colo, Feliks a tras asupra lui, dar nici aşa Rasputin nu a murit. A încercat apoi să iasă din palat şi din nou a fost împuşcat.

Presupun că Feliks şi Dmitri l-au crezut grav rănit şi au hotărât să termine cu el înecându-l în râul Neva. După ce l-au aruncat în apă, s-au gândit că şi-au făcut bine treaba, reuşind să-l ucidă.

Dar acum, când s-au deschis arhivele, vedem că doctorul refuzase, pare-se, să pună otravă în prăjituri; iată de ce nu puteau înțelege cum de se mai plimba Rasputin viu prin apartament după ce le mâncase. Există totodată dovezi care sugerează că Oswald Rayner de la MI6 a fost cel care l-a împuşcat şi că, atunci când a fost aruncat în râu, Rasputin murise deja. Rayner era un vechi prieten al lui Feliks, de pe vremea studiilor la Universitatea din Oxford. Englezii îl urmăreau de mult timp pe Rasputin,

bănuind că încerca să negocieze un tratat de pace între germani şi ţar, ceea ce i-ar fi afectat pe britanici.

Feliks a susţinut însă întotdeauna că *el* îl omorâse pe Rasputin. Chiar a scris o carte pe această temă. Tata era livid de mânie şi nu i-a iertat niciodată participarea la crimă. În treacăt fie spus, camera respectivă este încă mobilată ca un apartament, cu statuile destul de morbide, din ceară, ale lui Feliks şi Rasputin!

Cu câteva zile înainte să moară, se spune despre Rasputin că ar fi lăsat o scrisoare adresată ţarului. A scris: „Dacă oamenii tăi au pus la cale moartea mea, atunci nici un membru al familiei tale – adică nici unul dintre copiii sau rudele tale – nu va rămâne în viaţă mai mult de doi ani. Vor fi ucişi cu toţii de poporul rus…“

Deşi ştim acum că această poveste a fost născocită de secretarul lui Rasputin, prezicerea de rău augur *s-a împlinit* în mod tragic.

*

În februarie 1917, a izbucnit revoluţia. A început prin revolte din cauza penuriei de pâine din capitală. Curând, mii de muncitori au ajuns să mărşăluiască pe străzi, purtând steaguri roşii, cântând şi strigând „Jos guvernul!“, „Jos războiul!“. Nicolae se întorsese la cartierul general al armatei, situat la sute de kilometri depărtare. Principalii miniştri erau numiţi mai ales de împărătească („dirijată“ din umbră de Rasputin), lucru nepopular în rândul oamenilor de rând. Ţarului i s-a cerut să revină de urgenţă şi să desemneze un guvern care să fie acceptat de Dumă (Parlamentul rus). Nu şi-a dat seama însă cât de gravă era situaţia şi a ignorat cererile de concesii.

Când trupele au fraternizat cu masele, situaţia a degenerat, scăpând de sub control, iar Nicolae a decis să se întoarcă prea târziu. Guvernul imperial se prăbuşise, iar calea ferată către capitală a fost blocată de revoluţionari. Nicolae nu mai avea cum să ajungă în capitală, aşa că trenul lui s-a întors la Pskov.

În acest timp, marele duce Kirill, vărul primar al ţarului, depusese jurământul de credinţă în faţa Dumei. Tata spunea că marele duce mărşăluise de fapt către Dumă în fruntea regimentului său de gărzi navale, cu o brasardă roşie la uniformă! După care a revenit la palat şi a arborat pe

acoperiş steagul roşu. Tati spunea că acest Kirill „s-a întors cu susul în jos“, schimbându-şi culoarea din Alb în Roşu. A fost cel dintâi Romanov care a rupt jurământul de credinţă faţă de ţar. Îi mai era şi văr!

În cele din urmă, Nicolae a fost de acord să desemneze un guvern corespunzător, doar că guvernul provizoriu nou-alcătuit luase deja hotărârea că ţarul *trebuia* să abdice în favoarea lui Aleksei. Prin urmare, la 2 martie 1917, Nicolae a semnat actul de abdicare, în vagonul său de tren.

S-a intenţionat iniţial ca fratele ţarului, Mihail, să asigure regenţa până când Aleksei, de doisprezece ani, urma să împlinească vârsta necesară. Dar Nicolae şi-a dat seama că asta însemna că el şi Alexandra ar fi fost astfel despărţiţi de fiul lor. Nu dorea aşa ceva, de aceea s-a răzgândit şi a abdicat în favoarea lui Mihail.

A doua zi, Mihail a fost anunţat de guvernul provizoriu că sentimentele antimonarhice erau foarte puternice şi nu îi mai puteau garanta siguranţa. Mihail a refuzat aşadar tronul, spunând că nu îl va accepta până nu i-o va cere o Adunare *aleasă prin vot*. Acesta a fost sfârşitul dinastiei Romanov. Nicolae a fost trimis înapoi, sub arest, la Palatul Alexandru din Ţarskoe Selo.

*

Regele Angliei, George V, era văr primar cu Nicolae II, precum şi, desigur, cu sora acestuia, bunica mea Ksenia. Toţi fuseseră, încă din copilărie, foarte apropiaţi unul de celălalt, dar când ţarul a abdicat, englezii au refuzat să-i acorde azil politic. Tata a spus mereu că prim-ministrul, Lloyd George, a fost cel care nu le-a permis să vină în Anglia şi, în consecinţă, a dat vina pe el. Până la urmă, s-a dovedit că aşa au stat lucrurile, iar regele George dorise *într-adevăr* să-i primească în Anglia.

De curând, m-am făcut de tot râsul izbucnind în lacrimi la televiziunea naţională, în timpul unui documentar despre Casa Regală de Windsor. După vreo patru zile, un bărbat mi-a telefonat şi mi-a spus: „Am fost atât de mişcat când aţi plâns la televizor, nu vreau să aveţi impresia că George V nu a încercat să o scoată din Rusia pe bunica dumneavoastră, pentru că, dimpotrivă, s-a implicat“. Asta s-a întâmplat imediat după revoluţie, atunci când Ksenia a rămas blocată la Petrograd, din cauză că toate automobilele

ei fuseseră rechiziționate de guvernul provizoriu.

A adăugat: „Ştiu că lucrurile s-au petrecut întocmai cum vă povestesc pentru că bunicul meu a fost ofițerul trimis din Anglia ca să o salveze cu o sanie pe bunica dumneavoastră din palatul înghețat în care se afla cu o parte din copiii ei, şi să o suie apoi în trenul care să o ducă în Crimeea, astfel încât întreaga familie să fie salvată“.

Bunicul acestui bărbat care venise în Rusia fusese un tânăr ofițer din regimentul de infanterie uşoară scoțiană (Highland Light Infantry). Putea să gândească limpede, în momente dificile, fără să-şi bată prea mult capul cu vreo problemă. A reuşit să ajungă la Ksenia şi a escortat-o în tren, până în Crimeea. Ksenia a părăsit capitala către sfârşitul lui martie 1917.

Nu a avut cum să-l salveze pe bietul țar Nicolae, pentru că era ținut în arest în Palatul Alexandru, împreună cu familia, însă, datorită regelui George, Ksenia s-a putut alătura celorlalți membri ai familiei, în Crimeea, care la acea vreme era un loc relativ sigur.

A fost o misiune secretă, nici măcar soția ofițerului nu a ştiut despre ea. Dar atunci când omul s-a înapoiat în Anglia şi i-a povestit pe cine se dusese să salveze, femeia nu s-a arătat deloc încântată. Ksenia era atât de renumită pentru frumusețea ei, încât bărbații îi cădeau la picioare.

Când ofițerul s-a întors la Londra, Lloyd George s-a învinețit de furie, după câte se pare. Nu punea mare preț, la drept vorbind, nici pe regalitate, nici pe imperialism, şi cu siguranță nu voia ca Romanovii să sosească în Anglia. Mai târziu, dat fiind că uniforma de ofițer includea şi kiltul, regele George i-a înmânat acelui bărbat destoinic un *dirk*, adică un pumnal de ceremonie, în semn de recunoaştere a meritelor.

Conform celor spuse de bunicul bărbatului de la telefon, existase pe atunci o oarecare bănuială că MI5 se amestecase în afacere, printr-o „cârtiță“ racolată dintre simpatizanții cauzei bolşevice. Orice document scris trebuia codificat, spre a fi păstrat secretul total.

La Arhivele Regale se găseşte într-adevăr o epistolă din partea lui George V către Lloyd George, în care stă scris că Romanovilor nu trebuie să li se îngăduie să ajungă în Anglia. Ea a fost făcută publică într-o emisiune televizată. Bărbatul de la telefon mi-a explicat că regele George fusese convins să scrie acea epistolă către Lloyd George, de revocare a permisiunii

de intrare a Romanovilor în Anglia, din pricina ameninţării reprezentate de „cârtiţă“, care îi pusese pe regele George şi pe familia sa într-o situaţie foarte dificilă.

Toate acestea se petreceau pe vremea când regele se străduia să creeze familiei regale o imagine favorabilă în ochii poporului britanic, înlocuindu-i numele de familie cu rezonanţă germană, Saxa-Coburg-Gotha, prin mai englezescul „Casa de Windsor“. În perioada aceea exista în Anglia un puternic sentiment antigerman, ferestrele magazinelor erau sparte, iar câinii din rasa Teckel (Dachshund) erau ucişi cu pietre pe străzi. Problema era însă că Alexandra, soţia lui Nicolae, deşi nepoata reginei Victoria, *era* nemţoaică, aşa că englezii nu voiau să *o* vadă în ţara lor. Oricum, asta mi s-a povestit întotdeauna. Englezii nu doreau o afluenţă a Romanovilor şi fiindcă îi considerau o familie *uriaşă*.

Fără nici o posibilitate de salvare la orizont, în vara anului 1917, ţarul şi familia sa au fost trimişi la Tobolsk, în Siberia. Toată lumea spera, evident, că o să scape. De aceea, când mai târziu, în cursul aceluiaşi an, sora ţarinei, Victoria, marchiză de Milford Haven, a primit o telegramă din Edinburgh cu textul „A sosit Tatiana!“, emoţia provocată a fost imensă. Familia înţelesese iniţial că fiica ţarului reuşise să scape din captivitate, dar de fapt era o telegramă din partea lui George, fiul Victoriei, şi a soţiei lui, prin care cei doi anunţau naşterea fiicei lor.

*

Acapararea puterii de către Lenin, în octombrie 1917, a însemnat sfârşitul Romanovilor. În anul următor, ţarul şi familia sa au fost ucişi de bolşevici. Nu ştiu despre cele petrecute în iulie 1918 mai mult decât e îndeobşte cunoscut. Nici tata nu era mai informat. Nimeni nu are habar ce s-a întâmplat exact, cu excepţia celor care au săvârşit crimele.

Pe când ţarul şi familia erau ucişi, tata, bunica şi străbunica Dagmar se aflau cu toţii la Ialta, la sute de kilometri depărtare de Ekaterinburg, situat la poalele Uralilor dinspre Siberia. A fost nevoie de câteva săptămâni ca vestea asasinării să ajungă până la ei. Ce s-a întâmplat *cu adevărat* nu cred că va şti cineva vreodată, dar ceea ce ştim *cu siguranţă* este că au fost omorâţi. Străbunica nu a acceptat niciodată că atrocitatea avusese loc. Nu

vorbea niciodată despre asta, şi dacă vreodată se făcea o aluzie, spunea că ruşii nu l-ar fi ucis niciodată pe fiul ei, ţarul. Numeroşi alţi mari duci au fost la rândul lor asasinaţi, dar despre soarta lor nu s-a vorbit atât de mult. Până de curând, ruşii din zilele noastre nu auziseră nimic despre ei. Unchiul tatei, Mihail, fratele ţarului, a fost împuşcat la Perm în 1918. Apoi, din partea bunicului, unchiul tatei, marele duce Serghei Mihailovici, a fost omorât cam în aceeaşi perioadă, la Alapaevsk, tot în munţii Ural. A fost aruncat într-un puţ minier, împreună cu alţi membri ai familiei sale. Tata şi-a pierdut încă doi unchi, împuşcaţi de un pluton de execuţie, la începutul lui 1919.

*

În tot acest timp, familia tatei şi câţiva dintre veri se aflau de opt luni în arest la domiciliu, în Crimeea. O bună parte din vreme şi-o petreceau la proprietatea bunicului meu, Sandro, palatul Ai-Todor.

Nu mi-am dat seama că, înainte să fie arestaţi, tata venea incognito din Crimeea în capitală (care fusese redenumită Petrograd), ca să vadă ce se mai petrecea prin palate. A făcut drumul de câteva ori. Şi prinţul Feliks Iusupov a călătorit într-acolo, dar ca să ascundă bijuteriile şi obiectele de artă în palatele pe care le deţinea, sperând că le va recupera pe toate mai târziu. Nu au mers totuşi împreună. Feliks era prea bine cunoscut. Tati putea trece, în schimb, neobservat.

Pe când se aflau în arest, străbunica mea, Dagmar, adică împărăteasa Maria Feodorovna, a ţinut un jurnal. Făcuse asta de mai mulţi ani. Printre evenimentele înregistrate, a povestit cum, brusc, într-o noapte, nişte marinari au dat buzna în dormitorul ei de la Ai-Todor, fără să-i arate nici un pic de respect. A auzit o voce spunându-i să coboare din pat. Era a unui ofiţer din noul guvern provizoriu, care voia să îi percheziţioneze camera, în scopul de a găsi documente compromiţătoare, deoarece erau convinşi că ea le ascunsese acolo.

Dagmar a scris pe larg despre atitudinea nerespectuoasă a oamenilor acelora, în special despre atitudinea unei femei. A numit-o răul cel mai rău din toate relele posibile – femeia îi sfâşiase până şi salteaua ca să scotocească după hârtii ascunse înăuntru. Apoi, ofiţerul s-a uitat în sertarele de la scrin. Cu acel prilej, i-au fost luate o parte din documentele personale,

precum şi jurnalele vechi, nu însă şi cutia cu bijuterii. Rămânând aşezată pe scaun, la sosirea bolşevicilor a ascuns-o sub crinolină. Nu au dat peste ea niciodată.

La începutul lui 1918, au fost mutați sub pază în vecinătatea palatului Dulber, riscând în orice moment să fie împuşcați de bolşevici. Au scăpat de plutonul de execuție doar pentru că acea parte din Crimeea a fost invadată de germani, altfel ar fi pierit cu siguranță toți.

În aprilie 1919, George V a trimis în Crimeea cuirasatul *HMS*[2] *Marlborough*, cu misiunea de a-i salva pe bunica mea Ksenia, pe străbunica Dagmar, pe unchii mei şi pe mătuşa Titti. Au reuşit să plece chiar înainte ca bolşevicii să recâştige teritoriul.

2. Siglă pentru His Majesty's Ship – nava Maiestății Sale, regele, utilizată în Marina Regală Britanică.

Un bărbat pe nume Zadorojni a răspuns de ei atâta timp cât s-au aflat în arest la domiciliu. Ori de câte ori veneau bolşevicii să-i împuşte pe Romanovi, el inventa mereu diverse scuze, încercând să-i convingă că exact ziua aceea nu era potrivită pentru execuții şi alungându-i de fiecare dată. Mulți ani mai târziu, tata a devenit preşedintele Asociației Internaționale de Gastronomie *La Chaîne des Rôtisseurs*[3] şi acolo a întâlnit un evreu care i-a spus că pe Zadorojni îl cunoşteau foarte bine drept eroul care salvase viețile membrilor din acea ramură a familiei imperiale.

3. *Frăția bucătarilor specializați în fripturi* (în franceză, în original). Este vorba despre o confrerie gastronomică înființată în secolul al XIII-lea de regele Franței, Ludovic IX. Astăzi, conform informațiilor de pe site-ul oficial (https://www.chainedesrotisseurs.com), Asociația beneficiază de reprezentare internațională pe majoritatea continentelor, iar scopul ei constă în „păstrarea tradițiilor şi a practicilor vechilor ghilde".

Bunicul Sandro, tata şi Elsa au părăsit Rusia la bordul *HMS Forsythe*, cu patru luni mai devreme decât restul familiei. La un moment dat, fie că-i murise soțul, fie că divorțaseră – sursele de informație diferă în legătură cu acest subiect –, în noiembrie 1918, Elsa era însărcinată cam în luna a cincea, purtând în pântece copilul tatei. În noiembrie s-au căsătorit în capela de la Ai-Todor, totul fiind foarte romantic, dar străbunica a refuzat să participe la ceremonie. Luna următoare, tati şi Elsa au pornit pe mare

împreună cu Sandro către Franța, ca să caute şi să obțină sprijin pentru armata ruşilor albi, care, bineînțeles, aşa cum ştim cu toții astăzi, a fost înfrântă.

Nici o clipă nu şi-au dat seama că acela era sfârşitul. Tata a crezut sincer că era o criză temporară şi se vor putea întoarce în Rusia. Pe măsură ce trecea timpul, străbunica, bunica şi toți ceilalți au înțeles că lucrurile erau destul de alarmante. Sora bunicii, marea ducesă Olga Aleksandrovna, plecase pe altă cale din Rusia, fiindcă luase de soț, chiar înainte de revoluție, un bărbat de rând, fără nici un titlu nobiliar. Numele ei după căsătorie era Kulikovski, iar bolşevicii nu au mai avut cum să o depisteze ca membră a familiei Romanov, căci, spre deosebire de ceilalți, nu figura pe lista neagră a sovieticilor. La fel s-au petrecut lucrurile şi în cazul mătuşii Titti, al cărei nume de familie devenise Iusupov. Dar orice mare duce sau ducesă risca să fie împuşcat(ă). Olga era artistă. De la colonelul Kulikovski a avut doi băieți. A murit în Canada, în 1960. Cu strănepotul ei şi al colonelului mă întâlnesc uneori în Rusia, iar Fran, unul dintre fiii mei, ține legătura cu el.

*

Bunicul Sandro nu a pus *niciodată* piciorul în Anglia după revoluție. Aşa cum am spus, guvernul de aici nu se arăta prea dornic să se confrunte cu o invazie de mari duci Romanov. Până la acel moment, bunicii mei deja se despărțiseră, printr-o înțelegere amiabilă. Nu în fața legii, ci luându-şi fiecare câte un amant şi trebuind să ajungă doar la un acord. Sandro era înfuriat la culme de modul în care englezii se purtaseră cu Nicolae şi toți ceilalți. Fusese un sfătuitor foarte apropiat al țarului şi, chiar înainte să izbucnească revoluția, îi trimisese o scrisoare, avertizându-l: „Faci o greşeală colosală…“, însă Nicolae nu-l asculta.

Sandro, care vorbea mai multe limbi străine, a fost foarte fericit să rămână în Franța, locul perfect pentru el. Ksenia, în schimb, a venit să-l vadă doar atunci când Sandro s-a îmbolnăvit. A murit de un cancer la măduva spinării. Ea a sosit în sudul Franței ca să-i poată fi alături în acea perioadă. Au rămas apropiați. Şi el, şi Ksenia sunt înmormântați în cimitirul din Roquebrune, care pare să domine un golf din sudul Franței. Nu am mers

niciodată acolo, dar este un cimitir aparte, unde sunt îngropaţi mulţi ruşi, mormintele lor aflându-se laolaltă pentru totdeauna. E un loc destul de frumos, înconjurat de tufe de mimoză şi tot felul de plante.

*

Tati avea douăzeci şi unu de ani când a sosit în Franța. La scurt timp, a devenit tată, când sora mea vitregă, Ksenia, s-a născut la Paris. Aşadar, înainte să împlinească douăzeci şi cinci de ani, tati avea deja trei copii – Ksenia, Mihail şi Andrei, foarte apropiaţi între ei ca vârstă –, apoi m-a avut pe mine, la cincizeci şi patru de ani, cu a doua lui soție.

O mulțime dintre angajații lor părăsiseră Rusia pe *Marlborough* sau pe *Forsythe*, astfel încât nu duceau lipsă de dădace. Ele îngrijeau de copii, în timp ce tata şi Elsa mergeau la petreceri sau la recepțiile ambasadelor. Socializau foarte des, nu petreceau mult timp în compania copiilor, fiindcă aşa era pe atunci tradiția în familiile aristocratice. El şi Elsa erau totuşi foarte fericiți împreună.

Au rămas o vreme la Paris. Deşi era prinț rus, tati a fost nevoit să lucreze, ca să aibă din ce trăi. A avut norocul să fie *foarte* creativ. Au deschis un atelier unde se realiza designul pentru genți de mână, eşarfe şi bijuterii-fantezie. De fapt, bijuteriile tatei erau ceva mai elaborate decât accesoriile obişnuite, fiindcă folosea lapislazuli şi alte pietre semiprețioase, dar cu siguranță nu se ridicau la nivelul unor Fabergé. Mai păstrez caietul său de schițe.

La început, prăvălia a avut un succes foarte mare, câştigau sume destul de frumoase şi totul mergea ca pe roate. Apoi, investitorul tatei a fugit cu încasările. Aşa au ajuns în Anglia, unde li s-a născut fiul mai mare, Mihail.

Cred că tati a reluat afacerea de la zero, pe undeva la Londra, însă nu pentru multă vreme. Sunt sigură că s-a întâmplat la fel – se pare că asociatul lui a dispărut din nou cu încasările. Bineînțeles că tati habar nu avea cum să gestioneze banii, fiindcă nu fusese niciodată nevoit să îi poarte la el. În Rusia, astfel de chestiuni cădeau în sarcina însoțitorilor.

*

Regele George V s-a comportat *minunat* cu bunica mea Ksenia. Regina

Mary nu era prea încântată să vadă că George şi Ksenia erau atât de apropiaţi unul de celălalt. Poate că a fost puţin geloasă, dar verii se cunoşteau încă din fragedă pruncie. Bunica era verişoara preferată a lui George.

Ştiu că tata îi purta un deosebit respect reginei Mary. Cred că o şi *plăcea*. În timpul războiului, ea a făcut multe lucruri bune, mergând de pildă în locurile bombardate şi vizitând fabrici. George şi Mary erau curajoşi – nu le-a trecut niciodată prin minte să părăsească Palatul Buckingham.

Regina Mary avea totuşi un obicei cam enervant. Participa de exemplu la o cină festivă şi gazdele o invitau să se aşeze pe cel mai bun scaun Sheraton. Mai erau acolo alte unsprezece scaune identice. În timpul cinei, ea spunea: „*Vai*, ce *mult* îmi place acest scaun!“ Aşa că gazdele se simţeau obligate să-i dea cadou întregul set de douăsprezece piese. Sau când venea ca să ia ceaiul, spunea: „O, Doamne, ce frumos e ceainicul acesta de porţelan! Am unul exact la fel, ar fi minunat să am o pereche…“; gazdele rămâneau tari pe poziţie. Dar regina nu se mai dădea dusă acasă, până la ora şapte. În cele din urmă, ca să scape de ea, oamenii erau nevoiţi să i-l ofere.

Lumea se prinsese de asta, astfel încât, ori de câte ori regina Mary venea în vizită, gazdele îşi cărăbăneau cele mai *bune* lucruri în pod, scoţându-le în loc pe cele de mâna *a doua*. Era renumită pentru acest comportament. Într-o zi, regina Mary i-a arătat Kseniei o frumoasă cutie Fabergé, din jad de culoare roz, cu un diamant şi o monogramă de smarald, având deasupra coroana imperială, în posesia căreia tocmai intrase.

— M-ar interesa să ştiu ale cui sunt iniţialele, i-a spus.

Ksenia a privit caligrafia împletită „K. A.“ şi a răspuns:

— Sunt ale mele.

Circulă zvonul că în Palatul Buckingham se află o cameră ascunsă, care odinioară i-a aparţinut reginei Mary. Stau acolo înghesuite o mulţime de lucruri „strânse“ de ea de prin casele pe unde a fost oaspete sau a mers în vizită. Nimeni nu ştie însă ale cui sunt de fapt, fiindcă proprietarii lor au murit între timp cu toţii.

În cel de-al Doilea Război Mondial, regina Mary s-a dus să locuiască la nepoata ei, ducesa de Beaufort, la Badminton, însoţită de un alai de *şaizeci* de persoane. Casa *făcea* evident parte dintr-o moşie, se administra

independent, deținea propria cireadă de vaci şi alte animale. Totuşi, Mary nu a scos nici măcar o dată vreun ban ca să-i dea nepoatei pentru găzduire.

Odată ce tati şi Elsa au ajuns în Anglia, nu au mai părăsit această țară niciodată. Au stat împreună cu bunica, deoarece George V îi acordase Kseniei dreptul de a locui pe proprietatea Coroanei de la Frogmore Cottage, astăzi o reşedință destul de spațioasă, situată lângă Castelul Windsor.

Andrei, cel mai mic dintre frații mei vitregi, a scris cartea intitulată *The Boy Who Would Be Tsar* (*Băiatul care urma să fie țar*). El povesteşte că la Frogmore Cottage fusese livrat, cu ocazia unei sărbători a Paştelui, un ou imens de ciocolată, de la Fortnum’s ori de la Harrods. Era un ou superb de Paşte, pe care el şi frații săi l-au devorat într-o clipită. Nu după mult timp, le-a bătut la uşă un valet.

— Cred că la adresa asta a fost livrat, din greşeală, un ou de Paşte. Ar fi trebuit dus la castel. Era pentru prințesele Elizabeth şi Margaret.

Persoana care a deschis uşa a fost, prin urmare, obligată să recunoască:

— Îmi pare foarte rău, dar copiii l-au mâncat pe tot.

Chiar înainte de cel de-al Doilea Război Mondial, bunicii i s-a atribuit o altă reşedință a Coroanei, Conacul Wilderness, de pe domeniul palatului Hampton Court. Tata şi Elsa s-au mutat acolo cu ea.

La 29 octombrie 1940, în timpul războiului-fulger, casa a fost bombardată, iar ferestrele sparte. Elsa, care de o vreme suferea din cauza unui cancer rectal, a murit exact în ziua aceea. Avea doar cincizeci şi unu de ani. Ceremonia funerară s-a desfăşurat în capela Conacului Wilderness. Elsa a fost înmormântată în cimitirul din Old Windsor.

În al Doilea Război Mondial, frații mei vitregi s-au înrolat în marina militară. Amândoi au participat la o mulțime de operațiuni. Cel mai mare, Mihail, a avut grad de ofițer, fiind inginer mecanic pe unul dintre faimoasele portavioane. Andrei a intrat în armată ca matelot, dar, din anumite motive, nu a devenit niciodată ofițer. Nu cred să-şi fi dorit. Ştiu că a mers la şcoala de ofițeri, pentru că i-am găsit scrisorile, însă lui îi plăcea prea mult viața de matelot. A efectuat o intensă pregătire de război în baza de la Scapa Flow, în Scoția, de unde, la un moment dat, s-a alăturat combatanților.

Întâmplarea a făcut ca ambele vase să se afle în acelaşi timp în portul din

Hong Kong, cei doi fraţi având astfel ocazia să se întâlnească. Într-o zi, Mihail, ofiţerul, l-a dus pe fratele său, pe care nu-l văzuse de vreo trei ani, la Clubul Ofiţerilor. Gestul acesta a stârnit un scandal *imens*. Mihail a fost muştruluit şi apoi suspendat fiindcă introdusese un simplu *matelot* – chiar dacă era vorba despre fratele său – la Clubul Ofiţerilor!

La sfârşitul războiului, Mihail a fost demobilizat în Australia. A avut trei neveste – două australiene, una de origine australiano-italiană – şi şi-a petrecut tot restul vieţii în Australia. Sporadic, a călătorit în străinătate. Din păcate, a murit la Sydney, în 2008. Andrei a emigrat în Statele Unite, când era destul de tânăr. Pe coperta a patra a cărţii sale, *The Boy Who Would Be Tsar*, apare fotografia unei telegrame de la părinţii mei, cu data de 4 februarie 1949, în care îi urau mult noroc. A vizitat în câteva rânduri Anglia, însă niciodată nu s-a întors ca să rămână definitiv. Andrei s-a căsătorit şi el de trei ori, fiind singurul dintre fraţii mei care a avut copii. S-a însurat cu o rusoaică, dar a divorţat. Apoi a luat de nevastă o americancă, dar a rămas văduv. S-a însurat din nou, a treia oară. Acum are nouăzeci şi cinci de ani şi locuieşte în California.

Sora mea vitregă, Ksenia, era cunoscută ca Mysh, deoarece, atunci când s-a născut, aducea cu un şoricel. *Мыши* înseamnă şoarece în rusă. Lumea o lua, de obicei, drept sora tatei, dat fiind că el avusese doar douăzeci şi doi de ani la naşterea ei. Cu părul foarte închis la culoare, fuma una după alta ţigări Gauloise sau Disque Bleu şi avea accent străin.

Biata mea soră a ajuns să fie permanent maltratată de cotoroanţele acelea de băbuşti, servitoarele care scăpaseră împreună cu ei pe *Marlborough* şi se ocupau de bunica. Îi spuneau că din pricina *ei* tata *trebuise* s-o ia de nevastă pe Elsa. Mi-o amintesc pe Mysh cum se plângea că erau foarte dure cu ea, de-a dreptul răutăcioase şi antipatice.

O altă persoană care se purta deseori urât cu sora mea, atunci când participau la aceleaşi petreceri, deşi era mult mai tânără decât Mysh, era prinţesa Margaret.

Mysh a urmat cursurile de asistentă medicală de la Great Ormond Street Hospital, iar ca să-şi suplimenteze veniturile a lucrat pentru Elizabeth Arden. Pe vremea aceea, casa Elizabeth Arden crea atât haine, cât şi produse de machiaj. Cei de acolo au contactat-o pe Mysh, rugând-o să le fie

model. Pozele ei au apărut în *Tatler* şi în alte reviste pentru femei – a fost un model apreciat.

La venirea mea pe lume, Mysh era deja căsătorită. De cele mai multe ori se purta foarte amabil cu mine, însă cu mama nu se înțelegea. Primul ei soț a fost un american din armata Statelor Unite – Calhoun Ancrum din Carolina de Sud –, de care a divorţat destul de repede.

S-a căsătorit apoi cu un bărbat minunat, pe numele său dr. Geoffrey Tooth, care la un moment dat a ajuns directorul Departamentului de psihiatrie din Ministerul Sănătății, condus de Enoch Powell. Avea aceeaşi vârstă cu mama. Cei doi au trăit în Anglia până la ieşirea lui la pensie, cumpărându-şi ulterior în Franța un hambar pe care l-au transformat în fermă. Cât a durat renovarea, au locuit în barca lor, pe un pârâu din Anglia, apoi s-au mutat definitiv în Franța. Amândoi au iubit Franța şi au rămas acolo până la moarte.

După ce Conacul Wilderness a fost bombardat, în 1940, tata şi bunica au plecat în Scoția, ca să scape de războiul-fulger. Regele George VI le-a oferit temporar Craigowan, o casă situată pe proprietatea de la Balmoral, unde prințul Charles şi prima lui soție, Diana, au stat un timp îndelungat. Chiar în perioada în care se afla în Scoția, tata a reîntâlnit-o pe mama.

2
FAMILIA MAMEI

Familia mamei avea origini scoţiene şi scandinave. Cu toate că peste o mie cinci sute de kilometri despărţeau locurile de naştere ale părinţilor mei, iar poveştile lor de viaţă erau radical diferite, se înregistraseră unele coincidenţe bizare în trecutul celor două familii, pe care destinul le adusese împreună. Mai multe detalii însă mai târziu.

Mama se numea Nadine McDougall. Şeful clanului McDougall locuia în castelul Dunollie de lângă Oban, pe coasta de vest a Scoţiei. Astăzi totul este în ruină. Ramura McDougall căreia îi aparţin provine din regiunea Scottish Borders.

Morile McDougall fuseseră înfiinţate de bunicul bunicului meu, Alexander McDougall. Lui i se datorează aducerea făinii şi a pâinii albe în Anglia. Poate că, scoţând partea bună ca să obţină făina albă, el se face vinovat că i-a adus naţiunii şi obezitatea! Ciudat, într-o zi, un bărbat a mers la docuri şi a văzut grămezile de tărâţe scoase din făină. Dându-şi seama de valoarea lor, s-a oferit să le cumpere. Acestea conţineau bineînţeles germeni de grâu, din care a fost fabricat suplimentul alimentar Bemax. Firma există şi astăzi.

Fratele lui Alexander era inginer chimist. A inventat printre altele pudra antiparazitară pentru ovine, înfiinţând compania devenită Cooper McDougall.

Aşa că familia McDougall făcuse avere din făină şi invenţii în domeniul produselor chimice. Erau proprietari de terenuri şi deţineau o casă cu numele de St. Rhadagunds, în Ventnor, pe insula Wight, acolo unde mama şi surorile sale veneau să stea în fiecare an cu bunica lor. Familia mai avea o proprietate la Blackheath, în Londra.

Bunicul meu matern, locotenent-colonelul Herbert McDougall, se trăgea dintr-o familie cu doisprezece copii. Pe vremea aceea, dacă îţi permiteai, şi familia McDougall cu siguranţă îşi permitea, pur şi simplu făceai mulţi

copii. Herbert a avut o viaţă destul de aventuroasă. Atribuindu-şi o vârstă falsă, a putut să se înroleze în armată. A luptat în Războiul Burilor, apoi în Primul Război Mondial. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, a comandat regimentul Natal Mounted Rifles, în Africa de Sud. A fost, de asemenea, ultimul membru al familiei care a *lucrat* efectiv la morile de făină.

Fratele lui, Arthur McDougall, deţinea hotelul Skindles din Maidenhead, care nu mai există în zilele noastre. Din păcate, căzuse în patima beţiei, însă era un bărbat minunat, foarte generos cu nepoatele lui. Atunci când mama s-a măritat, i-a cumpărat rochia de mireasă, şi la fel a procedat cu sora ei mai mică. I-a făcut cadou mamei şi câteva bijuterii frumoase, inclusiv cel mai uluitor inel cu safir roz. Din nefericire, s-au dus de mult cu toţii…

*

Cealaltă străbunică, de astă dată din partea mamei, s-a născut şi a crescut la rândul ei în Scoţia. Se numea Constance Paterson şi era din Castle Huntly, Dundee. Familia Paterson avea o veche tradiţie în serviciul militar; din tată în fiu fuseseră comandanţi de regiment.

Mi s-a povestit că în 1854, în timpul Războiului Crimeii, stră-străbunicul Paterson îşi comandase regimentul în bătălia de la Balaclava împotriva armatei conduse de stră-stră-străbunicul meu rus, ţarul Nicolae I. Tot un Paterson participase la înfiinţarea Băncii Angliei, în 1690. Se numea William Paterson şi trebuie să îmi fi fost unchi de gradul al şaselea.

Constance Paterson s-a căsătorit cu Emil Borgström, un suedez din Finlanda. La acea vreme, Finlanda făcea parte din imensul Imperiu Rus. Ţarul Rusiei era deopotrivă suveranul Finlandei. Alexandru I anexase Finlanda în 1809, pe vremea războiului cu suedezii. Graniţa se găsea la doar patruzeci de kilometri de Sankt-Petersburg, iar ţarul domnea cu titlul de mare duce al Finlandei. În 1812, el a mutat capitala de la Åbo to Helsingfors (azi Helsinki), în Golful Finlandei, confirmând totodată că privilegiile Finlandei stabilite sub stăpânirea suedeză urmau să fie menţinute.

Dar relaţiile dintre Finlanda şi Rusia nu erau întotdeauna liniştite, mai ales după ce noii conducători au iniţiat un program de rusificare, insistând

ca în toate instituțiile finlandeze să se folosească limba rusă, iar legile poştale şi de recrutare să se alinieze celor ruseşti.

Străbunicii mei paterni, țarul Alexandru III şi țarina Maria Feodorovna, pe care o chema Dagmar, iubeau atât de mult Finlanda, încât aveau o cabană de pescuit construită pe unul dintre malurile repezişului Langinkoski de lângă Kotka, unde petreceau, în fiecare vară, câteva săptămâni. Totul era foarte rustic. Îşi tăiau lemne singuri, îşi găteau, iar copiii se culcau într-un dormitor comun.

La acea vreme, în Finlanda, membrii claselor conducătoare vorbeau cu toții suedeza, aşa că Dagmar, de origine scandinavă, putea să se ducă să stea la poveşti cu localnicii. Astăzi, finlandezii vorbitori de suedeză sunt în minoritate, finlandeza fiind limbă obligatorie de predare la şcoală.

Cei din familia Borgström erau extrem de bogați şi foarte puternici. Tatăl lui Emil, stră-străbunicul, Henrik Borgström, se născuse într-un loc numit Borgå, din Finlanda; în casa alăturată din acelaşi orăşel stătuse în 1809 unchiul meu de gradul al patrulea, țarul Alexandru I al Rusiei. Am mers la Borgå şi le-am văzut casele. Ce stranie coincidență că doi strămoşi ai mei, din partea mamei şi din partea tatei, au fost odinioară vecini şi s-au cunoscut în urmă cu mai bine de două sute de ani!

Helsinki, aşa cum este astăzi, se datorează în mare măsură familiei Borgström. Henrik a înființat prima bancă privată din Finlanda, a pus bazele celei dintâi căi ferate şi a creat marile parcuri ale oraşului, pe care le-a pus la dispoziția națiunii. De numele său se leagă şi importurile de tutun în Finlanda. La Helsinki i s-au ridicat mai multe statui.

Este o adevărată ironie a sorții că, în ciuda băncilor deținute de familia mea, nu am acum nici un fel de avere în măsură să o demonstreze!

*

Cu generații înainte ca părinții mei să se căsătorească, familia mamei şi Romanovii se mai intersectaseră. Emil, fiul lui Henrik Borgström, care îndeplinea funcția de secretar principal la Ambasada Finlandei din St James’s, la Londra, şi soția lui, Constance Paterson, dăduseră naştere la patru copii, dintre care unul era bunica mea Sylvia.

Sylvia şi sora ei geamănă, Léonie, şi-au făcut intrarea la Curtea din

Sankt-Petersburg, unde i-au fost prezentate străbunicului meu patern, Alexandru III, la Palatul de Iarnă. Cine ar fi bănuit pe atunci că descendenţii acestor două familii puternice, Romanov şi Borgström, se vor căsători într-o bună zi, vieţile lor fiind împletite pentru totdeauna?

Din nefericire, Constance a rămas văduvă de tânără, când Emil a murit subit. După dispariţia lui, s-a cufundat într-un doliu adânc şi, întocmai ca regina Victoria după moartea prinţului Albert, nu a mai părăsit niciodată veşmintele negre. Din Finlanda s-a întors în Anglia, pentru că dorea să fie alături de sora ei. Aceasta se căsătorise cu un profesor de astronomie, pensionar al Universităţii din Cambridge, care se întâmpla să fie şi vicar la Murston, în Kent, situat chiar pe drumul către Provender. Cum el cunoştea bine casa, începând din 1890, Constance a închiriat – la sugestia lui – Provender, până când fiica ei şi bunica mea, Sylvia, a cumpărat-o în 1912, casă în care locuiesc şi acum.

*

Bunicii mei materni aveau şi ei reputaţie de rebeli. Sylvia Borgström şi Herbert McDougall se întâlniseră prima oară în timpul unei partide de vânătoare, organizată local de Tickham. *Toate* fetele McDougall – dar şi băieţii – au vânat aici, în Kent, pentru că Tickham Hunt era un club foarte bun. Bunicul McDougall urmase şcoala de muschetari din Hythe, aşa că ştia zona, înainte să fugă cu bunica.

Povestea fugii lor de acasă este foarte romantică. Străbunica mea, Constance, făcuse un aranjament cu un tânăr de condiţie corespunzătoare Sylviei, care la acea vreme era cam *bătrâioară* ca să fie încă nemăritată. Pe atunci se presupunea că fetele trebuie să se căsătorească înainte de a împlini douăzeci de ani, dar bineînţeles că Sylvia, fiind finlandeză, avea o situaţie ceva mai aparte.

La începutul lui 1906, Sylvia şi mama ei luau ceaiul într-unul dintre marile hoteluri ale Londrei, probabil Claridges, înainte de a-şi continua călătoria spre Tilbury. Acolo trebuiau să prindă vaporul care urma să le ducă în Finlanda, unde străbunica ar fi putut-o căsători pe Sylvia, departe de Anglia, cu tânărul potrivit pe care îl alesese pentru ea. Bunicul a avut însă un plan îndrăzneţ. L-a trimis pe cel mai bun prieten al lui, un bărbat pe

nume Tudor Barr, să o caute pe Sylvia şi să-i înmâneze un bilet. Ea l-a citit şi i-a spus mamei sale: „O, mă întorc într-un minut“, apoi a ieşit valvârtej, îndreptându-se către locul unde bunicul o aştepta într-o trăsură cu cai. S-a suit şi au pornit în galop, înapoi spre Kent. Cum el obţinuse un permis special, s-au căsătorit imediat în Lynsted Church, la opt kilometri de Provender.

Pe vremea aceea, membrii familiei Borgström erau *teribil* de snobi. Au considerat că bunicul McDougall, un morar – un *morar*! –, nu era un soţ adecvat pentru Constance. Borgströmii erau cu mult mai snobi decât sunt astăzi. În orice caz, totul s-a terminat cu bine, doar că, până la urmă, bunicii mei au divorţat.

*

După căsătorie, Herbert şi Sylvia au locuit în fermecătoarea căsuţă pe care el o închiriase şi care se numea Loyterton. Bunicul a învăţat cum să se ocupe de fermă, pentru că aşa făceau gentlemenii în acele vremuri. Lewis Finn, un vechi prieten de familie şi proprietar al unei moşii foarte întinse, l-a învăţat tot ce trebuia să ştie legat de cultivarea pământului, ca şi cum ar fi mers la Cirencester Agricultural College. Am rămas, de fapt, până astăzi prieteni cu această familie. În apropiere se găsea un conac numit Muntele Efraim, dotat cu o pistă circulară pe care ei o foloseau la curse de atelaje trase de câini şi pariau cine putea să termine mai repede turul.

Bunicul a devenit un fermier de succes, la scară mică. Juca polo, având propriul teren pe domeniul de la fermă. Era foarte generos şi poseda un formidabil simţ al umorului. Circula o istorioară cum că, în urmă cu mulţi ani, pe când era încă însurat cu bunica, stătea acasă, în birou, şi fuma un trabuc. Servitoarea a bătut atunci la uşă, anunţându-l:

— Domnule colonel, a sosit un gentleman care vrea să vă vorbească.

Bunicul s-a ridicat şi a mers ca să vadă cine era gentlemanul. S-a dovedit a fi un cerşetor bătrân. I-a dat ceva bani şi l-a trimis apoi să-şi caute mai departe de drum. Întorcându-se în birou, i-a atras servitoarei atenţia:

— Data viitoare când mă mai cheamă ducele, să-i spui că nu sunt acasă!

Până să împlinească mama şase ani, Herbert şi Sylvia renunţaseră la ferma din Loyterton, mutându-se la Provender, împreună cu străbunica mea,

Constance. Asta se întâmpla prin 1914, astfel că mama şi surorile ei au stat aici când erau mici. Copilele nu puteau pronunța „Granny“[4], de aceea îi spuneau Lally. În cele din urmă, Lally şi-a schimbat părerea, socotind că ginerele ei nu era, de fapt, chiar atât de rău. Atunci când ea a orbit, Herbert se aşeza pe scaun şi îi citea povestiri.

4. Buni, bunicuță (engl.).

*

Lally a rămas la Provender până la moarte, în 1915. Avea un personal de serviciu complet. Doi lachei, un majordom, un bucătar, fete în casă, o servitoare la bucătărie, o servitoare la spălat vasele, un vizitiu şi o puzderie de grădinari şi de ajutoare ale lor. Mama îmi povestea mereu că atunci când, înaintea Primului Război Mondial, bunicul locuia încă la Loyterton, în partea de sus a drumului, străbătea de regulă cu pasul cam un kilometru şi jumătate, luând-o peste câmpuri către Provender, însoțit de cele trei fiice ale sale – deşi cred că, de fapt, doar mama era îndeajuns de mare la acea vreme ca să meargă pe jos. Cum bunica pleca des de acasă cu treburi, bunicul îşi făcuse obiceiul să-i aducă pe copii la Provender, ca s-o viziteze cumva pe bunica lor, Constance, soacra lui. Întotdeauna el a fost de părere că pentru o femeie singură era ridicol să trăiască într-o casă atât de mare, cu atâția angajați.

Când a izbucnit războiul, bărbații au fost obligați să plece la luptă, mai puțin cei care erau prea vârstnici sau inapți pentru serviciul militar. În lipsa ajutorului lor, fiecare a trebuit să se implice în gospodărie. Bunica mea era proprietara unor vaci din rasa Jersey, suficiente pentru a obține întreaga producție de smântână şi lapte de care aveau nevoie. Bunica a transformat fabrica de bere într-o lăptărie, unde mulgea vacile şi prepara apoi, de una singură, untul. Situația nu a durat *foarte* mult timp, dar ea a fost în măsură să țină totul sub control. Desigur, din cauza războiului, dispăruseră întreg confortul şi luxul cu care erau obişnuite, aşa cum s-a întâmplat în majoritatea caselor din Anglia.

Mama lui Herbert, străbunica Margaret, din ramura familiei McDougall, era proprietara unei case mari şi frumoase în Blackheath, căreia i se spunea Dunollie, după castelul Dunollie. Înainte de căsătorie, se numea Margaret

McCree. Stră-străbunica *ei* cususe, prin secolul al XVII-lea, un model brodat cu numele McCree, aflat astăzi în camera copiilor de la Provender.

În cursul Primului Război Mondial, Margaret McDougall a închiriat în Blackheath o casă pentru nora ei, Sylvia, ca să poată să vină şi să stea acolo cu copiii ei – mama mea şi surorile ei – în timp ce Herbert era plecat la război. Casa se afla pe colţ. O mai zăresc şi acum, din maşină, ori de câte ori merg din Kent la Londra.

Mama îşi amintea de un Blackheath absolut sălbatic. Zilnic, bona le ducea la plimbare până la un mic eleşteu şi, după ce se jucau de-a navigatorii, cu bărcuţele pe apă, se întorceau acasă. În acele timpuri, transportul se efectua mai ales cu vehicule trase de cai, deoarece combustibilul se economisea pentru război. Mama considera că peisajul era de-a dreptul încântător. Din nefericire, nu mai este deloc la fel şi nici măcar nu ştiu dacă Dunollie a rămas în picioare. Acum în acea zonă sunt peste tot mari proprietăţi rezidenţiale.

*

Mama a avut două surori. Celei mai tinere dintre mătuşi, Flora, îi plăceau călătoriile. De la cincisprezece ani, a călătorit mult cu amândoi părinţii, atât cu bunicul, cât şi cu bunica. *Iubea* din tot sufletul Finlanda. Sora geamănă a bunicii, Léonie, era scriitoare şi cumpărase domeniul de la Hammarborg, pe o insulă în arhipelagul finlandez Barösund. După moarte, i l-a lăsat moştenire bunicii mele Sylvia care ulterior l-a dat Florei, în 1955. Ca să ajungă pe insula lor finlandeză, Flora şi fiica ei, Diana, trebuiau fie să străbată cu trenul teritoriul sovietic, fie să conducă şase ore pe lângă sectorul rusesc. Barösund nu era sub controlul ruşilor, însă sovieticii se aflau încă în posesia unei bucăţi uriaşe din teritoriul dimprejur.

Flora s-a măritat cu un american pe nume John Kackley, care deţinea o funcţie importantă în Marina Statelor Unite, fiind ataşat militar al ambasadei americane la Londra, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Flora şi John au avut un singur copil. Mai târziu, ea a cerut divorţul, pe motiv că existau diverse probleme în relaţia lor matrimonială, apoi şi-a schimbat numele de familie în Kaley. A revenit pentru o vreme în Anglia, după care s-a mutat în Italia. Verişoara mea Diana a crescut şi a

urmat acolo şcoala, iar diploma de masterat a obţinut-o la Roma. Este puţin mai mare decât mine şi vorbeşte cinci limbi străine.

Sora mijlocie, Pamela, a devenit contesă de Sondes. În 1967, a murit de cancer ovarian, după ce împlinise cincizeci de ani. Toate astea se petreceau în perioada de apogeu a lui Maharishi Mahesh Yogi, marele guru la picioarele căruia obişnuiau să stea Beatleşii. I-a spălat Pamelei creierul, făcând-o să creadă că omul se poate vindeca prin meditaţie, astfel încât ea nu a dat nici o atenţie simptomelor de cancer. Când au operat-o, boala i se răspândise deja în tot corpul. Şi fiul ei, Henry, a murit de cancer după împlinirea celor cincizeci de ani; era cu zece ani mai mare decât mine. Henry avea un farmec irezistibil, iar femeile îi cădeau la picioare.

*

Când mama avea în jur de douăzeci de ani, părinţii ei au divorţat. În autobiografie, bunica spune că soţului ei îi plăcea „să alerge după fuste“. Era modul ei *amabil* de a spune că i-o trăgea fiecărei persoane de sex feminin care îi ieşea în cale. Aşa că au divorţat, dat fiind că bunica prefera să scrie cărţi şi să călătorească, iar bunicului îi plăceau femeile. Cred că totul s-a încheiat pe o cale destul de amiabilă. El a fost generos cu copiii şi fosta soţie. S-a îngrijit întotdeauna să le fie bine – până când a avut de întreţinut o nouă familie.

Se pare că, la un moment dat, între primul şi cel de-al doilea mariaj, existau la Londra şase „doamne McDougall“. Asta depăşeşte orice imaginaţie!

La trei ani de la divorţ, şi-a luat a doua soţie, pe Cicely, mai tânără decât el cu peste treizeci de ani. Era de origine sud-africană, aşa că s-au mutat în Natal[5]. Bunicul era deja prea înaintat în vârstă ca să mai lupte în cel de-al Doilea Război Mondial, însă a stat totuşi la comanda celor din regimentul Natal Mounted Rifles. După război, s-au întors în Anglia, unde şi-au cumpărat o casă impunătoare, care se chema Cawston Manor, fiind amplasată în Cawston, comitatul Norfolk. Proprietatea avea un lac întins, iar el organiza partide de vânătoare pe domeniu. Îmi aduc aminte că, în fragedă copilărie, am mers de câteva ori acolo.

5. Provincie în Africa de Sud, fostă colonie britanică.

Din căsătoria bunicului cu acea femeie mult mai tânără au rezultat doi fii. La vremea respectivă, dreptul de moştenire îi revenea primului născut, ceea ce a însemnat că fiul cel mai mare a moştenit totul, iar fetele nu s-au ales cu banii pe care crezuseră că i-ar putea primi de la bunicu'.

După divorț bunica McDougall a renunțat la credința luterană şi s-a convertit la catolicism. Preotul catolic al parohiei era părintele Lynch, care provenea dintr-o renumită familie de preoți irlandezi. El a susținut întotdeauna că, dacă ar fi cunoscut-o pe bunica *înainte* de divorț, divorțul nu ar mai fi avut loc. Cu siguranță, odată convertită la catolicism, ea a devenit o *credincioasă fervent*ă.

Bunica a călătorit din plin cât timp s-a documentat ca să-şi scrie cărțile. A scris zece sau chiar mai multe, iar unele dintre ele au devenit bestselleruri. Ultima a fost autobiografia *Let's Light the Candles* (*Să aprindem lumânările!*), care a avut un răsunet extraordinar şi a câştigat numeroase premii. A fost publicată în 1944, înainte ca eu să mă nasc, de aici dedicația „Celor doi nepoți ai mei – Henry şi Diana". Şi-a luat un pseudonim de bărbat, Paul Waineman, fiind convinsă că o carte scrisă de o femeie n-avea cum să se vândă, dacă nu era de Jane Austen.

A scris şi romane de călătorie, şi cărți în stilul Barbarei Cartland, genul acela de poveşti spumoase de dragoste în care *niciodată* băieții nu fac sex cu fetele, fiind cu toții virgini. Se plăteau bine şi, cum era strâmtorată financiar, trebuia să muncească. Scrierea cărților era ocupația ei preferată, pentru care avea talent.

Multă vreme am ezitat să citesc *Să aprindem lumânările!*, cumva din cauză că bunica era ființa cea mai *îngrozitor* de snoabă pe care am cunoscut-o şi probabil spunea acolo diverse chestii într-un mod care m-ar fi făcut să urlu. Pe fiicele ei le menționează cu titlurile de prințesa Andrew şi contesa Sondes, dar nu scoate o vorbă despre faptul că pe cea mai mică o luase de nevastă un tip de la Marină.

*

Mama a călătorit şi ea mult. Creştea setteri roşcați, participând cu ei la campionate de *field-trial*[6], în nordul Scoției. Nu s-a căsătorit până la treizeci şi patru de ani.

6. Concurs de selecție riguroasă a celor mai buni câini de vânătoare.

Pe tata l-a întâlnit prima oară, înainte de război, la ambasada Finlandei de la Londra. Nu era o debutantă, însă bunica o trimitea la petreceri cu ştaif, inclusiv la recepții diplomatice, fiind încredințată că era o bună ocazie pentru ea să deprindă comportamentul corect în cadrul social adecvat. Mama devenise o *expertă* în protocol. Stătea în picioare, îi săruta mâna tatei, apoi pe aceea a soției lui, Elsa – fiecare se înclina şi făcea o reverență. În cele din urmă, după ce mama repetase asta de multe ori vreme de câteva luni, Elsa i-a spus să nu se mai deranjeze cu eticheta.

La sfârşitul lui 1940, Elsa a murit de cancer, iar tata a venit să locuiască alături de bunica, marea ducesă Ksenia, la Craigowan, pe domeniul Balmoral. În nordul oraşului Banchory, există un hotel, Conacul Raemoir îi spune, în a cărui carte veche de oaspeți se păstrează semnătura bunicii mele Ksenia. De fiecare dată când se aflau în drum spre Balmoral, era unul dintre numeroasele locuri în care se puteau caza.

Pe atunci, bunica McDougall şi mama locuiau în Aboyne, timp în care bunica scria la o nouă carte. Aşa că părinții mei s-au întâlnit din nou la petrecerile de prin Deeside.

Mama şi-a adus contribuția la desfăşurarea războiului ca şofer pe camioanele canadienilor, care o tachinau, spunându-i:

— O, Doamne! Să ştii că prințul s-a îndrăgostit de tine!

— Ei, nu fi ridicol, răspundea mama.

Însă prințul chiar se îndrăgostise, astfel că a cerut-o de soție undeva prin pădurile de la Balmoral.

La mijloc a fost prezicerea unei țigănci, făcută după ce ei doi se reîntâlniseră, dar cu mult timp înainte ca tata s-o întrebe pe mama dacă voia să se mărite cu el. Mama se dusese să consulte o ghicitoare care îşi oferea serviciile într-o cameră deasupra pieței de peşte din Aberdeen. Eu ştiu doar ce mi-a povestit mama, însă evident că ghicitoarea trebuie să-i fi spus mult mai multe lucruri.

Țiganca îi ghicise:

— Ah, o să-ți iasă în cale un bărbat înalt, brunet, bine făcut.

Mama gândise în sinea ei: „Da, sigur, ghicitoarele zic întotdeauna asta“.

— Şi când o să te ceară de nevastă, o să-ți dea o coroană închisă,

încrustată cu un rubin roşu. Bărbatul ăsta are legături de sânge cu toate familiile regeşti din Europa, continuase ţiganca, iar mama gândise iarăşi: „Aiureli! Vorbe de ţigancă!“

Întorcându-se în Aboyne, care e la numai vreo treizeci şi cinci de minute de Aberdeen, a întrebat-o pe bunica:

— Care dintre casele domnitoare poartă o coroană închisă, încrustată cu un rubin de culoare roşie?

După cum am menţionat anterior, Finlanda se aflase cândva sub stăpânirea Rusiei, prin urmare ţarul fusese în egală măsură şi suveranul bunicii mele materne. Bunica i-a spus mamei:

— Of, prostuţo! Este vorba, evident, de Casa Imperială a Romanovilor.

Un an sau cam aşa ceva mai târziu, tata a invitat-o pe mama la un picnic în pădurile de la Balmoral şi a cerut-o de soţie. A strecurat mâna în buzunarul interior al hainei, iar ea i-a spus exact ce urma el să scoată de acolo!

Deşi tati vorbea cinci limbi străine, accentul lui englez era uneori foarte prost. „*Funtastik!*“, a rostit el, pe când scotea coroana închisă, încrustată cu rubinul roşu. După un timp, ţiganca a căutat-o din nou pe mama, cerându-i să revină ca să-i spună mai multe despre viitor şi urmaşi. Dar Ksenia, bunica mea, a convins-o să nu se ducă.

*

Toată viaţa, Ksenia a trecut prin clipe înfiorătoare din cauză că soţul ei, Sandro, era clarvăzător. Nu că s-ar fi ocupat uneori cu lucruri sinistre sau oculte, dar ei îi venea foarte greu să aibă de a face cu acea formă de misticism. Astfel încât a implorat-o pe mama: „Nu te duce, te rog, să vorbeşti din nou cu ţiganca, şi aşa am avut toată viaţa necazuri cu Sandro“. În consecinţă, mama nu s-a mai întors niciodată acolo.

Sandro era un clarvăzător autentic. Odată participa la nişte manevre, de cealaltă parte a Rusiei. Pe atunci nu existau nici telefoane mobile, nici telefon fix, distanţele erau imense şi ca să ajungi de colo colo era treabă serioasă. În timp ce se afla în acea zonă, a fost invitat în casa unui negustor care poseda cea mai uimitoare colecţie de monede. Sandro colecţiona şi el monede.

— Doamne, a spus, chiar mi-ar plăcea să le cumpăr, arată extraordinar, dar n-am bani la mine. Le-ar sta de minune în colecţia mea.

Bărbatul l-a îmbiat:

— Vă rog, luaţi-le. Vi le ofer.

— Nici să nu te gândeşti, nu le iau, a replicat Sandro.

Când Sandro s-a întors la Sankt-Petersburg, cum stătea la masa de lucru şi se gândea la acele monede, ele i-au apărut deodată pe birou! Cred că i se zice teleportare. A fost aşadar nevoit să le înapoieze.

Mai târziu, când era în Franţa, după ce şi-a publicat memoriile, a scris cărţi despre misticism şi a ţinut prelegeri pe tema asta în America. Mi-ar fi plăcut să-l cunosc pe Sandro. A murit în 1933, înainte ca eu să fi fost măcar în proiect.

*

Părinţii mei s-au căsătorit în comitatul Kent, la 21 septembrie 1942, însă din pricina războiului nunta a fost restrânsă. Ksenia nu a putut să vină, căci devenise prea greu să pleci în călătorie din Scoţia.

Au avut două slujbe religioase, una în rit anglican şi cealaltă în ritul Bisericii Ortodoxe Ruse. Bunicul Herbert McDougall era la acea vreme în Africa de Sud, aşa că mama a fost condusă la altar în prima ceremonie, care s-a ţinut la St Mary’s din Norton, de fratele lui, Arthur McDougall. A oficiat arhiepiscopul de Canterbury, iar fratele tatei, Dmitri, a fost cavaler de onoare. Mama a purtat o rochie clasică de mireasă, din satin alb, cu trenă, având pe cap un acoperământ (*kokoşnik*) în stil rusesc, realizat din perle, care îi susţinea voalul. Conform ziarului *The Times*, a fost însoţită de trei paji, Jeremy Lee Pemberton (fratele lordului Kingsdown, încă în viaţă), Robert Mercer şi nepotul ei, în vârstă de doi ani, Henry, viconte de Throwley. Fusese prevăzut ca, la înaintarea spre altar, băieţelul să ducă trena pe culoarul dintre scaune, însă el nu voia să se mişte din loc, spunând scurt: „Nu merg“. Atunci, bona a trebuit să-l ciupească nitel pe micuţ.

Peste vreo jumătate de oră, a avut loc a doua slujbă, la Sheldwich Church, după toate ritualurile ortodoxe, cu permisiune specială din partea arhiepiscopului de Canterbury. În autobiografia bunicii se consemnează că „a fost pentru întâia oară când un rit ortodox a găsit găzduire în biserica

unei parohii anglicane“. De această dată, în cadrul ceremoniei, mama a fost condusă la altar de sir Robert Hodgson, Dmitri a fost unul dintre naşii de cununie, iar arhimandritul Nicolae a oficiat serviciul religios. Înainte de convertirea la ortodoxism, arhimandritul se numise Charles Sydney Gibbes, fiind tutore al verilor tatei, copiii ţarului.

După recepţia de la Lees Court, prima noapte a lunii de miere şi-au petrecut-o la hotelul Skindles, în Maidenhead, apoi au mers la pavilionul Craigowan. De câte ori se plimbau prin împrejurimile domeniului de la Balmoral, părinţii mei erau nevoiţi să se informeze mai întâi dacă nu cumva aveau să dea nas în nas cu vreunul dintre membrii familiei regale. Nu puteau să colinde aşa, pur şi simplu, prin păduri; câteodată trebuia cerută permisiunea. Dacă nimereau din întâmplare peste cineva erau obligaţi să părăsească poteca, tati să se încline, iar mama să facă o reverenţă. Aşa cerea protocolul. Actuala regină venea din când în când pe acolo. La vremea aceea era adolescentă; o întâlneau uneori, şi atunci mama îi făcea o reverenţă.

Regina Elisabeta (mai târziu, regina-mamă) se ataşase foarte mult de Elsa şi venea deseori să o viziteze. Dar tati nu i-a cerut acordul pentru cea de-a doua căsătorie, aşa cum ar fi trebuit să o facă din curtoazie, conform regulilor de protocol. Se pare că asta a ofensat-o pe regina Elisabeta, ale cărei uşi i-au rămas, de atunci încolo, închise. Este ceea ce mi-a povestit tata.

*

Părinţii mei au revenit în Kent, dar nu au putut să locuiască la Provender, din cauză că a fost rechiziţionată de armată pe durata războiului. Ofiţerii ocupaseră casa, iar soldaţii stăteau în barăcile pe care le construiseră pe câmpul din spate. Prin urmare, mami şi tati au închiriat o parte dintr-o casă din Lynsted, care semăna perfect cu Provender. Era teribil de bântuită – aşa mi-au spus părinţii şi, mai ales, servitoarea care lucrase acolo.

Tata s-a alăturat detaşamentelor de voluntari (Home Guard), care aduceau cu unitatea căpitanului Mainwaring din serialul *Dad’s Army*. Tati nu auzea deloc bine, însă era foarte curajos. Astfel, atunci când toţi ceilalţi se băgau la adăpost, tati putea fi văzut în sat, mergând pe stradă în timp ce

proiectilele îi zumzăiau în jurul capului. Asta îi făcea plăcere. Sunt sigură că dacă ar fi fost mai tânăr li s-ar fi alăturat bucuros celor din armata britanică.

Frumoasa soră a mamei, Pamela, împreună cu soțul ei, George, locuiau la vreo zece kilometri depărtare, pe domeniul de la Lees Court, într-o casă imensă, veche şi impunătoare, cu peste treizeci de dormitoare. Şi aceasta fusese rechiziționată de armată, însă familiei i se dăduse voie să păstreze o aripă. Când erau în permisie, frații mei vitregi veneau de obicei să stea cu tati. Pamela a avut o aventură cu unul dintre ei, în timp ce George era plecat să-şi facă datoria față de patrie. Nu i-a trebuit acelui frate al meu decât să pună o scară la geam şi să se cațăre. Când mama a aflat că fiul ei vitreg avusese o aventură cu sora ei s-a făcut albă ca varul.

Spre sfârşitul războiului, militarii au plecat, iar familia a revenit la Provender. Mai întâi s-au întors bunica şi mătuşa Flora, ca să curețe locul şi să constate pagubele, care au fost mari atât în casă, cât şi în grădina complet distrusă. Se pare că ofițerii fuseseră de o ignoranță înfiorătoare. Într-o zi, mama i-a găsit cu mai multe găleți şi o mătură, spălând coridorul ca şi cum ar fi curățat puntea unei nave. Apoi, au dat iama în dulapuri, chiar dacă fuseseră asigurate cu lacăte Bramah, şi s-au pus pe jucat mima, îmbrăcați cu hainele ei. Nu era nimic de râs.

Încă păstrez toate scrisorile şi recipisele de la Ministerul de Război. Au fost nevoiți să plătească o *grămadă* de bani ca să repare totul.

*

Tati fusese chemat să stea la Provender din cauză că, fiind un prinț scăpătat, care îşi pierduse întreaga avere, nu avea nici bani, nici unde să locuiască. Dar s-a îndrăgostit de acest loc. L-a adorat din tot sufletul şi s-a simțit aici în siguranță.

Se vorbea că sovieticii urmăreau încă aristocrația rusă, chiar şi după ce trecuse atâta timp. Mama era foarte îngrijorată. În toată viața ei de femeie căsătorită, a fost mereu invitată în Finlanda să-şi viziteze familia, însă nu s-a dus, fiindcă teritoriul intrase sub guvernarea Rusiei, iar Rusia era atât de *aproape* de Finlanda. Se temea prea mult ca tati să nu fie capturat, sau ea însăşi să nu fie capturată, chiar dacă familia îşi schimbase, în exil, grafia numelui din Romanov în Romanoff. Tati spunea că era un nume mult mai

comun în Rusia, ca Smith în Marea Britanie, însă mama a continuat să se teamă că puteau fi pe lista neagră a lui Stalin.

S-a dovedit, de fapt, că avea un motiv întemeiat să fie îngrijorată. În anii ’30 sovieticii răpiseră de pe străzile Parisului foşti generali ai ruşilor albi. Vestea că sovieticii erau activi la Paris a semănat panică în comunitatea rusă locală, şi numeroase rude ale lui tati şi-au angajat agenţi personali de pază. Amama – bunica mea Ksenia – a figurat mult timp pe lista neagră a lui Stalin, dar a stat sub protecţia englezilor, ca rezidentă pe domeniile Coroanei – mai întâi la Frogmore, apoi la Conacul Wilderness.

Tata ar fi fost încântat să se suie în avion şi să zboare pe undeva, dar mama nu urca nici în ruptul capului într-un avion; nu zburase în viaţa ei. Bietul tati era *disperat* să zboare. Însă în afară de călătoria în Franţa, la înmormântarea mamei sale şi a diverşi membri ai familiei, el nu a părăsit niciodată Anglia.

*

Cam la doi ani de la căsătorie, prin 1944, mama a pierdut o sarcină, la Infirmeria Regală din Aberdeen. Era băiat. Nu mi-a spus niciodată că era băiat, am aflat de la tata. S-a ales apoi cu o infecţie cumplită a sângelui, cum fac oile de la mizerie. Era foarte bolnavă, iar doctorul i-a recomandat să nu încerce, în următorii cinci ani, să conceapă alt copil. Bineînţeles că medicina de atunci era cu totul diferită de cea de astăzi.

Părinţii mei s-au mutat înapoi la Provender în 1949, eu fiind pe atunci *doar* în burta mamei, care era convinsă că sunt băiat. S-a gândit că urmează să fiu „prinţul“, astfel că am fost trecută pe lista de la Eton, şi toată viaţa mi-a fost plănuită dinainte.

M-am născut prin cezariană la clinica Welbeck de pe Queen’s Gate, care nu mai există de mult. Atunci când mama, revenindu-şi după anestezie (cred că în 1950 se folosea ceva pe bază de eter), a fost anunţată că are o fată, a izbucnit în lacrimi.

Tata l-a sunat pe bunicul Herbert McDougall şi i s-a plâns:

— Nu-i place bebeluşul. Nu vrea fată.

La care Herbert i-a răspuns:

— N-avea grijă, Andrew, totul va fi în regulă când se va trezi cum

trebuie.

Şi chiar aşa a fost.

M-am născut în aprilie 1950. La două săptămâni, am fost adusă la Provender. Tata avea deja trei copii din prima căsătorie; la naşterea mea, unul avea douăzeci şi nouă de ani, iar ceilalţi doi peste treizeci. Mă considerau o răsfățată. Nu că aş fi avut bijuterii sau o grămadă de bani. Ar fi fost foarte plăcut. Nu, era o formă *diferită* de răsfăţ. Mama era prea bătrână pentru evenimentul acela special. Mai avea două luni până la sărbătorirea celor patruzeci şi doi de ani, iar tati împlinise cincizeci şi patru; prin urmare, n-au mai încercat să aibă alt copil. Cred că i-am făcut să le piară tot cheful!

3
ÎN ODAIA COPIILOR

Am fost botezată la 16 mai 1950, în capela ortodoxă a Conacului Wilderness, din Hampton Court, una dintre reşedinţele Coroanei, unde a locuit bunica mea Ksenia. Potrivit ziarului *The Times*, rochiţa mea de botez era făcută dintr-o dantelă care îi aparţinuse străbunicii Dagmar, împărăteasa exilată, Maria Feodorovna.

Mama era atât de neliniştită că nepreţuita ei copilă s-ar fi putut îneca în cristelniţă, încât a cumpărat o cădiţă mai puţin adâncă pe care s-o pună în interior, ca să nu fiu cufundată cu totul în apă, aşa cum se obişnuieşte în biserica ortodoxă. Cred că la un moment dat am plâns, ceea ce este un semn bun, deoarece se spune că scâncetele de la botez îl scot pe diavol din tine.

Acelaşi ziar a publicat şi lista naşilor: regele Haakon al Norvegiei şi regina Ingrid a Danemarcei, bunica, marea ducesă Ksenia, unchiul meu, prinţul Rostislav, bunicul, colonelul Herbert McDougall, doamna Carlos Fountaine de Narford Hall, districtul Norfolk, şi doamna George Wheler.

În biserica ortodoxă, naşii sunt membri ai familiei. În biserica anglicană este altfel, dat fiind că părinţii aleg persoane care nu fac parte neapărat din familie. Părinţii mei au avut o viziune îngustă în această privinţă, pentru că ar trebui întotdeauna luaţi naşi *mai tineri*. Mi-au ales, în schimb, naşi care erau mai în vârstă decât ei.

Cu toate acestea, la botez, toţi naşii mi-au făcut daruri fine. Regele Haakon mi-a dat o broşă, în timp ce regina Ingrid mi-a dăruit o brăţară. Mama le-a pus la bancă, într-o cutie de valori.

*

Când am venit eu pe lume, părinţii interacţionau în general mai mult cu copiii lor decât înainte de război – taţii erau de-acum pregătiţi să împingă căruciorul bebeluşului, deşi tata o făcuse şi pentru ceilalţi copii ai lui.

Căruciorul meu era însă ceva deosebit. Mama voia pentru mine tot ce era

mai bun. Chiar înainte să mă nasc, îi abordase pe fabricanţii de trăsuri care lucrau pentru regină şi le ceruse să-i facă un cărucior întocmai cu acela al prinţului Charles. Am avut, prin urmare, unul identic, gata să mă întâmpine când m-au adus la Provender. Partea de jos era detaşabilă, să pot fi pusă în şezut odată ce depăşeam faza de stat la orizontală, iar teoretic exista posibilitatea de a aşeza câte un copil şi la un capăt, şi la celălalt. Mai târziu, când am folosit căruciorul pentru fiul meu, prin 1976-1977, a fost un mijloc *excelent* de şterpelit legume sau fructe de la fermă – cu băieţelul întins pe salteluţă, spaţiul gol de dedesubt era complet ascuns!

Să revenim însă la timpurile când eu stăteam în cărucior. Să fi avut doi, trei sau patru ani, când tati m-a luat într-o plimbare la fermă. Fiindcă eram foarte leneşă, mă purta de obicei în cărucior. Tati nu voia să mă tragă curentul, de aceea când bătea vântul ridica acoperişul landoului, în timp ce eu ţipam: „Nu, nu, tati! Dă-l jos, jos!“

Mi-l ridica, i-l coboram – şi am tot ţinut-o aşa, spre marea distracţie a lucrătorilor care culegeau fructe din pomii din vecinătate. Le făcea plăcere să vină să se uite la încăierarea dintre prinţ şi fetiţa lui.

Am păstrat acel cărucior, dar astăzi este aproape cu totul stricat şi nu mai serveşte de mult la transportul ilicit al fructelor.

Pe mama o ajuta lunar o asistentă medicală, sosită odată cu ea la Provender, atunci când m-am născut. Sora Helen Rowe, zisă Rowey, asistase la naşterea tuturor copiilor reginei. Avusese grijă de prinţul Charles, de prinţesa Anne, poate şi de prinţii Andrew şi Edward. Cum voia doar ce-i mai bun, mama presupunea că regina *avea* ce-i mai bun.

Odaia copiilor se afla într-o aripă de la etajul al doilea al casei. Bunica transformase cea mai bună cameră de oaspeţi în cea mai *senzaţională* odaie pentru copii. Dispunea, de asemenea, de o baie proprie, un culoar şi un serviciu de noapte, totul sub supravegherea dădacei, a *ajutorului* de dădacă şi a unei servitoare. Vă puteţi imagina? Toate acele persoane îngrijindu-se de *un* copil! Deşi nu erau simultan prezente, ele alcătuiau propriul meu microunivers, cald şi confortabil.

Aripa reşedinţei unde se găsea odaia copiilor avea o podea specială din plută, pe care servitoarea putea să o frece cu uşurinţă. Îmi aduc aminte cum stăteam pe oliţă în faţa căminului electric (nu avea cum să fie un foc

adevărat, fiindcă mama se temea că m-aş fi putut arde) şi priveam la biata servitoare bătrână care, în genunchi şi pe coate, curăța temeinic podeaua cu o perie aspră, o bucată de săpun Fairy şi o găleată *uriaşă*.

Găleţile acelea erau foarte înalte. Într-una din zile, pe când mergeam de-a buşilea prin cameră, o ureche mi s-a agățat în mâner, iar marginea găleţii m-a tăiat foarte rău. A însemnat sfârşitul găleţilor. După accident, mama a cumpărat un alt model de recipient pentru apă.

Am fost un copil *foarte* alintat. Nu mi se dădea voie să beau apă de la robinet, foloseam doar Malvern. Cât dura sezonul de poliomielită, lăptarului îi era interzis să sune la uşă, pentru că mama credea că roțile furgonetei puteau transmite virusul bolii mână–gură–picior – ceea ce, de fapt, s-a dovedit a fi corect. O mulțime de lucruri pe care mama le considera nocive aşa şi erau – după cum s-a demonstrat între timp.

Mama avea o fixație cu microbii. Când venea lume în vizită şi dorea să-i vadă odorul, se interesa: „Eşti cumva răcit, ai vreun microb?“ Pe vremea aceea, exista ceva numit „Flit“, pus într-o canistră. Îl pompai şi îl pulverizai prin toată camera. Desigur, era DDT-ul, însă nimeni nu ştia pe atunci că era otrăvitor.

Aşa că, înainte de a li se îngădui vizitatorilor să intre şi să privească bebeluşul din odaie, pulveriza acel DDT asupra lor, cam cum se obişnuia, cu ani în urmă, la coborârea din aeroplan.

Odaia a devenit mai târziu dormitorul meu. Un lucru absolut normal. Odaia era locul unde dormeau copiii mici, iar mie mi-a făcut mare plăcere să stau acolo.

*

Când aveam aproape şase luni, bunica mea Ksenia a venit să petreacă la noi un weekend prelungit. Pentru mine era „Amama“, numele de alint pentru „bunică“ folosit de familia regală a Danemarcei („Apapa“ era bunicul). Amama a fost bucuroasă de sejurul la Provender. I s-a dat cea mai bună cameră de oaspeți, a ieşit şi s-a întâlnit cu tot felul de oameni, iar părinții mei au organizat o petrecere în onoarea ei. S-a înțeles bine şi cu bunica Sylvia. Au stat mult de vorbă, deşi se pare că, în respectul tradiției, Sylvia era înclinată să exagereze cu utilizarea titlului Amamei, spunând

„marea ducesă“ în sus, „marea ducesă“ în jos, la fiecare două minute.

Un alt vizitator a fost mătuşa Titti, singura soră a tatei, cea care se căsătorise cu Feliks Iusupov, unul dintre asasinii lui Rasputin. Aveau obiceiul să viziteze Anglia, venind de la reşedinţa lor din Paris, iar noi o întâmpinam de fiecare dată când trecea prin Kent în drum spre Hampton Court, unde se ducea să-şi vadă mama.

Nu ştiu de ce i se spunea Titti, dar mi-o amintesc atât de bine pentru că avea şi ea talent la caricaturi şi desene amuzante. Când eram mică, intra în timp ce eu stăteam pe oliță şi îmi desena mici caricaturi cu diverse animale stând pe oliță. Am ținut foarte mult la ea. Mirosea a țigări Gauloises şi a parfum Chanel nr. 5. Avea o voce foarte guturală şi vorbea mai multe limbi străine. Era extraordinar de distractivă, o ființă *minunată* pentru cei mici.

*

Când am mai crescut, mama lenevea în pat până la ora unsprezece. Erau zile în care aştepta ca guvernanta sau dădaca să mă aducă în camera ei, pentru a-i da bună dimineața.

Într-o dimineață, am uitat. S-a înfuriat la culme pe biata femeie, din cauză că nu-i adusese copilul ca să-i spună mamei bună dimineața. A fost una dintre ideile ei snoabe, care nu a ținut-o mult timp!

De fiecare dată când tati îmi spunea noapte bună, mă săruta de trei ori pe obraji, apoi îmi dădea câte un pupic în podul palmei, pe ambele mâini, şi îmi vorbea în rusă. Când am vizitat Rusia, am recunoscut anumite cuvinte pe care tati mi le spunea de obicei.

Nu am învățat limba rusă, spre deosebire de ceilalţi copii ai tatei, care o vorbeau fluent.

Vorbesc doar engleza – şi pentru că trăiesc în Scoția de atâția ani, folosesc multe expresii scoțiene.

Tati îmi făcea şi baie, ori de câte ori dădaca era plecată sau atunci când mama era ocupată. Mi-l aduc aminte spunând că, înainte de epoca pietrei, degetele de la picioare erau la fel de mobile ca acelea ale mâinilor. Când stăteam întinsă în cădiță, îmi spunea: „Ia scoate din apă degetele de la picioare. Ține-le întinse, aşa cum le ții pe cele de la mâini. Distanțează-le“. Iar eu făceam întocmai.

*

Am avut o mulţime de dădace. La sosirea celei dintâi, aveam doar trei luni, aşa că nu mi-o amintesc. Îmi aduc totuşi aminte că îmi împingea căruciorul pe o potecă. I-am zis potecii „drumul pufos“, deoarece pe acolo câmpurile se cultivau numai cu hamei. Era prima oară când cultivau hamei şi peste tot zăreai o mulţime de grămezi de bălegar. Vedeai cum se ridică aburul din pământ şi, deoarece căruciorul meu era foarte jos, îmi amintesc de mirosul lor rău.

Primele dădace de care îmi aduc aminte au fost „Nanny[7] Ray“ şi „Nanny Eileen“, care îşi alternau serviciile de ceva timp. Dacă mă ataşam prea mult de dădace, erau concediate, cu excepţia lui Nanny Ray, pe care o adoram şi pe care voiam mereu să o îmbrăţişez.

7. Dădacă (engl.).

Nanny Ray, cea mai *minunată* femeie de pe pământ, venise la noi în 1953. Locuia pe Strada Principală, nr. 99, în satul St Bees, districtul Cumberland, astăzi Cumbria. Trebuie să fi fost la vreo cincizeci de ani când a sosit în casa noastră. Avea părul grizonant şi prins la spate cu o mulţime de agrafe. Elasticul de la pantalonii bufanţi îi ţinea prinşi ciorapii încreţiţi, model Nora Batty[8]. Erau nişte ciorapi groşi, cu o cusătură jos, la spate, pe care îi ridica punând peste ei elasticul pantalonilor bufanţi, spre a-i servi drept jartiere. Nu avea niciodată sutien, astfel că îi atârnau sânii, se îmbrăca mereu în cămăşi Viyella, fustă bleumarin, şorţ şi mocasini. Nu purta uniformă.

8. Nora Batty, personaj al sitcom-ului *Last of the Summer Wine* (1973–2010), producţie BBC.

Mama nu dorea totuşi ca Nanny Ray să stea la noi mai mult de trei luni la rând. Venea trei luni, apoi pleca la alte locuri de muncă, rotind familiile tot timpul anului. A stat cu noi până în 1966. A participat la nunta mea. Am luat-o cu noi, la Dorchester, şi-mi aduc aminte că mi-a spus: „O să fii drăguţă cu el, nu-i aşa?“

Când nu era Nanny Ray cu noi, stăteam adesea cu Nanny Eileen, care îi fusese colegă de liceu. Nanny Eileen purta rochii cu dungi, strâmte, doar din bumbac, într-o varietate de culori, pe care le spăla în cadă, deoarece, la

vremea aceea, nu ne permiteam luxul unei maşini de spălat. Când le băga în apă, apărea o bulă de aer. Mă fascina să privesc acea bulă de aer, cum devenea din ce în ce mai mare pe măsură ce rochia se cufunda tot mai adânc în apă.

*

Nanny Eileen era puțin excentrică; vedea mereu zâne deasupra căminului. Organiza însă petreceri tematice nemaipomenite, cu ursuleți Teddy, în grădina împrejmuită de ziduri sau în iarbă, printre cireşi. Am avut mai mulți ursuleți din pluş; toți erau aproape cât mine de mari. Îi aveam pe ursul Sandy şi pe fratele lui, Edward. Pe urmă a apărut Caroline, apoi Ricky. Acesta din urmă era foarte alb şi pufos, iar pe talpă avea scris: „Spală-mă, te rog, cu Persil“. Moliile l-au împuținat pe Ricky, făcându-l să aibă parte de o moarte urâtă. Aveam, aşadar, ceaiuri dansante cu urşii Teddy, nunta urşilor Teddy, ceremonia de botez a urşilor Teddy. Ne distram de minune. Înregistram acele picnicuri pe role de proiector, dar din nefericire filmele s-au deteriorat, iar pelicula s-a şters. Cum eram singură la părinți, urşii aceia erau prietenii mei. Cât se poate de trist, ăsta-i adevărul.

Nanny Eileen confecționa, de asemenea, minunate flori şi decorațiuni, mai ales de Crăciun. Din păcate, a fost concediată. Era în preajma Crăciunului şi bunica i-a cerut ajutorul la etaj, acolo unde se afla camera ei. Mama a strigat:

— Mama are treabă cu tine sus, Nanny!

Cum Nanny Eileen era însă ocupată cu decorațiunile, a răspuns:

— A, bine, dar trebuie să aştepte cincisprezece minute, sunt prinsă cu altele!

Şi asta a fost tot. Au concediat-o a doua zi. Mama pretindea politețe *deplină* din partea oricui lucra în serviciul ei.

*

Sărbătoream Crăciunul de două ori, o dată pe 25 decembrie, apoi cel rusesc, pe 7 ianuarie. În copilărie, era o încântare şi pentru că primeam două rânduri de cadouri. Cum mama era de origine finlandeză, ni se dădeau cadourile de Crăciun în seara de Ajun, iar până atunci nu ni se permitea să

vedem bradul. Întotdeauna am avut câte un pom înalt de doi metri jumătate, aşezat în spate, în Camera-de-Stejar, pe care tata îl împodobea extraordinar de frumos. În acei ani, puteai să pui mici suporturi cu lumânări *adevărate*, iar pomul nu lua niciodată foc. Era atât de mare şi frumos, cu toate acele globuri colorate şi lungile şiraguri de beteală strălucitoare şerpuind către poale. O minunăţie!

În Ajun, după ora ceaiului, mă lăsau să intru în Camera-de-Stejar. Toate cadourile erau pregătite, bunica venea jos, din camera ei, iar dădacei i se îngăduia să fie şi ea de faţă. Urma o masă îmbelşugată, de regulă cu friptură de curcan. A doua zi, se dădea hrană rece sau şuncă picantă, în funcţie de cine venea să ne viziteze.

Reluam toată povestea de Crăciunul rusesc, în ianuarie. Cu acea ocazie, adulţii nu primeau atât de multe cadouri. Ambele zile de Crăciun erau tratate la fel, deşi, poate, o dată aveam pe masă curcan şi altă dată gâscă, depinde cum avea chef mama. Îi plăcea să gătească în zilele importante, precum Crăciunul.

Cu origini scandinave, mama mă încuraja să beau şampanie de la vreo şase ani. „Ia un strop, draga mea, poartă noroc.“ Devenisem rebelă spre adolescenţă şi refuzam să beau, dar în secret îmi plăcea şampania foarte mult.

Aveam nu doar dădace, ci şi guvernante, care veneau câteva ore pe zi. Pe cea dintâi, părinţii mei au angajat-o din pură întâmplare. Cred că tati trebuie să fi fost plecat la Hampton Court, să aibă grijă de Amama, în timp ce, la Londra, mama se opera de pietre la vezica biliară. Aşa că mă lăsaseră cu vrăjitoarea aceea cumplită – o dădacă, fără doar şi poate, *veninoasă*. A fost singura dădacă în uniformă, o adevărată cotoroanţă scăpată din iad.

Întotdeauna eram obligată să merg în camera mea şi să mă culc după-amiaza, iar câteodată, la acele ore, îmi venea să mă duc la toaletă. Dar dădaca nu mă lăsa să cobor. Era de o strictețe *fenomenală*.

Mulţi ani mai târziu, în 1976, mă aflam în căutarea unei dădace destoinice, pentru primul meu copil. Doream pe cineva disponibil câteva luni, care să mă ajute după naşterea bebeluşului. Am sunat, prin urmare, la o agenție. După o conversație de câteva minute, mi-au spus:

— O, sigur, avem o doamnă de foarte mare încredere. Una dintre cele

mai bune dădace din portofoliul nostru este Nanny…

— Nu! am răspuns, auzindu-i numele. A fost o otravă când eram eu mică!

Chiar dacă n-o puteam suferi, s-a dovedit destul de bună ca educatoare, învățându-mă să citesc de la o vârstă foarte fragedă. La patru, cinci ani eram capabilă să citesc fără probleme o carte. Nu pricepeam sensul cuvintelor, dar *puteam* citi, şi la fel se întâmpla cu scrisul. Mai întâi, învățai cum să faci pagini întregi de „a“, apoi pagini de „b“, după care, la un moment dat, reuşeai chiar să le scrii împreună. Cred că îşi pusese în minte să mă învețe toate astea ca să nu fac trăsnăi!

Vara mergeam să ne bronzăm la Seasalter, lângă Whitstable. Era o plajă cu pietriş, iar când se retrăgea mareea rămânea nămol. Să tot fi avut vreo cinci ani, pe atunci intram în apă în spatele mamei. Când m-am întors la dădacă, degetul mare de la un picior îmi atârna inert. Călcasem pe o sticlă şi mă tăiasem până la os.

Tati era întotdeauna calm în situațiile de criză. Nici mama nu credea că isteria e o soluție, convinsă fiind că o clasă socială ca *a noastră* nu trebuia să se manifeste isteric. Îmi aduc aminte cum mama stătea pe bancheta din spate a maşinii tatei, model mini. El conducea, iar dădaca mă ținea în poală, vărsându-mi peste deget apă Malvern, ca să îndepărteze nisipul şi noroiul.

Am ajuns la spitalul comunal, unde m-au întins pe un pat, în sala de operație. Mama mi-a vârât un deget în gură, spunându-mi:

— *Noi* nu plângem şi nu facem gălăgie. Ține-l strâns cu dinții!

Am avut şase suturi în degetul mare de la picior. Nici astăzi nu pot să-l mai îndoi.

Dădaca a rămas la noi un timp destul de îndelungat, deoarece era, fără îndoială, pe placul părinților mei. După care s-a îndrăgostit de fratele grădinarului, şi totul s-a dus de râpă. Nanny nu se mai concentra cum se cuvine pe ce avea de făcut, apoi a trebuit să plece, din cauză că reuşise s-o calce pe mama pe nervi.

*

După dădaca de groază, a venit o altă guvernantă, domnişoara Stein, pe care mama o găsise în oraş. Era o femeie tipică pentru meseria de guvernantă, mică, slabă, cu părul cărunt, strâns în coc, şi foarte blândă.

Avea referințe bune şi obişnuia să mă ia în lungi plimbări.

Într-o zi, m-am dus la etaj să mă culc, aşa cum făceam în mod normal, când a izbucnit zarvă mare în casă. Domnişoara Stein suferise, în capul scărilor, o criză de epilepsie. Mama era lividă. A urlat la doctorul care o sfătuise să o angajeze pe acea femeie:

— Cum de aţi îndrăznit să nu-mi spuneţi! Ar fi putut să aibă o criză în timp ce-l plimba pe copilul meu drag! Copilul n-ar fi ştiut atunci ce să facă şi nici cum să se întoarcă acasă!

În consecinţă, i s-a cerut bietei femei să plece de la noi, dar mama i-a plătit o compensație generoasă.

După domnişoara Stein am avut o guvernantă din partea locului, ca să mă învețe un pic mai mult. Era o dulceață. Se numea Ann şi atât ea, cât şi soțul ei erau olari. Aducea câte o bucată mare de lut, şi s-ar fi zis că tot ce trebuia să facem era să ne jucăm cu acel lut al olarului şi să modelăm diverse lucruri, frământându-le cu mâinile aşa cum ni se explica.

După Ann, a venit rândul unei alte localnice, soția unui agricultor din Selling. Mi-a fost guvernantă până la aproape nouă ani. Făceam lecțiile în bibliotecă, unde aveam un birou de toată frumusețea şi o imensă oaie de jucărie care stătea lângă mine.

O puneam să-şi ridice în lateral fusta, ca să-mi arate lenjeria. Într-o zi, pe când aveam vreo şase ani, mama m-a surprins în timp ce îi ceream să o facă încă o dată şi să-i arate tatei chiloții colorați. Mama a pus curând capăt la toate astea. A spus că este total nepotrivit să-i pretind guvernantei să-şi ridice fusta în fața tatei.

În fiecare zi trebuia să-i scriu Amamei, la Hampton Court. Mereu acelaşi tip de scrisoare îngrozitor de plicticoasă: „Dragă Amama, astăzi am…“ Îi povesteam apoi ce făcusem şi, de regulă, încheiam prin: „Sper că te simți mai bine. Cu toată dragostea, Olga“.

Amama iubea arta şi era foarte talentată, aşa că puneam întotdeauna un desen în plic, alături de scrisoare. Trişam, totuşi – desenul îl făcea guvernanta, iar eu doar îl coloram!

*

Primeam uneori vizite din partea unchilor Romanov. Tata avea cinci frați.

Dintre aceştia, câţiva locuiau în Anglia. Cel puţin trei au stat un timp *îndelungat* în Anglia, dar au şi călătorit pe măsură. Unul a trăit şi a murit în Regatul Unit, dar a avut şi o casă în Franța.

Unchiul Vasili, fratele cel mai mic al lui tati, a locuit o vreme în Anglia, când Amama a fost bolnavă, apoi s-a mutat, în cele din urmă, înapoi în State. Era căsătorit cu prințesa Natalia Goliția, pe care o întâlnise pe când ea interpreta roluri episodice în filme de la Hollywood. Vasili era însă foarte sărac. Toate lumea îi purta de grijă, fiindcă atât el, cât şi soția lui erau adorabili. Aşa se face că au trăit amândoi numai în locuri selecte. La un moment dat, el a condus o fermă de pui din California.

Vasili era foarte impertinent şi avea un simț dezvoltat al umorului. Faza lui preferată de la orice petrecere era să stea în cap şi să țină în echilibru pe nas o sticlă goală de şampanie. A fost de departe cel mai nostim dintre fraţii tatei.

Marina, fata unchiului Vasili, era extraordinară. Nu am mai văzut-o din 1965, dar din când în când vorbesc cu ea şi sunt prietenă cu copiii ei. În anii ’60, Marina şi Billy, care mai târziu i-a devenit soț, făceau într-un minivan un mare tur al Europei. Într-o vară, au apărut pe nepusă masă la Provender şi bineînțeles că mama i-a spus Marinei:

— Vino să stai la noi peste noapte!

A adăugat însă, conform unui dublu standard caracteristic, fiindcă era întotdeauna preocupată de respectarea moralei:

— Nu puteți împărți camera, pentru că avem un copil în casă.

Nu voia ca *eu* să văd cum un cuplu necăsătorit stătea în aceeaşi cameră.

Unul dintre ceilalți unchi a fost găzduit în aripa servitorilor de la Provender, în anii ’50. Cred că era Rostislav. Cum pe atunci angajații noştri nu locuiau acolo, a rămas ceva timp.

Era alcoolic, astfel că lua zilnic un taxi spre o crâşmă cât se poate de rău famată din Faversham, zisă „Borta în zid“, unde îşi petrecea tot timpul, până când se îmbăta atât de tare, încât se prăvălea de pe scaunul de la bar. Apoi se vâra într-un alt taxi şi se întorcea acasă. A făcut aşa multă vreme, dar toți îl adorau, pare-se, fiindcă era foarte distractiv. Doar ce ajungea la crâşmă şi lumea spunea: „Ia te uită, a sosit prințul!“

Nici mama nu se supăra. Bărbaților li se îngăduie mult mai multe decât

femeilor. Ocupa o aripă independentă a casei, cu intrare proprie. Era şi foarte amuzant, aşa că ne cânta în schimbul cinei. Nu ştiu ce s-a întâmplat cu el după aceea. Cred că şi-a adunat puterile şi s-a însurat încă o dată.

Unchiul din partea mamei, de fapt cumnatul ei, George Sondes, avea crize îngrozitoare de delirium tremens, provocate de alcool. Suna mereu la poliţie, convins că „oamenii aceia negri“ săpau, în spatele grădinii lui de la Lees Court, o groapă în care voiau să-l bage. „A, da, *my Lord*, da, *my Lord*“, spuneau cei de la poliţie. Ieşeau şi aruncau o privire. „Vai, dar nu dăm de ei, *my Lord*…“ Aşa că plecau.

*

Cam la fiecare zece zile, ne duceam la Conacul Wilderness, să o vizităm pe Amama. De regulă, mergeam şi să mă împărtăşesc la duhovnicul ei personal, un om extraordinar care se numea părintele Gheorghi Şeremetiev. După slujbă, luam întotdeauna un prânz copios în sufragerie.

După moartea Amamei, părintele Şeremetiev a devenit duhovnicul meu.

Exista şi o tradiţie ca fiecare să-şi graveze numele pe geamul unei ferestre de la etaj, dar mie nu mi s-a permis, fiindcă eram doar un copil.

Ca să ajungi la Amama, trebuia să treci de măicuţa Martha. Era o prezenţă care îţi inspira teamă, deşi familia noastră n-o deranja. Ştiu foarte puţine lucruri despre ea, pentru că Amama a murit în 1960, când eu aveam zece ani, însă din câte povesteşte vărul meu Aleksandr, cel mai mic dintre fiii unchiului Nikita, numele ei adevărat era Vera Maslenikoff şi fusese călugăriţă şi asistentă medicală. Cred că îi ajutase în Crimeea.

Tata i-a povestit mamei cum într-o zi, pe vremea când erau în Crimeea, măicuţa Martha coborâse în salon ca să inspecteze paturile. Totul arăta perfect curat, iar pacienţii aveau cu toţii câte un cearşaf alb tras până sub bărbie. A dat un cearşaf deoparte, doar ca să afle că aşa se acopereau rănile cu viermi şi gangrenele. Întreaga curăţenie era o înşelătorie.

Măicuţa Martha era o femeie foarte înaltă, obsedată de modul în care trebuiau făcute lucrurile. O venera, evident, pe Amama. Purta o broboadă albă care de-abia lăsa să i se vadă faţa, complet încadrată de albul unui văl scrobit, care îi ajungea până sub umeri. Era înveşmântată într-o rasă neagră.

Pe când aveam patru sau cinci ani, eram foarte ataşată de ea şi îi stăteam

pe genunchi. Când însă am mai crescut, am găsit că-i sinistră, iar măicuța Martha nu putea înțelege de ce nu mai doream să fiu drăguță cu ea.

Am adorat-o pe Amama. Era încântătoare şi plină de umor. Avea un portțigaret Fabergé şi un castron de piatră la picioare, ca un castron pentru câini, în care pluteau mucuri de țigară. Întotdeauna mi s-a părut scârbos. Cum nu ştiam că nu era un castron pentru câini, aveam impresia că în el plutesc rahaţi.

Toate astea se întâmplau înainte de apariția țigărilor cu filtru, aşa că trebuia să taie țigara în trei, apoi să pună o bucățică în portțigaret şi să tragă câteva fumuri. Fiindcă nu suporta mirosul mucurilor de țigară, scotea restul şi-l arunca în castronul cu apă. Pe urmă trecea măicuța Martha şi golea vasul. Era ceva ciudat. Amama era o ființă foarte veselă; păstrez o mulțime de poze cu noi două în grădină.

În ultimii ani, atunci când mergeam să o vizităm, o găseam pe Amama întinsă în pat. Pe vremea aceea, călăream foarte mult pe ponei, iar ea, din cine ştie ce motiv, era fascinată de coapsele mele, care deveniseră musculoase. Mama mă îmbrăca în rochiile acelea oribile plisate. Eu voiam să port jeanşi, dar evident că nu mi se permitea. Aşa că trebuia să-mi ridic rochia, pentru ca Amama să mă împungă cu degetul în coapsă şi să-mi palpeze muşchii.

Măicuța Martha avea preferații ei, dintre care unul era, cred, vărul meu Aleksandr. După moartea Amamei, măicuța Martha le-a înmânat preferaților ei o cutiuță – „Poftim, dragule“ – şi umblă vorba că era ceva Fabergé. Aleksandr a fost mereu drăguț cu măicuța Martha.

Spre sfârşitul vieții Amama era îngrijită de nişte infirmiere, însă măicuța Martha era foarte geloasă şi nu putea să le sufere. Îi plăcea să controleze tot ce ținea de Amama. Nu ştiu ce s-a întâmplat cu ea după ce a murit Amama, se pare că nimeni nu ştie. Când toată lumea a ieşit din biserică după slujba de înmormântare, ea dispăruse. Mister total!

*

Aleksandr era foarte ataşat şi de mama, a stat cu noi weekenduri întregi după moartea Amamei. Prietenul lui cel mai bun era Paul Getty[9], care, deşi poseda o avere de miliarde, era foarte meschin. De multe ori, Aleksandr

locuia în conacul de la Sutton Place, unde Paul Getty avea câini de pază care cutreierau coridoarele pentru ca nici unul dintre oaspeţi să nu poată ieşi din cameră ca să-şi ia ceva de băut. Cum Aleksandr era mort după whisky, se enerva la culme că, după ce se dădea stingerea, nu putea să-şi ia un strop de băutură în cameră. Erau acolo până şi telefoane cu plată, pentru oaspeţi. Aşa că, atunci când Getty era plecat, Aleksandr intra în camera lui şi-i folosea telefonul de lângă pat. Getty era surprinzător de grijuliu cu banii lui.

9. Sir John Paul Getty Jr. (1932–2003), considerat unul dintre cei mai bogați oameni din lume.

În anii ’60, s-a vorbit intens despre Anna Anderson, care pretindea că este Anastasia, fiica țarului, salvată din masacrul de la Ekaterinburg. Tati a comentat foarte mult pe această temă. A spus că era o dementă care nu avea nimic de a face cu noi. O impostoare.

Aleksandr a vizitat-o şi a ştiut imediat că femeia mințea. Tuturor Romanovilor li se luaseră amprentele dinților şi ale lobului urechilor: nimic nu se potrivea cu datele ei. Dar, lucrul cel mai important, mi-l amintesc pe Aleksandr cum spunea că nu era frumoasă şi nici nu vorbea ruseşte. Tati socotea că era o şmecherie ca să pună mâna pe banii țarului şi că, evident, fusese încredințată că *sunt* mulți bani la mijloc – bineînțeles că nu era nimic. La începutul Primului Război Mondial, Nicolae dăduse ordin să fie readuşi în Rusia toți banii aflați prin băncile europene.

Eram încă o copilă pe atunci, iar afacerea Anastasia nu m-a deranjat în vreun fel. Cea mai mare dragoste a vieții mele erau poneii şi caii.

*

Am încălecat prima dată pe un ponei la partida de vânătoare de la Tickham, când aveam trei ani. Mama ținea ponei „în probă“, fiindcă era atât de grijulie cu unicul şi neprețuitul ei copil, încât dacă poneii loveau cu copitele, se cabrau sau dădeau vreo bătaie de cap erau trimişi de regulă înapoi. Nici măcar nu ştiam de toate astea, până a doua zi.

A făcut excepție un ponei mititel, din rasa Shetland, pe nume Linda, care arăta aidoma unui ponei al lui Thelwell[10] – nu puteai să-ți dai seama în ce direcție se ducea, arăta la fel din față şi din spate. Linda a stat cu noi multă vreme, apoi s-a îmbolnăvit de laminită şi a trebuit să fie ucisă. Am văzut

cum a fost omorâtă şi cărată cu picioarele în sus către cuştile câinilor, spre a fi dată de mâncare ogarilor. Eram însă un copil puternic.

10. Norman Thelwell (1923–2004), autor britanic de benzi desenate umoristice, ale cărui personaje predilecte erau poneii.

Îmi aduc aminte de o situaţie nostimă, când Linda a intrat în casă. Mama dădea ceea ce numea „prânzuri de cloşti“, exclusiv pentru doamne, mai ales prietenele ei şi notabilităţi locale. Eram prea mică să iau parte, n-aveam decât vreo cinci ani, dar mi se îngăduia să cobor şi să vin să le văd când îşi beau cafeaua.

Pe vremea aceea, femeile purtau la prânz pălării, unele modele fiind destul de sofisticate. Una dintre invitate era o dulceaţă de femeie numită Lady Harris, nora marelui jucător de crichet care locuia în Belmont Park, lângă Faversham. În timpul prânzului, bătrânul grădinar a adus-o pe Linda în casă. A coborât treptele care duceau spre Camera-de-Stejar şi a mers în jurul oaspeţilor aşezaţi la masă. Dolly Harris purta o pălărie împodobită cu flori de primăvară – poneiul a făcut o mişcare bruscă înspre flori şi i-a apucat cu dinţii pălăria. Dolly a fost îngrozită.

*

La Provender aveam o mulţime de animale. În copilăria mea, erau vreo cinci cocoşi de luptă cu pinteni de cinci centimetri, crescuţi alături de cocoşii noştri de curte şi de vreo treizeci de găini. Înainte de război, mama se ocupase de creşterea cocoşilor de luptă. Nu cred că îi folosea la lupte, dar îi plăcea rasa, deoarece se creşteau uşor, ouăle erau bune, iar carnea foarte gustoasă.

În spatele casei, aveam un adăpost mare pentru creşterea câinilor, construit pe două etaje, cu ciment în partea din faţă şi plasă de jur împrejur. De fapt, era atât de mare, încât am putut să iau mobilă de la Casa Wendy şi să o aranjez acolo. Am început să dresez păsările acelea uriaşe, încercând să le fac să stea pe scaune şi să ciugulească porumb din cănităle păpuşilor. Şi reuşeau! Eram doar o mogâldeaţă, iar păsările uriaşe se purtau foarte blând cu mine.

Am avut şi o găină ca animal de companie, Suzanna. În fiecare după-amiază, guvernanta mă ducea la plimbare prin fermă. Am înfăşurat-o pe

Suzanna într-un şal, am pus-o în căruciorul pentru păpuşi şi am luat-o acasă. Făcea în fiecare zi câte un ou.

Apoi, într-o duminică, grădinarul a fost trimis să taie un pui pentru masa de prânz. Am mâncat puiul şi nu m-am mai gândit la treaba asta – până când, mergând s-o caut pe Suzanna, nu am mai găsit-o. L-am întrebat pe grădinar: „Domnule Moss, pe care dintre păsări ați omorât-o?“ Şi astfel a reieşit că-i sucise gâtul Suzannei, iar eu o mâncasem.

Mare noroc, după cum am mai spus, că eram un copil puternic. Dacă trăieşti la țară, nu poți fi prea slab de înger, trebuie să accepți lucrurile astea ca pe un fapt al vieții.

Mama voia să țină la fermă capre, gândindu-se că vor mânca buruienile şi vor fi în general de folos. A închiriat o limuzină cu şofer şi am pornit la drum să ne vedem cu o femeie foarte extravagantă, care locuia în mijlocul pădurii alături de o mulțime de capre. Am ales o mamă, o dădacă şi iedul ei, pe unul la întâmplare, care era un ied tânăr, şi încă unul, care tocmai fusese înțărcat. Toți au ajuns la Provender, în partea din spate a maşinii.

Caprele produc *ad nauseam* căcăreze, însă mama nu avea absolut nici o idee unde să țină animalele. Le-am luat în casă, iar ele au început să alerge ca nebunele, sus, jos, pe scări, lăsând căcăreze pe oriunde treceau. A doua zi, mama a scăpat de ele.

Tati avea gâşte pe câmpul din fața fermei, nişte alarme excelente împotriva hoților. Mai ales un gâscan uriaş, aproape cât mine de înalt când îşi înălța capul. Într-o zi, a luat-o pe urmele mele. Purtam o rochiță – probabil că este unul dintre motivele pentru care urăsc astăzi rochiile –, iar el a mers după fundulețul meu, m-a apucat de o bucă, m-a ciupit şi s-a întors imediat. M-a durut foarte tare. Am țipat ca din gură de şarpe şi m-am ales cu o ditamai vânătaia.

Tati se ocupa întotdeauna cu atenție de puii de găină şi de bobocii de gâscă. Îi scoteam noi înşine din găoace în incubatoare speciale, iar el se pricepea de minune să le poarte de grijă când erau mici. Avea extrem de multă răbdare cu animalele şi copiii. Era un părinte incredibil de bun. Ieşeam la pădure, iar el construia căsuțe frumoase din ramuri şi crengi uscate. Pe urmă îmi făcea un întreg sătuc de căsuțe asemănătoare, ca să mă uit la ele şi să mă joc acolo. Câteodată pregăteam plăcințele din noroi, apoi

ne întorceam acasă şi le coceam în cuptorul unei maşini de gătit AGA.

Tot el a cioplit întreaga mobilă din căsuța păpuşilor. A fost o pierdere de vreme, pentru că nu puteam suferi păpuşile. Îmi plăceau puştile, soldățeii din fort şi curțile cu animale. Eram un băiețoi în toată regula.

*

Cu mult înainte să mă nasc, tata a făcut şi mici sculpturi. Arătau ca nişte panouri de protecție, cum se pun în fața focului din şemineu, dar când panoul era înlăturat găseai acolo întreaga *Kama Sutra*. Aşa era însă tati. Avea un simț al umorului *cu totul special*.

Tata a fost foarte apropiat de mine, ceea ce cred că i-a supărat puțin pe frații mei vitregi, fiindcă nu se purtase la fel cu ei. Viața pe care o duseseră împreună cu tati şi prima lui soție fusese complet diferită, pentru că el era atât de ocupat, încât copiii rămâneau să fie îngrijiți de dădace. Pe vremea aceea, părinții nu-şi pierdeau timpul în odaia copiilor sau jucându-se cu ei. Nu făcuse ce trebuia pentru frații mei, în vreme ce cu mine a stat permanent o bună parte din copilăria mea.

Tata mă răsfăța, însă mama era *foarte* severă. Mă plesnea la fund dacă nu eram cuminte. Tata nu m-a bătut niciodată. Puteam să-mi dau seama când era furios, căci vocea i se schimba, ridica din umeri şi se încrunta, dar nu şi-a manifestat niciodată față de mine agresivitatea.

Aveam părinți bătrâni, aşa că am crescut în preajma oamenilor în vârstă. Bunica trecuse de optzeci de ani când m-am născut, şi nu mi s-a părut ciudat. Nici nu comparam situația mea cu aceea a prietenilor.

*

Când am mers la Londra, mama a fost înspăimântător de pretențioasă. Era de groază, fiindcă dacă nu mă purtam bine mă privea cu ochii ei albaştri de gheață.

Adeseori, mă duceam împreună cu părinții la Ritz, să luăm prânzul sau ceaiul. Camera-cu-Palmieri de la Ritz era pe atunci *locul* în care să bei ceai. Era un spațiu imaculat înainte să înghesuie acolo toate mesele suplimentare pentru turişti. În havuzul auriu al fântânii se găseau peşti, şi obişnuiam să mă aplec, ținând fundul în sus, ca să-i prind. Într-o zi, minunatul *maître*

d’[11]… i-a spus mamei: „Nu aveţi de gând să-i luaţi permis de pescuit?“

11. *Maître d’hôtel* – şeful personalului care deserveşte clienţii unui hotel sau ai unui restaurant de lux (fr.).

Dădaca ne însoţea întotdeauna. Într-o zi, nu-mi găseam locul – trebuie să fi fost nişte oameni plicticoşi prin preajmă –, aşa că i s-a cerut să mă ducă la garderobă, să-mi consum energia. La toaleta pentru femei era o canapea foarte mare, pe care dădaca s-a aşezat. Mă plictiseam, de aceea am continuat să ţopăi pe canapea – şi până la urmă i-am rupt arcurile.

Mamei i-a plăcut dintotdeauna să fie în frunte, astfel că ne spunea: „Mergeţi la trei paşi în urma mea“. I-o spunea până şi *tatei* – iar tata era prinţul!

Pe când eram o copilă, ne duceam frecvent la Harrods şi la Fortnum&Mason, însă trebuia să fiu la locul meu. Fortnum’s era frumos, în anii aceia, absolut uluitor, cu un raion de jucării mult mai bine dotat decât cel de la Harrods, astfel că de fiecare dată treceam şi aruncam pe acolo câte o privire. Dacă se întâmpla s-o iau la fugă înainte, braţul mamei mă oprea: „Stai în spatele meu!“ Mama putea fi o persoană cu adevărat dificilă. Dar când am crescut şi am ajuns în perioada adolescenţei, n-a fost chiar atât de rău alături de ea. Acasă era mai relaxată.

*

Când aveam vreo nouă ani, mama s-a gândit că poate mă vor trimite la mănăstirea catolică din parohia locală, situată la Sittingbourne, cu statut de elevă în regim extern. Multe fete de prin zonă se duseseră la şcoală acolo, astfel încât mama credea că ar fi o idee bună.

Călugăriţele îmi verificau caietele de exerciţii şi totul era minunat. Sau aşa credea mama.

În prima zi, mi-am făcut apariţia în uniforma aceea *hidoasă* de culoare căcănie, cu o pălărie trasă peste ochi, ca o oală. Uniforma avea o emblemă galbenă pe piept şi se completa cu o tunică, o cămaşă Viyella purtată pe dedesubt, şosete albe, lungi până la genunchi, nişte sandale urâte, maro, un ghiozdan şi un sacou maro. După prima zi, când a venit să mă ia, mama a spus că arătam ca o balegă strivită cu talpa.

În acea primă zi, am intrat în clasă, unde călugăriţa responsabilă s-a uitat

prin caietele mele şi a început să-mi pună tot felul de întrebări. Credea că sunt proastă *rău de tot*. Aşa că în loc să mă aşeze cu faţa spre ea, alături de ceilalţi, a cerut ca banca mea să fie mutată cu faţa spre *clasă*!

S-a dovedit că guvernanta falsificase caietele. Mă prezentase ca fiind deşteaptă, dar făcuse totul în locul meu şi nu mă învăţase nimic.

Nu ştiam ce înseamnă să fii hărţuit şi intimidat de ceilalţi copii. Îmi aduc aminte cum la locul de joacă am fost înconjurată de un grup de copii puţin mai mari, care au început să mă ia peste picior, spunându-mi tot felul de lucruri, ca de exemplu: „Ia zi-ne şi nouă, cum e să fii prinţesă?“ Chiar erau răutăcioşi, dar nu aveam nici o idee la ce se refereau când vorbeau de o asemenea viaţă „sub clopot“. Nu realizam că nu trebuie să te porţi aşa cu oamenii.

Apoi m-am îmbolnăvit de tuse „măgărească“. Mama făcuse tot posibilul să nu iau nici una dintre bolile copilăriei. Nu mi se dădea voie să stau lângă oameni bolnavi, din cauză că se temea de microbi. Şi mai rău, i-am dat tusea „măgărească“. A fost atât de bolnavă, biata femeie! Amândouă am fost, de fapt. Din fericire, m-am însănătoşit destul de repede.

Înainte să mă îmbolnăvesc, am reuşit să fac trei, poate patru săptămâni de la începutul perioadei şcolare de vară. Apoi şi-au dat cu toţii seama că fusese o greşeală colosală că mă trimiseseră acolo.

Prin urmare, nu m-am mai întors niciodată la şcoală.

4
NEASTÂMPĂRATA DIN KENT

După experimentul dezastruos cu şcoala, părinţii mei au fost nevoiţi să caute o guvernantă care să mă *înveţe* cu adevărat carte. Ştiam nişte prieteni la câţiva kilometri depărtare care aveau o fiică foarte inteligentă, pe nume Yvonne. Frecventase şcoala, însă părinţii ei hotărâseră s-o educe acasă. Guvernanta Yvonnei, o femeie minunată căreia i se spunea doamna Ebbutt, fusese profesoară la o şcoală, iar mama a convins-o – biată creatură! – să vină la noi şi să-mi predea lecţii private. Mi-a fost profesoară de la nouă până la şaisprezece ani.

Ziua pe care o petreceam împreună era structurată întocmai ca oricare altă zi de şcoală. Doamna Ebbutt sosea la ora nouă fără douăzeci; începeam *fix* la nouă, cu o pauză de cincisprezece minute la ora unsprezece. La douăsprezece şi jumătate, coboram în bucătărie să luăm prânzul, apoi lecţiile continuau de la unu şi jumătate până la trei şi jumătate.

Urmam o programă stabilită de Parents' National Educational Unit (Uniunea Naţională a Părinţilor pentru Educaţie) (P.N.E.U.). Nu cred că mai există astăzi, dar a funcţionat multă vreme.

P.N.E.U. îşi începuse activitatea în beneficiul diverşilor expatriaţi, cum erau plantatorii de ceai din India sau plantatorii de cafea din Africa, spre a-şi putea educa copiii înainte de a-i trimite – pe micul Freddy sau pe micul Johnny – la internat, înapoi în Anglia, pe la doisprezece ani. P.N.E.U. stabilise cursurile pe care tutorele particular sau guvernanta trebuia să le predea. La sfârşitul fiecărui trimestru anunţau o listă de cărţi, astfel încât le puteai comanda din vreme pentru începutul următorului interval didactic, în conformitate cu programa. Totul era bine pus la punct. Emblema lor era o rândunică în zbor, care apărea pe toate caietele de exerciţii şi pe manuale.

La sfârşitul perioadei şcolare de vară, trebuia să dau examene. Întrebările erau, şi de această dată, stabilite de P.N.E.U., care fixa inclusiv durata examinării. Doamna Ebbutt spunea: „Ai o jumătate de oră să faci asta“, sau

poate că era o oră, apoi îmi dădea coala A4 şi părăsea camera. Cum singurul meu domeniu de interes erau poneii şi caii, scriam în special despre ei.

Din nefericire, mama îmi controla lucrarea înainte de a fi trimisă la Londra. Mă obliga să rescriu compunerea, nefiind foarte încântată că vorbeam numai şi numai despre ponei. Credea că este prea mult pentru examinatori să vadă că nu mă interesau *decât* poneii.

Mamei nu-i plăcea nici scrisul meu de mână. Învăţasem să scriu cu multe înfloriturі, cu o grămadă de rotocoale şi bucle inutile. De exemplu, litera M avea o sumedenie de rotocoale, litera F era răsucită, iar literele Y şi G aveau la rândul lor, fiecare, o mare buclă.

Atunci când îmi verifica lucrarea, mama îi spunea doamnei Ebbutt: „Oribil. Banal, îngrozitor. Învăţaţi-o să scrie corect“. Prin urmare, la aproape zece ani, a trebuit s-o iau cu *totul* de la capăt, reînvăţând să scriu aşa cum considera mama că era acceptabil. Iată probabil de ce am astăzi un scris de mână groaznic.

Doamna Ebbutt vorbea fluent franceza, dar avea o grea misiune încercând să mă înveţe această limbă. Franceza mea te băga în *sperieţi*, iar interesul meu de a o cunoaşte era şi mai mic. Bineînţeles că acum îmi pare rău. Atunci însă totul era foarte complicat.

*

Tata vorbea cinci limbi – rusa, italiana, franceza, engleza şi germana –, dar cineva a spus odată că le pronunţa pe toate foarte prost. Nu era chiar adevărat. Vorbea *cu siguranţă* bine engleza, însă, din cauză că pronunţa toate acele limbi cu un foarte puternic accent străin, păreau să sune toate la fel. Întreaga lui familie avea acest mod deosebit de a vorbi. Se spunea că bărbaţii Romanov ştiau să vorbească în cinci limbi, dar că nu spuneau nimic în nici una dintre ele!

Când mătuşa Titti şi unchii mei veneau la Provender, vorbeau între ei doar ruseşte. La fel, îşi scriau unul altuia în limba rusă. Mama nu vorbea rusa, nici eu, astfel că doar şedeam şi-i ascultam. Era frumos, ne obişnuiserăm. Amama vorbea engleza în prezenţa altora, căci era mult prea politicoasă pentru a folosi o limbă pe care n-o înţelegea nimeni. Dar când erau doar între ei, *en famille*, vorbeau în rusă. Altfel, tati vorbea cu mama şi

cu mine în engleză, deşi spunea că visa de fiecare dată în rusă.

Într-o zi, când mătuşa Titti se afla în vizită la noi, am mers la nişte prieteni care aveau un domeniu încântător, numit Torry Hill. Acolo se afla o cale ferată cu ecartament îngust, care înconjura proprietatea, şi pe unde circula un trenuleţ adevărat, cu aburi. Ne-am suit cu toţii în trenuleţ, trecând prin tuneluri şi ajungând înapoi la gară. Cineva a întrebat-o pe mătuşa Titti:

— V-a făcut mare plăcere, nu-i aşa, prinţesă?

— Nu, a răspuns ea, mi-a intrat funingine în ochi.

O ustura foarte tare, şi a fost nevoită să meargă la spitalul comunal spre a i se înlătura funinginea.

Cu toate că eram foarte ataşată de mătuşa Titti, nu mi s-a dat niciodată voie să-l întâlnesc pe soţul ei, prinţul Feliks Iusupov. Tati nu-i iertase niciodată implicarea în uciderea lui Rasputin.

În tinereţe, Feliks fusese bine-cunoscut ca travestit. Odată se îmbrăcase în haine femeieşti şi mersese împreună cu fratele lui la Opera din Paris. Arăta atât de convingător, încât şi-a atras privirile admirative ale regelui Eduard VII. Când regele a cerut să-i fie prezentat acelei „tinere încântătoare“, Feliks şi fratele său au fost nevoiţi să bată urgent în retragere.

Feliks s-a angajat apoi cântăreţ la un club de noapte, îmbrăcându-se din nou cu haine femeieşti. Potenţiala carieră i s-a încheiat brusc atunci când unul dintre prietenii mamei sale a recunoscut bijuteriile de familie pe care le purta Feliks. Scandalul rezultat a trebuit să fie trecut sub tăcere.

Era un lucru bine cunoscut că, la bătrâneţe, lui Feliks îi plăcea să-şi dea pe toată faţa cu un strat gros de machiaj. Cred că produsul se numea *Pan make-up*, era de la Max Factor şi se vindea sub formă de baton. Obişnuiam să-l cumpăr când aveam vreo paisprezece ani, iar mama era complet îngrozită.

Când l-a întâlnit pe Feliks pentru întâia oară, mama a decis să-i joace o festă. S-a întâmplat să fie amândoi la Ritz în acelaşi timp, aşa că, înainte de toate, mama a intrat la toaleta femeilor, unde s-a dat cu un ruj strident, accentuându-şi arcul buzelor. Apoi, când i-a fost prezentată lui Feliks, l-a sărutat pe ambii obraji. După care s-au sărutat unul pe altul, era un soi de obicei străin. Deci mama îi lăsase pe un obraz o urmă groasă de ruj, apoi îl ştampilase la fel şi pe celălalt obraz. Bietul bătrânel a trebuit să se ducă la

toaleta pentru bărbaţi şi să piardă mult timp încercând să şteargă atât machiajul *lui*, cât şi rujul *ei*! Nu o plăcea deloc pe mama.

*

Mulţi ani mai târziu, am stat la Atena cu fiica mătuşii Titti şi a lui Feliks, „Baby“ Şeremetiev. Era o fiinţă absolut divină. Am întâlnit-o şi pe fiica ei, Ksenia, cunoscută sub numele de „Puntka“. Ea şi soţul, Ilia, locuiau în aceeaşi casă cu „Baby“. Era o zi fierbinte de august, iar eu, în bikini, stăteam întinsă în grădină. Deodată, Puntka s-a repezit înspre mine.

— Nu, nu, nu poţi să stai aşa. Ar putea să te vadă Ilia! a strigat furioasă.

După care m-a pus să mă îmbrac şi m-a luat cu ea la biserică.

Dintre cei cinci unchi ai mei din ramura Romanov, cel mai chipeş era Feodor, care a trăit în Franţa şi a murit acolo de tuberculoză, în 1968. A fost căsătorit şi a avut un fiu, Michel, care a locuit la Paris, dar care a murit la rândul său. Din cine ştie ce motiv, nu l-am întâlnit niciodată pe Feodor.

Doar pe Michel l-am întâlnit o dată. Timp de mai mulţi ani, a lucrat în industria filmului, una dintre producţiile la care a participat fiind *Anastasia*, cu Ingrid Bergman şi Yul Brynner. Lui Michel i s-a cerut să fotografieze camerele Amamei din Conacul Wilderness, ca să poată fi recreată atmosfera camerelor în care locuise împărăteasa-mamă în anii exilului, la Hvidøre, în Danemarca.

Unchiul Dmitri locuia în Belgravia împreună cu Sheila, cea de-a doua lui soţie. Avea o casă din acelea înalte şi elegante, cu patru etaje şi o bucătărie la subsol. Ţineau ca animal de companie un iepuraş alb, care fusese dresat să stea în casă şi obişnuit să doarmă în spatele maşinii de gătit AGA din bucătărie. La fiecare etaj, aveau prin casă nişte cutii speciale, ca litierele pentru pisici, aşa că iepuraşul putea merge să-şi facă acolo nevoile. Era atât de dulce!

Şi ei, şi prietenii lor erau cu toţii mari băutori. De aceea, când Dmitri dădea prânzuri copioase sau dineuri, invitaţii care ieşeau de-abia ţinându-se pe picioare din sufragerie puteau să vadă un iepuraş alb urcând în faţa lor pe scări – toţi credeau că intraseră în delirium tremens! Iepurele acela era însă nemaipomenit.

Toţi aceşti unchi au avut copii, dar nici unul dintre ei nu a locuit în Marea

Britanie. De îndată ce-au crescut au emigrat până la ultimul în Canada şi în Statele Unite, Mecca tuturor lucrurilor bune de la acea vreme.

*

Mama dorea să mă țină acasă, ca să pot primi o educație mai bună şi comportamentul să-mi fie modelat cât mai frumos. Una dintre vorbele ei favorite era: „Dați-mi în grijă copilul în primii şapte ani de viață şi am să-i modelez caracterul aşa cum trebuie“.

Fiindcă învățasem să călăresc de la tatăl prietenei mele Yvonne, mama a cumpărat o pereche de măgăruşi irlandezi, gândindu-se că erau mai siguri pentru mine decât poneii. Vicky, prietena mea cea mai bună, care locuia pe acelaşi drum, mai sus, avea un măgar spaniol, robust şi de culoare maro, căruia îi spuneau Dolores. Ai mei se numeau Bambino şi Gill. Gill venea întotdeauna şi ea cu noi, fiindcă nu-i puneam căpăstru şi se învățase să meargă după ceilalți. Deşi se spune că măgarii sunt încăpățânați, acele animale se deplasau, de fapt, repede, puteau să sară fără nici o problemă peste baloturi de fân şi de paie, aşa că luasem obiceiul să organizăm derbiuri cu măgari. Grădinarul unui prieten de-al meu ne-a construit garduri ca acelea de la Grand National, deşi de-abia depăşeau treizeci de centimetri. Porneam drept înainte în galop şi săream cu măgăruşii peste obstacole.

Am înființat şi un mic circ. Încălecam pe măgăruşi fie direct, fie doar cu dârlogi sau cu un căpăstru fără martingală. Nu foloseam şaua. Săream pe spinarea animalelor, apoi ne ridicam în echilibru pe spinările lor, desculțe, şi făceam acrobații pe măgăruşi. Ne distram de minune. Din când în când o invitam pe mama să ne privească, însă ea exclama: „*Offfff*, e *prea* periculos!“

Mama îi spunea de regulă mamei lui Vicky:

— Of, doar pe ea o am!

Atunci Mary, mama lui Vicky, mă lua la întrebări:

— Ce crede mama ta, că dacă ea are un singur copil şi eu am patru îl iubesc pe vreunul mai puțin?

Cu toate că mama mă ocrotea foarte mult şi nu-mi lăsa nici un pic de libertate, îmi dădea uneori voie să merg acasă la Vicky toată ziua, iar în mod excepțional mă lăsa să rămân peste noapte. Ajunsese să-mi *placă*.

Nicicând nu mi-a fost dor de casă. Câteodată, aveam prieteni care îşi petreceau la Provender mai multe weekenduri, în vacanţa de vară.

Când eram mai mică, unul dintre fraţii lui Vicky a folosit cuvântul „pârţ“. Cum nu mai auzisem vreodată acel cuvânt, pentru că fusesem atât de ocrotită, l-am folosit la un moment dat, iar mama s-a înfuriat. A sunat-o pe biata Mary şi i-a spus:

— Cum îndrăzneşte Simon să rostească astfel de cuvinte în faţa fiicei mele?

Mama şi-a făcut mereu foarte multe griji în privinţa mea şi bănuiesc că, în unele situaţii, *am fost* destul de predispusă la accidente. Într-o zi, eu şi Vicky ne-am jucat cu o frânghie foarte groasă. Am atârnat-o între doi copaci din mica zonă sălbatică a câmpului, apoi am mers călare pe măgăruşi, ca de obicei, fără şa. Măgăruşii înaintau unul în spatele celuilalt, Vicky a trecut cu Dolores, iar eu stăteam pe celălalt animal. În timp ce galopam uşor printre copaci, frânghia m-a prins pe după gât şi m-a trântit de pe spinarea măgăruşului. Am rămas cu două rosături uriaşe de frânghie, ca şi cum cineva ar fi vrut să mă stranguleze.

Când am ajuns acasă în aşa un hal, ştiam că mama se va înfuria la culme; deşi era o vreme destul de caldă, am împrumutat un pulover model polo şi i-am ridicat gulerul, ca să nu se vadă rosăturile de frânghie. Între timp însă, începuseră să mă cam doară.

Mai târziu, în acea seară, mama m-a luat cu ea. Întorcându-ne acasă, m-a întrebat:

— De ce stai cu puloverul pe tine?

Era o seară călduroasă, iar eu trebuie să fi avut un aer vinovat, aşa că mama mi-a tras gulerul de la polo în jos, a văzut rosăturile făcute de frânghie şi s-a înspăimântat.

I-a cerut doctorului să vină imediat să controleze dacă nu luasem cine ştie ce bacterie şi nu cumva mă alesesem cu vreo rană gravă la gât. Îi era teamă că toate planurile ei legate de o „căsătorie strălucită“ pentru mine se vor nărui, din cauză că urma să am cicatrici în jurul gâtului.

După cum s-a dovedit ulterior, totul a decurs bine, dar nu mi s-a mai dat voie, câteva zile, să merg şi să mă joc cu Vicky. De fiecare dată, asta era pedeapsa mea. Dacă făceam vreo năzbâtie sau mamei nu-i era ceva pe plac,

îmi interzicea să mă duc să mă joc cu Vicky.

Familia lui Vicky avea în casă patru pisici. La un moment dat au ţinut şi o pisică sălbatică, într-una din numeroasele lor barăci şi garaje. Puteam s-o vedem numai printre scânduri, aşa că am încercat s-o ademenesc. Am băgat braţul vrând să o apuc, însă m-a zgâriat de la cot până la încheietura mâinii – nu era o simplă zgârietură, mi-a făcut cu ghearele câteva răni adânci pe braţ. Din nou, n-am scos o vorbă când m-am întors acasă.

Familia lui Vicky avea o dădacă. M-am dus la ei, am găsit-o şi i-am spus:

— Ce să fac, *nanny*?

Mi-a dezinfectat braţul şi m-a ajutat să-mi trag mâneca, însă rana era mare, se inflamase destul de mult şi când am ajuns acasă îmi pulsa. Iarăşi n-am putut s-o acopăr, iar când mama mi-a văzut rana s-a enervat la culme.

După măgăruşi, mi s-a dat voie să am din nou un ponei. Pe vremea aceea, şeile erau cât se poate de incomode, nu aveau arcada anterioară căptuşită şi nici nu erau croite ca acum. Şaua era foarte plată în zona genunchilor, nu avea nici o căptuşeală, atârna pur şi simplu drept, de o parte şi de alta. Instructorul de călărie introducea o bancnotă de 10 şilingi între genunchiul meu drept şi şa. Prin urmare, când mergeam la trap genunchiul îmi ajungea întotdeauna pe şa. Te făcea să apeşi chiar în spinarea calului.

Astăzi se călăreşte cu totul altfel. Pe atunci stăteai mult în şa, şi era foarte incomod. Îmi place totuşi să călăresc, însă puţin, mai ales când este să fac sărituri sau să merg în galop.

Cu poneiul nu făceam acrobaţii, cum făcusem pe măgăruş. Călăream de obicei desculţă, dar în timpul lecţiilor de echitaţie nu-mi permiteam aşa ceva, din pricina instructorului care mă privea încruntat. Nu aveam, de asemenea, voie să fac nimic riscant. Nu mi se predau lecţii de sărituri, nu puteam lua parte la reuniunile clubului de ponei şi nici să merg la vânătoare. Mama considera că totul era mult prea periculos, lucru care mă irita. Lecţiile de echitaţie nu au depăşit niciodată, în cazul meu, nivelul trapului rapid, fiindcă mama se năpustea ca o vijelie, spunând: „Prea repede! Prea repede!“

Desigur, simţeam o mare plăcere când îmi creştea un pic adrenalina şi, cum nu puteam lua lecţii de sărituri, am învăţat de la prieteni, când mergeam împreună să călărim. Am sărit peste obstacole *cu adevărat* mari,

precum porţile din cinci bârne, fără nici o lecţie, şi am reuşit cumva să rămân pe cal. Era un cal destul de mare. Nu ştiu cum trebuie să fi fost stilul meu de călărie.

Caii, măgăruşii, poneii au pătruns cu toţii, la momente diferite, în casă. Mă plimbam pe ei şi înăuntru, nu doar pe afară. În acei ani, poştaşul intra în casă şi aducea sau prelua corespondenţa. Obişnuiam să-l pândesc când sosea şi, atunci când intra pe uşa din faţă, veneam la trap, ca să-l întâmpin. Devenise un lucru absolut normal să-i provoc un asemenea şoc.

Când mă plictiseam de lecţii, îi spuneam doamnei Ebbutt:

— Mă doare cumplit burta – mă duc la toaletă.

O asiguram că voi sta acolo *cel puţin* o jumătate de oră, apoi mă duceam până în spatele casei, luam calul şi mergeam să galopez. La întoarcere, îi spunem cu voce slabă:

— Mă simt ceva mai bine acum.

Biata femeie *trebuie* să fi ştiut ce făceam, dar nu s-a plâns niciodată.

Într-o zi, am sărit peste un obstacol foarte mare, aflat pe un teren pietros, iar calul s-a rănit la un picior. Nu ştiu exact ce i-am făcut, dar mă simt încă vinovată. Mama l-a vândut tot acolo de unde îl cumpărase. După aceea, am renunţat la călărie… dar numai pentru câteva luni.

*

Mama nu mai călărise din tinereţe, dar avea o fotografie pe care şi-o făcuse în echipament de călărie, stând pe calul mare şi sur al unui prieten. Cred că se gândea că o să mai călărească. S-a dus chiar la Lock’s din Londra pentru o pălărie derby, avea cizme de vânătoare lucrate manual şi pantaloni scurţi de călărie (pe atunci aveau năsturaşi, sub genunchi, şi nişte mici agăţători ca să-i ridici). Bănuiesc că-şi spunea că le-ar putea folosi într-o bună zi, însă nu mergea niciodată la vânătoare, deoarece nu avea curajul s-o facă. Cred că s-a dus de câteva ori pe drumul de la fermă, a pozat pentru fotografi, ea pe cal, eu pe un ponei micuţ – şi cam atât. Tot echipamentul de călărie a ajuns în dulap şi nu l-a mai îmbrăcat niciodată. Cizmele se află încă în holul de la Provender, cu minunatele lor branţuri. A cheltuit pe ele o avere – în 1957, cizmele de vânătoare lucrate manual costau aproximativ 400 de lire, la valoarea de atunci, dar sunt făcute frumos.

Mi-l amintesc pe tati cum călărea, într-o zi, pe unul dintre poneii mei, la întoarcerea acasă. Era o priveliște foarte amuzantă, pentru că poneiul avea cam un metru şi treizeci de centimetri. Eu şi mama mergeam în urmă, aşa că vedeam cum picioarele tatei aproape că atingeau pământul, el fiind foarte înalt. Toți bărbații din familia Romanov erau foarte înalți.

Avea un tractor cu trei roți, un Gunsmith, pe care presupun că părinții mei îl cumpăraseră după război. Era un utilaj greu, cu o remorcă, un plug şi tot felul de alte chestii. Tati era încântat. Deseori, îi ataşa remorca şi mă lua împreună cu prietenii mei să ne plimbăm în jurul fermei care deservea casa.

Noi ţopăiam prin remorcă, care nu mergea, de fapt, foarte repede – se întâmpla cu mult înainte ca „sănătatea şi prevenția“[12] să devină o năpastă în viețile oamenilor – era atât de distractiv! Făceam puțin sport. Tractorul Gunsmith rugineşte încă în garaj; clădirea nu mai are astăzi acoperiş.

12. În original, „Elf and safety“ – formulă ironică prin care este desemnată legislația referitoare la sănătatea şi siguranța (Health and Safety) cetățenilor.

*

Când prietenii mei au împlinit doisprezece ani, au plecat cu toții la şcoli-internat ca Bedgebury, Benendon şi Lillesdon. Am vrut să merg şi eu. Ceilalți copii ai tatei fuseseră dați la internat, aici, în Anglia, aşa că părea un lucru absolut firesc. Mama avea însă amintiri urâte din perioada internatului.

La opt ani fusese trimisă la o şcoală ca a lui Tom Brown[13]. Profesorii se făceau *cu adevărat* remarcați prin *cruzime*, şi deşi avea o vârstă fragedă o puseseră să care găleți grele. Când trebuiau să meargă la etaj, copiilor nu li se îngăduia să se atingă de balustrade, pe motiv că de-abia fuseseră lustruite. Erau nevoiți să urce pe mijlocul scărilor. Dormitoarele nu aveau încălzire. Locul era atât de rece, încât mama avea degerături *îngrozitoare* la degetele de la picioare şi de la mâini, care trebuiau să fie legate cu feşe. În fiecare noapte, culcați în pat, copiii îşi țineau genunchii cât mai ridicați către burtă, iar mâinile şi le adăposteau între picioare, ca să le încălzească. Apoi îşi făcea apariția hoaşca de supraveghetoare şi le smulgea aşternuturile, fiind convinsă că se jucau pe ascuns. Fusese atât de rău, încât mama jurase că dacă va avea vreodată un copil nu-l va trimite în iadul

acela.

13. Protagonistul romanului britanic pentru copii şi adolescenţi *Tom Brown's School Days* (1857), de Thomas Hughes.

De fapt, n-a înţeles că lucrurile se schimbaseră de atunci şi că şcoala-internat nu mai era chiar camera de tortură din vremea ei. A crezut tot timpul că, ţinându-mă acasă cu guvernanta, îmi făcea o favoare. Tati lăsase în sarcina mamei educaţia mea, gândindu-se că ea se pricepea cel mai bine. Nu şi-a dat seama că habar nu avea. Şi pentru că fusese educat într-un palat, iar verişorii lui, copiii ţarului, fuseseră crescuţi în acelaşi fel, nu cred că i s-a părut foarte ciudat că eram educată de o guvernantă. Era *atât de* calm şi lua lucrurile *atât de* uşor!

*

Blocată în casă, am intrat în gaşca băieţilor de la fermă. Bineînţeles că ai mei nu erau de acord. Mama s-a îngrozit când la vreo şapte ani am venit acasă cu întrebări de genul „Ce înseamnă că ţi-au vârât-o?“, dat fiind că unul dintre băieţii de la fermă îmi furnizase câteva informaţii. Ne jucam lângă iaz, străduindu-ne să construim plute şi bărcuţe.

Când am mai crescut, m-am împrietenit cu o altă gaşcă de băieţi de la fermă. Luam tractoarele din şopron şi făceam curse prin fermă; scoteam până şi vechile camioane, pentru o tură. Băieţii nu erau doar din partea locului, veneau de la kilometri depărtare, din jurul fermei, ca să se alăture găştii. Părinţii lor erau cu toţii prieteni, aşa că băieţii erau aduşi să-şi petreacă ziua cu micuţul Freddy sau oricare altul. Am intrat, totuşi, în *ditamai* necazurile.

Fiind singura fată, m-au ales şefa găştii. A fost chiar grozav. Nimeni nu ştia în ce mă băgasem. Nici mama nu a aflat până când nu s-a trezit cu poliţia la uşă.

Făcusem curse cu tractoarele, ca de obicei. Şopronul avea o uşă glisantă şi în acea zi plugul ieşea în afară. Prin urmare, când am intrat, el a făcut brrrrrr! şi a sfâşiat uşa. Am luat-o pe spinare pentru asta. De fapt, o luam pe spinare pentru toate trăsnăile, pentru că nu voiam ca prietenii mei să dea de bucluc.

Mama avea gripă şi zăcea la pat, când poliţistul local, mare şi voinic, pe

numele său Constable Plod, a urcat până în camera ei şi i-a povestit totul. S-a simţit *umilită*.

— De ce spui că ai făcut aşa ceva? m-a întrebat ea.

— Fiindcă este adevărat. Am făcut-o.

A urmat un scandal *înfricoşător*. Mama a trebuit să plătească uşa.

Am rămas prietenă cu proprietarul de atunci al fermei. Îşi aminteşte atât de mine, cât şi de prietenii mei din copilărie – de fete, de astă dată –, cum ne jucam cu cutiile în care se ţineau merele. Pe vremea aceea, merele nu stăteau în lăzile uriaşe de acum, aşa că înălţam un teanc imens de cutii, pe trei rânduri, unul la mijloc şi două pe fiecare parte, şi ne construiam din ele o casă care aducea cu un castel.

La fel făceam cu baloturile de paie, care erau mai bune, pentru că de obicei nu se prăbuşeau. Paiele erau puse acolo ca să protejeze iarna pomii fructiferi. Aşa că ne construiam castelul înainte ca ei să le folosească şi le stricam, bineînţeles, din cauză că se umezeau de la ploaie.

Privind în urmă, era chiar periculos. Dacă baloturile de paie se prăbuşesc peste tine, eşti terminat. Şi totuşi ne distram de minune.

Cred că eram destul de singuratică şi disfuncţională, însă pe atunci nimeni nu era conştient de aceste probleme. La vreo şaisprezece ani, îi spuneam frecvent mamei: „Ce bine că nu sunt băiat, altfel aş fi fost cam gay“. Era unul dintre subiectele noastre de polemică. Nu-i plăcea. Poate că, dacă aş fi fost băiat, nu m-ar fi răsfăţat atât şi mi-ar fi dat mai multă libertate.

*

De prin 1960, pe când aveam zece ani, mi s-a îngăduit să merg la cursuri de dans, alături de prieteni. Un bărbat, domnul Wall, cum i se spunea, care venea întotdeauna la costum, a fost profesorul nostru de dans; cred că era echivalentul unuia dintre profesionişti dansului din *Strictly*[14]. El şi soţia lui executau dansuri demonstrative în diverse locuri, iar ea purta nişte rochii care arătau ca şi cum ar fi avut o bezea fixată peste fund.

14. *Strictly Come Dancing* – producţia BBC a spectacolului de televiziune, format internaţional, *Dansez cu tine*.

O dată pe săptămână, profesorul ne dădea lecţii la sală. Îmi amintesc de

Hello Mary Lou cu Ricky Nelson, pe care dansam jive. Eram zero la rock ’n’ roll, dar ne-a învăţat şi vals, quickstep, cha-cha.

Am luat şi lecţii de balet, în salonul de la Provender. Mama susţinea că rămăsesem cu picioarele crăcănate de la genunchi în jos, din cauză că în copilărie petrecusem prea mult timp călărind pe ponei. Nu era o veste bună pentru negocierea căsătoriei.

Cea mai eficientă metodă ca să-mi îndrept picioarele era să fac balet, deoarece trebuia să-ți întinzi gambele şi să ții drepte degetele de la picioare. Timp de câţiva ani, am avut o profesoară de balet, iar picioarele mi s-au îndreptat complet. Din fericire, pe vremea aceea se preferau dansatorii de statură mică. Pe la doisprezece ani, eram mult mai înaltă decât profesoara, aşa că a trebuit să renunţ. Ce bucurie – pentru că *uram* baletul! L-am pus între paranteze, împreună cu lecţiile de muzică.

Sora mai mică a mamei, Pamela, era pianistă la Conservator. Era strălucită, o adevărată artistă, şi cânta foarte bine la pian. Mama credea că şi *ea* ar fi putut să cânte destul de bine – de fapt, mă îndoiesc că ar fi putut; a insistat, în schimb, să iau lecţii de pian, deoarece cu asta se ocupau domnişoarele.

Aşa că o femeie absolut fermecătoare, Sheena Neame, din familia unor producători de bere, a venit să-mi predea lecţii de pian. A durat ceva până să depăşesc stadiul exerciţiilor cu toate cele cinci degete, pentru că, sincer vorbind, nu eram interesată. Stăteam cu partitura în faţă şi cântam melodiile. După care ar fi trebuit, evident, să exersez.

Dar n-o făceam. În locul lecţiilor de pian, ieşeam din casă şi călăream pe ponei, ceea ce era mult mai distractiv. Nimeni nu mă putea obliga să exersez. După mine, toată treaba era o imensă pierdere de vreme şi nu ţineam neapărat să fiu, în primul rând, o domnişoară cu educaţie desăvârşită!

În cele din urmă, biata Sheena i-a spus mamei:

— Nadine, este o risipă din timpul meu şi din banii tăi. Nu are talent, nu vrea să exerseze, totul este absolut inutil.

A fost sfârşitul lecţiilor mele de pian. Ura!

*

După moartea Amamei, tati a devenit capul Bisericii Ortodoxe Ruse în exil. Întotdeauna am celebrat atât Paştele după rit anglican, cât *şi* Paştele după ritul ortodox rus, considerat cea mai importantă sărbătoare din Biserica Ortodoxă.

Cu ocazia Paştelui ortodox, tata îmi dădea de fiecare dată cadou câte un ou mic fie din lemn, fie acoperit cu pietre prețioase – din nefericire, nu unul Fabergé. În Rusia, pentru tati şi rudele lui fusese o tradiție să-şi ofere unul altuia ouă Fabergé de mici dimensiuni, ca să le poarte pe un lănțişor, la gât. Se presupunea că de-a lungul vieții primeşti un mic ou la fiecare Paşte, însă eu nu am destule. Cred că am vreo douăzeci, unele dintre ele făcute de tati şi chiar pictate de el, personal. Câteva sunt din lemn, iar altele şlefuite din diverse pietre pe care le-a găsit. Sunt foarte drăguțe şi le port de Paşte la gât, strânse într-un mănunchi, ceea ce este destul de simpatic.

Mergeam la biserica rusă din Emperor’s Gate, la Londra, care astăzi a dispărut de mult, deoarece clădirea aparținea Bisericii Anglicane. Ne duceam în maşina mamei, condusă de un şofer. Mama avea un prieten de profesie medic ginecolog, care locuia lângă biserică, aşa că deseori treceam mai întâi pe la el, să bem ceva şi să stăm în grădina de pe acoperiş. Apoi, mergeam la slujbă.

Tata, mama şi cu mine stăteam cu lumânările aprinse lângă tribuna aflată între naos şi cor, privind lateral către public. Deasupra noastră se afla o galerie uriaşă unde oamenii puteau merge să asiste în picioare la slujbe. Pe atunci, nu aveai voie să te aşezi; astăzi sunt puțin mai indulgenți. Cei care stăteau deasupra mea, în galerie, țineau lumânările aprinse. Ceara fierbinte îmi pica pe obraz sau pe haine şi mă făcea să simt înțepături pe piele, aşa că începeam să fac fețe, fețe. Mama avea un talent special să vorbească fără a-şi mişca buzele. Îmi şoptea din colțul gurii, ca nimeni să nu poată observa că vorbeşte: „Încetează! Nu fi aşa proastă! Şi mai ales *zâmbeşte!*“

Era de la sine înțeles că la slujba de Paşte trebuia să fii îmbrăcat în alb sau în culori pale. Am fost nevoită să-mi pun un pardesiu într-un ton pastel. Întreaga mea ținută avea un aspect destul de drăguț. Mama purta un pardesiu galben. Întotdeauna au fost acceptate anumite culori. Când se încheia slujba, aveam de obicei pe haine o sumedenie de pete mici de ceară, de la lumânările celor de deasupra.

După biserică, mergeam la un ditamai festinul, în casa contelui Kleinmichel din Philimore Gardens, unde ne aşteptau nişte lucruri delicioase, precum *kulici* – tradiționalul cozonac rusesc de Paşte, cu glazură albă, inscripționat cu literele simbolice XB[15] („Hristos a înviat!“), şi pască. Contele Kleinmichel era un vechi prieten de familie şi fusese unul dintre consilierii Amamei.

15. În rusă *Христос воскрес*!.

*

Tatei îi plăcea să mănânce, dar suferea de ulcer duodenal. Cu toate că se tratase şi se vindecase în anii ’50, evita sosurile şi felurile grele. În schimb, îi plăcea mâncarea gătită bine şi simplu.

Bucătăria de la Provender era domeniul tatei. Gătea zilnic pentru prânz şi cină. Dacă nu era acasă, îi prelua activitatea Ivy, menajera noastră, care venea zi de zi. Era o bucătăreasă foarte bună.

În copilărie, tati îi urmărise pe bucătarii francezi din palatele ruseşti, mai ales pe unul anume, care îi însoțea dintr-un palat în altul. Tati prepara legumele astfel încât să rămână verzi şi uşor *al dente*, cu mult înainte ca oamenii să priceapă că acesta este un mod mai sănătos de a găti, şi bătea feliile de friptură cât o panglică de subțiri, apoi le prăjea foarte repede la tigaie, aşa cum procedează francezii.

Mama pregătea feluri extravagante când aveau musafiri, cam ca în emisiunea TV de gătit *Two Fat Ladies* (*Două doamne grase*). „Puțină smântână“ însemna să se verse un pahar mare de smântână; „Of, doar un pic de unt“, şi se amesteca o jumătate de kilogram de unt – tipul ăsta de mâncăruri grele. Gătea un minunat homar Thermidor şi alte feluri similare. Chiar era bun.

Tata fuma în bucătărie. Cu mulți ani în urmă, fuma curent țigări Du Maurier, păstrând în cutiile lor de culoare portocalie semințele de pepene galben. Apoi a trecut pe Embassy, care erau îngrozitor de tari. Când le cumpărai primeai şi nişte jetoane, astfel că tata a putut achiziționa pe baza lor o mulțime de lucruri pe care le colecționa – porțelanuri de prost gust, prosoape oribile, o roabă – dar era extrem de mândru de toate. A fumat până când mi s-au scos amigdalele, în 1970; eu am continuat să fumez când el a

renunţat.

Am fumat de la unsprezece ani. Când am împlinit cincisprezece ani, mi s-a dat voie să fumez Benson & Hedges de faţă cu părinţii, deşi în public mi s-a permis să fumez doar de la şaptesprezece ani. M-am oprit doar în timpul celor patru sarcini pe care le-am avut, dar am luat-o de la capăt, de fiecare dată, după primele săptămâni de alăptare. Cel mai mare dintre fiii mei a fost oripilat că eram atât de iresponsabilă. El nu fumează şi nici nu a fumat vreodată.

Mama ura mirosul fumului de ţigară. Din când în când, cu ţigara în gură, tati amesteca într-un sos pe care îl pregătea. Câteodată, mama intra în momentul nepotrivit, numai bine să vadă cum îi cădea tatei scrumul în cratiţă. Se albea la faţă! Mama, care nu era de acord cu fumatul, credea totuşi că e foarte bun pentru a scăpa de microbi.

Pe vremea aceea, când mergeai la cinema, fumatul era permis; am fost cu mama să vedem diverse filme. Unul care mi-a rămas în minte a fost *Tom Jones*, în 1963, total nepotrivit pentru cineva de treisprezece ani. Albert Finney era atât de chipeş, în rolul principal! Cred că l-am văzut de două ori, iar mama a fumat pe toată durata filmului. Niciodată n-a ştiut cum să fumeze. Nu trăgea deloc în piept, doar aprindea ţigara şi scotea fumul pe gură, fiind încredinţată că o să ucidă toţi microbii din jurul ei.

În bucătărie aveam o masă mare, cu o bancă pe o latură şi scaune pe cealaltă; acolo ne aşezam zi de zi, să luăm prânzul. De obicei, tati mă chema la masă cu un fluier pentru câini. Mama mă chema ţipând: „*OLGA!*“

Când eram doar noi, cei din familia restrânsă, mâncam în bucătărie; dacă veneau la masă rude mai îndepărtate sau dacă mama voia „să facă o chestie memorabilă“, mergeam să mâncăm în sufragerie. Până la doisprezece ani nu mi s-a îngăduit să stau alături de cei mari la masă, după care a trebuit să învăţ cum să mă comport.

Cu toate că mama nu mi-a dat voie să citesc ziarele până pe la vreo zece ani, din momentul în care s-a considerat că eram destul de mare a trebuit să fac cunoştinţă cu prietenii părinţilor mei. Tata mă prezenta întotdeauna drept „Baby“. Nu-mi spunea niciodată Olga, eram întotdeauna Baby. Aşa că aveam foarte mare încredere în mine, simţindu-mă în largul meu în compania adulţilor. Eram complet dezinhibată şi niciodată timidă.

În anii ’50, toți aveau cutii pline cu țigări, astfel încât, atunci când soseau invitații, li se dădea un gin tonic şi li se ofereau țigări din cutie. Copil fiind, făceam turul. De obicei erau Senior Service fără filtru şi Players. Vicky şi cu mine luam câte un pumn de țigări, apoi ieşeam pe măgăruşii noştri la pădure şi le fumam. Problema cu țigările fără filtru era că foița rămânea lipită de buza de jos şi, dacă nu erai foarte atent, îți rupea pielea când trebuia s-o decojeşti, aşa că te durea buza rău de tot. Era evident, atunci, că făcuseşi o boroboață!

Trebuia să am maniere *impecabile*. Am fost obligată să învăț cum să vorbesc cu lumea şi să fac conversație. Mama ținea mult la asta.

Spunea: „O doamnă ştie întotdeauna să aranjeze o masă“. De la doisprezece ani, am fost nevoită să aranjez toate tacâmurile de argint şi suporturile de farfurii, şi să împăturesc în formă de mitră şervetele apretate de in. Suporturile pe care puneam farfuriile şi tacâmurile erau frumoase, tata pictase pe ele Coroana Imperială. Ce tristețe că astăzi toate acestea s-au pierdut!

Uneori, eram obraznică la vreo petrecere de prânz sau cină; cu altă ocazie, mama se plângea că nu făcusem destulă conversație cu invitații. La felul întâi, vorbeşti cu partenerul de masă de pe o parte, la al doilea fel, te întorci de cealaltă parte, şi tot aşa… Dacă eram *botoasă* mă ducea în bucătărie, îmi apuca brațul şi mi-l răsucea până simțeam o arsură.

Când mama era foarte bătrână, i-a făcut aşa fiicei mele. Stăteam cu toții în jurul mesei din bucătărie, şi a confundat-o cu *mine*, fiindcă arăta ca atunci când aveam vârsta ei. Fiica mea a fost absolut îngrozită.

Cam în aceeaşi perioadă, mama a insistat, de asemenea, că trebuie să ştiu „cum se curăță o toaletă“. Îmi repeta: „O casă poate fi vraişte, poate fi murdară, dar când te duci jos, la toaletă, sau intri în baie, oamenii te judecă după astea. Trebuie să ai mereu toaletele curate, robinetele curate şi chiuveta curată“. Un sfat care mi-a fost destul de util în viață, trebuie să recunosc.

*

Când era în formă, mama se dovedea *foarte* amuzantă şi ne făcea pe toți să ne tăvălim de râs. Era *incredibil* de generoasă, de aceea a murit fără nici

un ban şi înglodată în datorii. Dar într-o zi proastă, dacă spuneai ceva greşit, care o supăra, ochii de un albastru transparent îi deveneau ca de *gheaţă*. Ştiai atunci că ai încurcat-o.

Prefera, de exemplu, să înjur decât să spun „Doamne!“. Pentru ea era o blasfemie. Dacă spuneam ceva de genul „Vai, Doamne!“, ochii ei îşi schimbau nuanţa din albastru transparent în albastru *înghețat*. Mamei nu-i plăcea blasfemia. Cred că aveam vreo cinci ani când am spus un „La naiba!“.

Mama a rămas consternată. A zis:

— Gem de căpşuni. Spune „gem de căpşuni“. Să nu mai foloseşti niciodată cuvântul ăla.

Când aveam vreo şapte ani, tot strigam după grădinar „poponar bătrân şi prost“. Habar n-aveam ce înseamnă şi nici nu ştiu de unde învăţasem asta, dar timp de vreo două zile le-am zis celor din jur „poponar bătrân şi prost“.

Mama a fost foarte jenată, aşa că mi-a atras atenţia:

— Ascultă, dragă, nu e ceva care se cuvine spus, dar ştii de taurii de pe câmp?

I-am răspuns:

— Da.

— Atunci ştii cum se încalecă unul pe altul.

Am dat aprobator din cap.

— Asta înseamnă.

Mama reprezenta o forţă de care trebuia să ţii cont. De tânără nu i-a înghiţit pe proşti. Dacă cineva nu-i era pe plac, putea s-o rupă cu el pentru totdeauna. Îmi aduc aminte cum în copilărie am luat parte la un prânz organizat în Camera-de-Stejar. Printre oaspeți erau mulți francezi şi belgieni; nu ştiu cum s-a întâmplat, dar conversaţia s-a transformat într-un discurs despre susținerea reginei. Unul dintre belgieni a spus că nu ar sprijini-o – de ce ar fi trebuit s-o sprijine tocmai el? Mama s-a ridicat de pe scaun şi i-a spus: „Afară din casa mea şi să nu te mai întorci!“ Aşa făcea când o supăra cineva. Îi cerea imperios să plece din casa ei.

De fapt, oaspetele respectiv se întorcea peste câteva zile să-şi prezinte umil scuzele şi era iertat.

Mama avea un stil şi un fler incredibile. Pe vremea aceea, ca să mergi la

Londra, te îmbrăcai elegant; astăzi nimeni nu-şi mai bate capul. Mama arăta însă întotdeauna impecabil. Putea să poarte în grădină haine vechi, însă era de fiecare dată extrem de fermecătoare când se ducea la un bal sau la o petrecere.

Tata era H.I.H.[16] – Alteța Sa Imperială –, dar nu se folosea niciodată de titlu. În general, era destul de încântat să i se spună H.H.[17] – Alteța Sa –, dacă nu era vorba de o ceremonie importantă. Tatei nu-i plăcea viața londoneză, dar, din când în când, ca s-o facă fericită pe mama, îşi punea medaliile şi ţinuta de curte şi mergeau la una dintre reuniunile Ordinului Ghildei, organizată în City. Era întotdeauna prinţul Andrew; pe carnetul său de cecuri sta scris: Andrew, prinţ al Rusiei. Prefera însă viața liniştită la ţară.

16 . *His Imperial Highness* (engl.).
17. *His Highness* (engl.).

Mama organiza o mulțime de prânzuri la hotelul Dorchester din Londra, pe care îl preferam cu toții. O sumedenie de lucruri din viața mea s-au petrecut la Dorchester, Ritz sau Claridges. Mama dădea ceaiuri colosale la Ritz şi dineuri la Ritz Grill. Astăzi totul s-a schimbat. Îmi amintesc că acolo mi-am sărbătorit cei paisprezece ani. Nu a fost propriu-zis o petrecere de aniversare, din cauză că toți participanții aveau cam la o sută zece ani, toți, în afară de mine!

Când mama primea o invitație sau dacă vreo persoană pe care nu o cunoştea îi scria, verifica întotdeauna filigranul hârtiei, pipăindu-l cu degetul, să vadă dacă se desprinde sau nu. Verifica astfel din ce clasă socială provenea persoana respectivă – sau cât era de bogată. De aceea mi-e teamă că, din obişnuinţă, atunci când primesc o carte de vizită sau mi se înmânează o invitație, automat nu mă pot abține să n-o *pipăi* puțin.

*

Uneori, când mama avea chef, ne duceam o zi la Le Touquet, în Franța. Acolo se afla cel mai minunat hotel, unde serveau o mâncare nemaipomenită. Nu-mi aduc aminte cum se numea, dar era *hotelul* la care să mergi în Le Touquet. Era uşor să conduci până acolo, să iei prânzul, să dai o tură prin oraş, apoi să vii din nou acasă cu maşina. Câteodată

mergeam şi la plajă.

Am făcut acea călătorie de câteva ori, după care, în 1962, mama s-a gândit că aveam nevoie de puțină cultură. Împlinisem doisprezece ani şi nu mă interesa deloc cultura. Cu toate acestea, mama a hotărât că vom merge mai întâi în Le Touquet, apoi ne vom continua drumul cu maşina până la Paris. Prietena mea Vicky, care avea unsprezece ani, a venit cu noi, la fel şi grădinarul de la Sondes, domnul Turner, care făcea ore suplimentare ca şofer al nostru, soția lui şi una dintre fiicele lor. Mama avea un Humber Super Snipe, condus de domnul Turner, iar tata, un Austin 1100. Luam ambele maşini şi stăteam alternativ unii cu alții.

Hotelul din Le Touquet era o frumusețe. Eu şi Vicky am primit o cameră superbă, dotată cu cea mai minunată baie. Noi două am împărțit o cameră, în timp ce părinții mei ocupau fiecare câte una, de o parte şi de alta a coridorului – mama dorea o cameră numai pentru ea ca să poată dormi mai bine.

Tati era un jucător strălucit. Avea un algoritm propriu şi câştiga mereu la ruletă, aşa că într-o noapte s-au dus la cazinou.

Le Touquet avea o plajă splendidă, deşi la reflux se observa o conductă de canalizare, între plajă şi mare, care pompa în exterior apele reziduale, şi din cauza asta nu puteam intra să ne bălăcim. Eu şi Vicky am fost obligate să rămânem pe plajă, vântul bătea îngrozitor, iar noi am stat la adăpost, sub nişte corturi micuțe. Nu era nimic amuzant. În tot acest timp, fără ca eu să ştiu, părinții mei s-au dus la curse.

În seara aceea, i-am sunat pe Jellicoe, nişte prieteni ai mamei care închiriaseră peste vară o casă în Le Touquet, apoi mama a decis să mergem cu toții la un celebru restaurant pescăresc. Ni s-a adus un întreg turn din fructe de mare, iar eu am gustat întâia oară dintr-o stridie. Totul a fost foarte drăguț, am mâncat ca o spartă şi Vicky la fel.

Ne-am întors în frumoasa noastră cameră de un galben satinat, m-am băgat în pat şi era totul în regulă. În timpul nopții m-am trezit.

— Vic, Vic, mi-e rău! am strigat.

— Păi atunci ridică-te din pat, Beak, mi-a spus.

Mă ştiau de Beak, fiindcă la televizor era o bufniță care se numea Ollie Beak.

— Ridică-te şi du-te să verşi!

Şi am vărsat. Am vomat peste cuvertura de satin a patului ei, peste radioul cu tranzistori şi covorul dintre paturi.

Apoi Vicky s-a dus în camera mamei. Mama luase un sedativ uşor din plante, numit Serebol. Era preparat de un văr chimist. Cum şi ea băuse mult vin, dormea buştean. Mi-o amintesc pe Vicky stând la picioarele patului mamei şi urlând:

— Nadine! Olgăi îi este rău. *NADINE!*

Strigătul a devenit din ce în ce mai puternic, până când, în cele din urmă, mama s-a trezit şi a venit să vadă ce se întâmplase.

— Ticăloasă mică! Cum ai putut să faci una ca asta? De ce nu te-ai dus în baie?

Mama a trebuit să frece şi iar să frece, încercând să scape de miros şi să curețe totul lună. A doua zi, cei de la hotel au taxat-o pentru cuverturile de satin şi volanele, tot de satin, din partea de jos a patului. Cât despre radioul lui Vicky, a ruginit foarte repede şi a trebuit aruncat.

A doua zi, când am plecat cu maşina la Paris, încă aveam o uşoară stare de rău. Ne-am cazat într-un apartament imens la etajul al doilea de la Ritz, hotelul preferat al mamei. Nu-i plăceau înălțimile, dar nici nu voia să stea la primul etaj, convinsă fiind că lumea s-ar fi putut cățăra până la balcon şi ar fi pătruns în camerele noastre.

Nici eu, nici Vicky nu eram însă interesate de frumusețea Parisului; nu ne interesa Luvrul sau ceva de genul ăsta. Ne-am îndrăgostit de portar şi de chelnerul suedez de pe etaj (mâncam în camerele noastre), prin urmare, ne interesau doar băieții aceia arătoşi. Mama era foarte enervată.

Dar am reuşit să vedem totul. Am mers la Versailles şi Fontainebleau; totul a fost grozav, deşi de fapt nu ne interesa din cale-afară. Cea mai bună treabă a fost să stăm pe podul Alexandre III, pe care se află frumoşii vulturi uriaşi ai Romanovilor.

Mama era pasionată de Napoleon. Bunica mea şi o mătuşă au scris amândouă cărți despre Napoleon şi epoca lui, însă pe mine personajul nu m-a pasionat niciodată. Aşa că ne-am dus în toate locurile unde trăise Napoleon şi la mormântul lui de la Les Invalides. După care ne-am întors acasă în cele două maşini ale noastre. A fost o manevră interesantă, dar, aşa

cum a spus mama mai târziu, „o risipă totală de bani, din cauză că fetele n-au vrut decât să stea de vorbă cu chelnerul şi portarul“.

*

Părinții mei socoteau, presupun, că apetitul pentru cultură apare în mod natural. Nu am fost niciodată la operă sau la balet. Niciodată nu mi-au pus muzică bună, niciodată nu m-au luat să mergem la balet înainte de-a mai creşte, dar atunci gusturile mele erau deja formate.

Din 1955 până în 1957, am avut două fete în casă, Betty şi Pat, care stăteau în aripa servitorilor, adică în partea închiriată locatarilor de astăzi. Cum una era fan Elvis, iar cealaltă fan Cliff Richard, puteam fi găsită deseori în sala servitorilor, ascultându-le muzica de când aveam vreo şase ani.

Au venit apoi anii ’60, iar muzica era dominată de Beatles şi Stones. Am fost membră atât a fan clubului Beatles, cât şi a fan clubului producţiei de televiziune *The Man from U.N.C.L.E*. Mamă, mamă, Napoleon Solo şi Illya Kuryakin!

Aşa cum am spus, nu-mi plăcea muzica clasică. N-o înțelegeam şi nimeni nu se deranjase să mă educe în privința ei, crezând că totul va veni de la sine. Părinții mei au presupus şi că dragostea de artă mi se va deştepta automat, nedându-şi seama că poate înainte de Primul Război Mondial o fi fost o chestie naturală, dar cu siguranță în anii ’60 nu mai era. Spre marea groază a mamei, continuam să fiu interesată numai de ponei şi cai.

Educația mea trebuie să fi fost întru câtva ciudată, însă părinții mei *erau* de modă veche. Tata nu ştia prea multe despre metodele „englezeşti tradiționale“ şi cum se creşteau copiii în Marea Britanie. Mormăia frecvent chestii de genul „Britanicii nu-şi suportă copiii. Îi vâră în mansarde, împreună cu bonele, într-un frig de crapă pietrele“. Şi mai spunea tata că, în trecut, în Marea Britanie, servitorii erau tratați ca nişte *gunoaie*, din cauză că nu aveau băi sau toalete.

De necrezut, spre deosebire de aceştia, slujitorii din palatele ruseşti aveau băi; *iobagii* trebuie să fi murit de mizerie, dar servitorii care lucrau pentru țar aveau W.C.-uri *cu apă curentă*, băi decente şi încălzire centrală.

Până la urmă, tati nu se pricepea deloc la educație, iar mama trecuse prin

clipe atât de groaznice la internat, încât avea convingerea că îmi creau o nirvana. Nu i-a dat vreodată *prin minte* că aş putea fi nerecunoscătoare, că după şaizeci de ani o să scriu în termeni negativi despre educaţia primită. Era încredinţată că mi-a oferit cea mai bună educaţie posibilă.

5
INTRAREA ÎN SOCIETATE

Am mers în Scoția pentru prima oară în 1965 şi am adorat-o. Mama şi tata petrecuseră şi ei mult timp acolo. Tata iubea Scoția fiindcă îi aducea aminte de Rusia, mai ales Coasta de Est, unde creşteau mesteceni şi pini.

Am călătorit până la Harrogate în noul Rolls al mamei, destul de drăguț, un model Silver Cloud 3, foarte spațios, bej argintiu pe dinafară şi cu fotolii roşii în interior, cumpărat de ea de curând. După ce ne-am petrecut acolo prima noapte, am continuat pe Jedburgh Road, care avea serpentine, către Perth. Nu existau pe atunci autostrăzi în Scoția. Forth Road Bridge nu fusese nici el construit, aşa că am luat-o peste podul Kincardine şi, în cele din urmă, am ajuns la hotelul Isle of Skye din Perth, care era uimitor. Îmi amintesc mirosul aerului scoțian care m-a făcut să mă îndrăgostesc imediat de acel loc.

Ne-am petrecut câteva zile contemplând priveliştile dimprejur, înainte de a continua spre nord, până la Dinnet. Mama voia să se cazeze în hotelul în care stătuse Amama în drumul ei către Balmoral, dar, desigur, locul nu era deloc aşa cum mă aşteptasem. Avea podelele cu linoleum şi o singură baie.

Mama s-a simțit nemaipomenit de mândră când am trecut cu maşina pe lângă Balmoral. A insistat să ne arate locurile pe unde mergeau ea şi tati.

Întotdeauna, mama angaja şoferi de la Jack Barclay din Berkeley Square. Şoferul trebuia să ne ducă până la Cotul Diavolului, o celebră curbă dublă în ac de păr, situată la vreo doisprezece kilometri de Balmoral. Zona era atât de abruptă, încât pe vremea aceea lumea trebuia să coboare din autobuze, căci doar aşa se putea înainta. De atunci, lucrurile s-au mai îndreptat, a fost construit un drum ocolitor, ceea ce este destul de trist, într-un fel.

Nu-mi aduc aminte motivul, însă mama se afla la volan atunci când am urcat spre Cotul Diavolului. Deodată, şoferul, care stătea în față lângă ea, trebuie să se fi simțit rău, fiindcă a început să se comporte *de-a dreptul* ciudat, şi tot aluneca din ce în ce mai jos, sub bord.

Eu şi tati stăteam în spate, şi ne-am amuzat teribil. Bărbatul a continuat să alunece, până când, în cele din urmă, a ajuns pe podea, în spaţiul pentru picioare. N-a mai apărut până când am sosit la Dinnet. Era un tip foarte bizar.

S-a dovedit apoi că suferise o cădere nervoasă. Mama l-a trimis a doua zi înapoi la Londra. Asta se întâmpla exact înainte ca Dr. Beeching[18], preşedintele Căilor Ferate Britanice, să fi eliminat liniile de tren locale, aşa că la Dinnet l-am suit pe acel şofer în tren, a călătorit până la Aberdeen, iar apoi mai departe spre sud.

18. Richard Beeching (1913–1985) a rămas celebru prin măsurile radicale de modernizare a sistemului feroviar britanic, luate în anii ’60. Nevoit să rentabilizeze societatea *British Railways*, a eliminat o mare parte din liniile ferate secundare.

A doua zi şi-a făcut apariţia un alt şofer, care se numea Foster. Era destul de simpatic şi *nu* avea căderi nervoase, aşa că se descurca. Eu şi tata ne distram copios stând pe bancheta din spate a maşinii şi privind-o pe mama cum conduce. Era, de fapt, un şofer destul de bun. Nu ştia să parcheze sau lucruri de felul ăsta, dar conducea bine.

Când mergeam la Balmoral, ni se îngăduia să ne plimbăm pe tot domeniul, deoarece tati primise permisiunea reginei, prin intermediul secretarului ei privat, Sir Michael Adeane. La acea vreme, familia Adeane locuia la Craigowan, în casa unde stătuse Amama în timpul războiului. Erau nişte persoane foarte plăcute, care ne invitau câteodată la ceai. Am văzut pădurea în care se logodiseră părinţii mei, am coborât în Loch Muick la căsuţa – astăzi folosită de regină pentru barbecue – unde tata a petrecut o grămadă de timp.

Mulţi ani mai târziu, îmi făcusem obiceiul să vizitez Loch Muick din cealaltă parte a râului. Prinţul Charles a scris o carte intitulată *The Old Man of Lochnagar* (*Bătrânul din Lochnagar*). De fapt, Lochnagar este un munte aproape de Loch Muick.

Ne-am dus apoi la Bettyhill, un sat situat în nordul extrem al Scoţiei. Cu mult înainte să se căsătorească, mama avusese un pretendent pasionat de sporturi ca vânătoarea şi luptele de cocoşi. Se pricepea foarte bine, era faimos pentru câinii lui; mama avea şi ea setteri roşii, participând cu aceştia la probe de *field-trial*.

Când eram în Scoția, nu aveam voie să-mi pun blugi. Trebuia să port fuste oribile din tweed, pentru că mama susținea că în Scoția nu te îmbraci decât în tweed. Aşa că mă îmbrăcam cu hainele acelea oribile, care mă făceau să arat la cincisprezece ani ca de optzeci.

Nici nu mi-am dat seama că mama aranjase deja cu Rosalind Harrison-Broadley, văduva-moştenitoare din Deeside (porecla ei era Rosalind Hammersmith Broadway), să particip la *o* serată dansantă, precum şi la balul din Aboyne. Asta se întâmpla în timpul aşa-numitului „sezon de bârfe“[19].

19. *Silly season* – lunile din timpul verii în care, în lipsa ştirilor importante, jurnaliştii se concentrează pe mondenități şi bârfe.

Ca să mergi la bal, trebuia să ai optsprezece ani; mi s-a dat însă voie să particip, cu condiția să mă întorc acasă la miezul nopții, ca o adevărată şi micuță Cenuşăreasă. Mama adusese cu ea o rochie de bal foarte drăguță, din tafta roz, cumpărată pentru mine de la Harrods. Când venea vorba despre haine, avea gusturi foarte bune, chiar şi atunci când trebuia să-şi îmbrace fiica.

După care ne-am îndreptat în maşină către hotelul gării din Inverness, unde ne-am cazat cât am vizitat Glencoe şi Culloden. Glencoe mi s-a părut unul dintre cele mai sinistre locuri în care am fost vreodată. Atmosfera era înspăimântătoare. Am capacitatea de a vedea fantome, aşa că am găsit locul cât se poate de neplăcut. Şi Culloden Moor era de-a dreptul terifiant, deşi nu avea munți foarte abrupți cu văi adânci, ca Glencoe.

Ne-am continuat apoi călătoria spre Loch Ness, unde mama a mers cu mine într-o excursie cu barca. Vântul bătea foarte tare peste lac. Eşarfa mamei a zburat de pe cap şi a dispărut în adâncul apei.

— Ei bine, a spus ea, o să aibă Nessie[20] cu ce să se joace.

20. Diminutivul monstrului din Loch Ness.

Cu câțiva ani mai înainte, de fapt, bunica mea maternă, Sylvia, văzuse printr-o oglindă, de la fereastră, monstrul din Loch Ness. Bunica locuise acolo în tinerețe, cercetând şi scriind la una dintre cărți. Camera de hotel avea vedere spre lac. Bunica stătea la măsuța ei de toaletă din dreptul ferestrei. Îşi prindea părul (nu ştiu pe unde îi era menajera, niciodată nu a

călătorit fără „servitoarea coniței“), când a observat deodată ceva pe lac. Semăna cu o barcă mare, răsturnată, care ulterior a dispărut.

Coborând, i-a spus portarului:

— Foarte ciudat. În Finlanda, ne ancorăm bărcile în siguranță. Am observat însă o barcă pe lac care tocmai a dispărut, era cu susul în jos.

— A, da, i-a răspuns el, ați văzut monstrul.

Eu chiar cred în monstrul din Loch Ness, fiindcă lacul este foarte adânc. Are o adâncime de trei ori mai mare decât cel mai înalt munte din vecinătate, iar fundul lacului nu e plat, ci are dedesubt peşteri uriaşe. Şi mai cred că la un moment dat a trăit acolo ceva care, din câte se vede, s-a înmulțit.

Am fost un copil foarte răsfățat, în unele privințe. Pe când ne aflam în Scoția, a început să mă obsedeze ideea de a avea un ponei din rasa Highland. Trebuia neapărat să am un ponei Highland. Aşa că am tot insistat pe tema poneiului.

În Drumnadrochit, lângă Inverness, era o familie renumită care creştea ponei Highland şi care organiza şi plimbări cu ponei. Câştigau frecvent premii la Highland Show. Mama a fixat o întâlnire, ne-am dus în acel loc şi am găsit un ponei foarte drăguț, de culoare bej-argintat, cu o dungă în partea de jos a spinării, care aducea mai degrabă cu un măgar. I se spunea Războinicul. Mi-a plăcut şi am dat cu el câteva ture – a fost foarte blând. Mama a aranjat ca, în câteva săptămâni, să i-l transporte până la Kent. Aşa au şi făcut.

Peste câțiva ani, cam prin 1970, în timp ce stăteam la popota ofițerilor din Bridge of Don, în barăcile Brigăzii Highland, a intrat un tip care mi s-a adresat: „Bună, Olga! Nu mă aştept să-ți aminteşti de mine, dar mama ți-a vândut cândva un ponei“. Se alăturase regimentului Gordon Highlanders, fiind atunci unul dintre ofițerii de la popotă.

Poneiul acela s-a dovedit însă greu de stăpânit. Pe o prietenă a aruncat-o pe pavajul de la fermă. A aterizat pe ciment şi, la cei optzeci de ani ai ei, mai are încă semne pe frunte. Pe o altă foarte bună prietenă a părinților mei a lovit-o rău de tot la genunchi. Poneiul era potcovit, aşa că, atunci când a dat din copită, colțul potcoavei a pătruns prin pantalonii de călărie şi a rănit-o adânc. A mers multă vreme la clinica din Harley Street, fiind nevoită să

suporte intervenţii chirurgicale dureroase.

*

La scurt timp după aceea, în 1966, revista *Harpers & Queen* a făcut o listă cu toate prinţesele străine potrivite ca vârstă pentru prinţul Charles, în vederea căsătoriei. Am fost una dintre ele.

Desigur, nu au vorbit niciodată cu *mine*. În schimb, au întrebat-o pe mama ce mă interesa şi ce hobby-uri aveam. Mama s-a gândit că nu era suficient să se refere la „echitaţie“.

— Genul acesta de activitate este lipsit de feminitate, mi-a explicat ea.

Aşa că a spus „tenis“ – deşi n-am lovit în viaţa mea o minge de tenis – şi „schif“. Când am citit acel articol, am întrebat-o:

— Ce naiba e ăla *schif*, mamă?

Iar ar ea a răspuns:

— Canotaj, evident.

— Dar n-am *stat* niciodată într-o ambarcaţiune cu rame! N-am nici o idee cum este!

— Nu, dar *sună* bine, a insistat mama.

Până la urmă, l-am întâlnit o singură dată pe prinţul Charles, la un cocktail în Scoţia, când aveam şaptesprezece ani.

Mama era foarte atentă la etichetă şi avea o listă cu tot ce înţelegea ea prin păcate. Erau lucruri pe care *nu* trebuia să le faci când te găseai în compania celorlalţi sau chiar dacă erai la tine acasă. Era pe deplin conştientă că unii servitori nu aveau parte de o viaţă uşoară, iar asta depindea de persoanele în slujba cărora se aflau. Alţii duceau, în schimb, un trai destul de fericit. Iată lista păcatelor:

– Când te duci la toaletă, să nu laşi niciodată urme pe vas. Foloseşte peria ca să te asiguri că closetul rămâne imaculat.

– Dacă faci dragoste, nu lăsa vreo pată pe cearşafuri. Ia un prosop la tine, nu folosi unul dintre prosoapele de la hotel.

– Dacă se întâmplă să-ţi vină pe cap nenorocirea când eşti în casa altcuiva, caută menajera şi cere-ţi mii de scuze dacă ai pătat cearşaful, fiindcă n-ai cum să opreşti problema.

– Dacă ai stat pe canapeaua din salon şi la spatele tău sunt perne,

îndreaptă-le întotdeauna înainte de a părăsi camera. Doar nu vrei să vină a doua zi servitorii, să vadă camera în dezordine şi să creadă că eşti o persoană neglijentă.

Până la adânci bătrâneţi, a fost foarte atentă la toate lucrurile astea, ceea ce e de-a dreptul de înduioşător.

*

Guvernanta mea, doamna Ebbutt, a rămas la noi până când am împlinit şaisprezece ani. Apoi, în 1967, mama a luat hotărârea să mă trimită la pensionul de domnişoare.

Când eram mică, mama mă punea să merg de colo până colo cu cărţile pe cap, ca să învăţ cum să păşesc ţinând fruntea sus, plutind ca o adevărată doamnă. Pe vremea copilăriei tatei, pentru a-l face pe el şi pe fraţii lui să stea drepţi, li se ataşa un baston la spate, pe care trebuiau să-l cuprindă cu coatele, ca să nu se cocoşeze. A încercat şi cu mine de câteva ori.

Teoretic, puteam să merg corect, să intru şi să ies dintr-o maşină fără să mi se vadă chiloţii, atunci când purtam fustă mini. Era foarte uşor, n-aveam nevoie de altceva.

Dar mama credea că ar fi o idee bună să merg la un pension unde se preda gastronomia – nu pot să-mi imaginez de ce – şi tehnica aranjamentelor florale. Era vorba despre genul acela de decoraţiuni în care trânteşti în mijloc o floare mare, apoi câte una de o parte şi de alta, ca să construieşti un triunghi, şi potriveşti toate celelalte flori de jur împrejur – hidos!

Am fost trimisă în Winkfield, la un pension de domnişoare foarte renumit de lângă Windsor, înfiinţat de Rosemary Hume[21] şi Constance Spry[22]. Nu mai există astăzi, dar a funcţionat aproape şaptezeci de ani. Spry se ocupa cu florile, Hume – cu gătitul. Aveau şi un alt sediu, în centrul Londrei.

21. Rosemary Ethel Hume (1907–1984), profesoară de elită în artă culinară, calificată la Şcoala „Le Cordon bleu“ din Paris.

22. Constance Spry (1886–1960), proprietară a unei florării (*Flower Decoration*) în Londra, a impus, din 1929 până în 1960, etalonul eleganţei aranjamentelor florale. Cărţile sale au inspirat şi continuă să inspire domeniul decoraţiunilor florale de lux.

Înainte să mă trimită acolo, mama a cântărit oferta de *cel puţin* trei ori.

Singurul motiv pentru care mi s-a dat voie să merg la acel pension a fost că Lady Kingsdown, cum se numeşte acum, care a ajuns la optzeci de ani şi al cărei răposat soţ a fost guvernator al Băncii Angliei, studiase, la rândul ei, la Winkfield. De altfel, a însoţit-o pe mama şi i-a spus:

— Am fost aici [în urmă cu cine mai ştie cât], este locul cel mai *minunat*; va fi în perfectă siguranţă. *Trebuie* s-o trimiţi; se va distra atât de bine.

Aşa că mama s-a lăsat convinsă să-mi dea voie să merg la pension şi, dacă nu ar fi fost Rose, aş mai fi stat acasă cu guvernanta.

Prin urmare, în martie 1967, am ajuns să locuiesc într-o adorabilă casă de ţară din Winkfield, unde teoretic fetele erau învăţate cum să devină domnişoare bine-crescute şi gospodine perfecte.

La acea vreme, părinţii erau obligaţi să semneze într-un catastif dacă fiicele lor aveau sau nu voie să iasă seara cu tineri – şi bineînţeles că pe mine nu mă lăsau. Mama a semnat în catastif, interzicându-mi să ies, pe motiv că Sandhurst[23] era foarte aproape de Winkfield şi nu voia ca reputaţia mea să aibă de suferit în vreun fel. O guvernantă stătea mereu la uşa mea. Nu mi se îngăduia să ies, şi cu asta basta.

23. Academia Militară Regală de la Sandhurst.

De fapt, la fel se petreceau lucrurile şi acasă. Nu aveam voie să ies cu alte persoane. Mai întâi din cauza maşinilor. Mamei îi era teamă ca unicul ei copil să nu fie implicat într-un accident de maşină. Şi apoi se gândea că nu m-aş fi oprit la o simplă sărutare.

În ciuda acestui fapt, m-am distrat destul de bine la pension, întrucât mi-am făcut mai multe prietene. A fost o perioadă plină de veselie şi era chiar o încântare să te afli departe de casă.

Partea proastă era că în bucătărie nu ni se dădea voie să folosim vreun instrument la bătut frişca sau ouăle. Trebuia să facem totul de mână – eram foarte indignată din această cauză. Te învăţau să pregăteşti chestii precum crema bavareză, un desert asemănător cu *panna cotta*, pe care probabil că nu l-ai face niciodată acasă.

Cursul includea câteva noţiuni de dactilografie, dar nu suficiente ca să pot obţine un loc de muncă. Era perioada maşinilor de scris manuale şi trebuia să apeşi cu putere pe taste. Aveam unghii foarte lungi, care, într-o

clipită, se pierdeau în mecanismul maşinii de scris. Profesoara era foarte furioasă pe mine.

— Olga, taie-ți unghiile, îmi spunea întruna.

— Nu pot, i-am răspuns. Sunt petreceri la care trebuie să merg.

Părinții mei, sau cel puțin mama, au crezut că o să fac o partidă bună, căsătorindu-mă cu un bărbat cu bani, poate şi cu titlu nobiliar, alături de care să fiu fericită. În această privință, era echivalentul modern al doamnei Bennet[24]. Aşa că n-am fost cu adevărat învățată să fac ceva util în viață, din cauză că părinții mei nu se aşteptau să fiu nevoită să muncesc. Regret enorm lipsa lor de prevedere.

24. Personaj al romanului *Mândrie şi prejudecată* de Jane Austen. Este vorba despre mama protagonistei Elizabeth Bennet.

Am stat la Winkfield aproape un an, apoi m-am îmbolnăvit de mononucleoză infecțioasă, pe care am transmis-o altor patru fete. O vreme, m-am simțit rău. M-am întors la Provender şi, cel puțin patru sau cinci săptămâni, am fost foarte slăbită.

Toate astea trebuie să se fi întâmplat în trimestrul de vară, cel mai important, deoarece în toamnă, când te întorceai, erai obligat să-ți dai toate examenele. Aşa că atunci când am revenit la pension mi s-a spus că pot să-mi susțin examenele. Lipsisem însă ditamai perioada. Probabil că sufăr de dislexie sau dispraxie, pentru că, deşi teoretic pot face diverse lucruri dacă nu mi se spune să le fac, când sunt presată să fac ceva anume nu pot face nimic. Mintea mea rămâne complet goală. Iată de ce nu am susținut nici un examen, ceea ce a pus capăt studiilor mele la pensionul de domnişoare.

*

În 1967 am participat la Royal Ascot[25]. Familia noastră avea nişte prieteni care locuiau acolo, creşteau cai de curse *şi* concurau – lucru destul de neobişnuit. În mod normal, fie eşti crescător, fie ai propriul cal şi participi la curse. Prietenii noştri *şi* creşteau, *şi* concurau. Erau zilele de glorie ale unor nume celebre, precum jocheul Lester Piggot şi antrenorul Vincent O’Brien.

25. Celebră cursă de cai din Marea Britanie, desfăşurată anual sub patronaj regal, în comitatul Berkshire.

Calul prietenilor noştri a câştigat în ziua de dinaintea Sărbătorii Doamnelor[26]. A fost fantastic, un succes extraordinar. Părinţii mei erau acolo, de faţă, deoarece prietenii noştri îi invitaseră cu tot dragul la Ascot, să stea pe parcursul a trei zile. De Sărbătoarea Doamnelor, am fost invitată să-i însoţesc. A fost prima mea vizită la Ascot, care m-a impresionat foarte mult.

26. Ladies' Day Ascot, denumire neoficială a zilei în care se ține cursa pentru câştigarea Cupei de Aur, în mod tradiţional a treia zi a reuniunii hipice. Evenimentul are şi un foarte marcat caracter monden.

Mama avea şi o latura mai frivolă – se pricepea foarte bine la culori şi haine. De când eram de paisprezece ani, până pe la vreo optsprezece, ea mi-a cumpărat toate ţinutele. Se ducea întotdeauna la Hardy Amies şi Hartnell – hainele aveau de fiecare dată croiala adecvată şi arătau bine, chiar dacă la momentul respectiv ziceam „Pe asta n-o s-o port…". Dar erau minunate, la fel şi pălăriile, pantofii şi toate accesoriile.

Mama mi-a cumpărat costumul pentru Ascot. Arunca doar o privire şi ştia dacă acea măsură mi se potrivea. Pe atunci eram slabă ca o scândură, mai subţire decât Twiggy, aşa că majoritatea lucrurilor îmi veneau bine şi arătau OK. Mi-a cumpărat inclusiv pantofi de firmă, de la Charles Jourdan, şi au fost singurul ei rateu. La început mi s-au potrivit, dar cum pantofii erau noi, iar ziua caniculară, picioarele mi s-au umflat – o agonie totală.

În noaptea dinainte de Ascot, am decis să-mi vopsesc părul. A doua zi, mama a venit cu şoferul să mă ia de la Winkfield. Am coborât pe treptele din faţa pensionului, purtând pălăria mea galbenă, haina galbenă, pantofii galbeni – sună oribil, dar toate erau foarte drăguţe –, ea s-a uitat la mine şi a spus:

— Pe toţi dracii! Ce ţi-ai făcut la păr?

I-am răspuns:

— Hm… de fapt, am greşit puţin culoarea.

Frumosul meu păr de un blond natural devenise aproape negru. Mi s-a părut distractiv. Mamei, nu.

Bing Crosby a venit, în acel an, la Ascot. După-amiază, mama s-a dus la el şi i-a spus:

— O, domnule Crosby, sunt unul dintre fanii dumneavoastră pe viaţă. Vă

rog, daţi-mi un autograf pe calendarul curselor.

Stăteam deoparte şi mă gândeam: „Pentru Dumnezeu, ce jenant!“ Era un bărbat extrem de fermecător, trebuie s-o spun. Nu se încrunta, nu mormăia printre dinţi, aşa cum fac unele vedete, ci era o persoană cu adevărat încântătoare.

Hainele mele preferate erau mai *casual* totuşi decât ţinuta pentru Ascot. Îmi aduc aminte cum, într-o zi, am intrat la Harvey Nichols în blugi şi tricou sport. Vânzătorii nu mi-au acordat nici cea mai mică atenţie.

A doua zi m-am întors îmbrăcată într-o haină din blană de nurcă, purtând tocuri înalte şi machiaj. Mi-am scos carnetul de cecuri. Când angajaţii au văzut scris „Prinţesa Olga Romanoff“, au început să stea pe capul meu ca râia. Le-am spus: „Cum nu v-aţi deranjat să vorbiţi ieri cu mine, nici eu nu vreau să vorbesc astăzi cu voi“. A fost exact ca în scena aceea din filmul cu Julia Roberts, *Frumuşica*.

*

Când a început sezonul balurilor, în martie 1968, eram încă la Winkfield. La primul bal al debutantelor de la ambasada Germaniei, mama a venit însoţită de un grup numeros de persoane. La sosirea trupei de cabaret, tata şi-a întors scaunul cu spatele la scenă şi faţa spre colţul sălii. Mama insista spunându-i:

— Andrei! Andrei! Nu vrei să te întorci şi să te uiţi la cabaret?

— Nu, i-a replicat el, cabaretul din colţ este mult mai interesant!

Acolo se afla cea mai tânără dintre debutante, o fată de numai şaisprezece ani, care îl înghesuia aproape cu totul într-un colţ pe stilistul ei, pe care mai târziu l-a luat de bărbat şi de care apoi a divorţat.

Următorul bal a fost la Palatul Blenheim. Mama a venit din nou însoţită de un grup numeros de persoane, inclusiv cei doi veri ai mei şi un băiat pe nume Theo Mathew, cel mai mare dintre unsprezece fraţi. Theo era foarte prezentabil. Avea un farmec enorm, ochi de culoarea alunei, cu reflexe verzui, şi o gropiţă în barbă. Era pus mereu pe distracţie – avea însă o reputaţie proastă. Mama nu mă lăsa singură cu el, pentru că sărea pe orice fată cât de cât atrăgătoare; era total neindicat să mă scoată la cină – în mod sigur, nu se afla pe lista mamei cu pretendenţi. În acea noapte, Theo m-a

prezentat fratelui său, Thomas Mathew, prezent şi el la bal, iar mie mi-a trecut prin minte: „Of, Doamne, ce drăguț e…“ Îmi plăceau băieții obraznici.

După bal, nu prea l-am mai văzut pe Tommy în următorii câțiva ani. L-am văzut în schimb pe Theo, fiindcă era cel mai bun prieten al răposatei mele verişoare şi venea prin Kent destul de frecvent.

În anul acela, mi-am făcut intrarea în societate, totul a decurs excelent, doar că mama voia să fiu întotdeauna însoțită. Nu mi s-a dat voie să merg la petreceri de weekend – asta se întâmpla, Dumnezeule!, în freneticii ani ’60. Mama credea că aş putea călca strâmb sau că m-aş lăsa sedusă de cineva.

Virginitatea ocupa un loc destul de important pe lista de negociere a mamei, în tentativele ei de a-mi găsi un soț bun. Chiar credea că voi avea parte de o căsătorie strălucită, şi dacă ar fi umblat vorba că nu sunt virgină, ar fi fost rău de tot. De aceea, până la căsătorie, trebuia – ca o fetiță virgină, îmbrăcată în alb – să stau cuminte la locul meu. Când am reacționat „Dar prințesei Anne i se dă voie“, mi-a răspuns „Este altceva“.

Pe vremea aceea, mentalitățile nu se schimbaseră. În zilele noastre, oamenii nu dau doi bani pe asemenea detalii, însă atunci virginitatea *era* foarte importantă. Pilula contraceptivă de-abia apăruse. La şaptesprezece sau optsprezece ani, nu aş fi luat-o, fiindcă mi-ar fi fost îngrozitor de frică. Majoritatea debutantelor din generația mea erau cu siguranță *departe* de a fi imaculate. Eu însă eram neîntinată, pentru că mama avusese grijă să mă înspăimânte la culme. Asta a funcționat ca un excelent contraceptiv, aşa că am rămas virgină până la douăzeci de ani.

Desigur, aşa o educase bunica pe mama. Bunica avea o vârstă înaintată când şi-a adus pe lume copiii, iar mama păstra modul de a gândi de pe timpul regelui Eduard VII. Sfaturile ei erau, în consecință, demodate. În epoca eduardiană lumea nu divorța. Dacă voiai o aventură, o aveai cu soțul alteia. Iubitul nu te-ar fi putut lua în căsătorie, pentru că nu şi-ar fi părăsit niciodată soția, provocând un scandal public. La vremea aceea, era o chestie perfect normală. Peste câțiva ani, mama mi-a spus:

— Dragă, ai o vârstă de-acum, ieşi în lume… fă ce vrei… dar să ştii că păcatul este să fii prins. Nu te lăsa prinsă niciodată. Dacă dai de belea, vino la mine, şi rezolv eu.

Tata avea vederi largi, imperiale asupra situației. Chiar nu-l interesa cu cine mă căsătoresc, atâta timp cât eram fericită. Când se certau, mama obişnuia să-i spună: „Cel puțin copila asta se va căsători bine, spre deosebire de ceilalți copii ai tăi“.

Când am început să ies cu băieți, la sfârşitul anilor ’60, mamei îi plăcea „siguranța numărului mare“[27]. Era una dintre ideile ei de dinainte de război. Cu unii tineri educați te duci la teatru, cu alți tineri educați te duci la dans, dar să nu ieşi de două ori cu acelaşi tânăr, altfel lumea ar putea crede că e vorba de ceva mai mult. La baluri, aveai un carneţel cu partenerii de dans, iar ea spunea: „Maxim două dansuri cu acelaşi bărbat şi ai grijă cu cine dansezi la urmă“.

27. *Safety in numbers* – considerație ipotetică asupra siguranței individului, teoretic mai protejat dacă face parte dintr-o mulțime.

Încă se folosesc, la marile baluri din Scoția, acele carneţele de dans, nu însă şi la balurile de la Londra. Balurile scoţiene au păstrat un timp îndelungat tradiţia, deşi carneţelele nu mai sunt la fel de frumoase ca pe timpuri. La un moment dat, era vorba despre un carneţel închis ermetic, prevăzut întotdeauna cu un creion micuţ şi un ciucure deasupra. Hotelul The Caledonian din Edinburgh folosea acest model, la fel şi Balul Scoțian organizat la Londra.

Câteodată găseam un băiat care-mi plăcea şi-l aduceam acasă, dar în ochii mamei alegerile mele erau întotdeauna greşite. Le găsea sistematic defecte, cu excepția a doi dintre ei. Fiind însă o adolescentă rebelă, mă debarasam de băieți de îndată ce mama spunea că erau încântători. Acum înțeleg de ce voia să mă căsătoresc cu un bărbat cu bani. Nici unul dintre noi nu ştia că se ruinase şi nu dorea să sufăr aşa cum suferise ea timp de mai mulți ani.

Punctul culminant al sezonului pentru debutante era Balul reginei Charlotte. Originile i se datorau regelui George III. În mai 1780, el luase hotărârea să dea un bal cu ocazia aniversării soției sale, aşa că o serie de fete drăguțe, de familie bună fuseseră invitate şi prezentate reginei Charlotte. Mai târziu, a devenit doar o parte a vârtejului de baluri, cocktailuri şi alte evenimente concepute spre a lansa tinerele fete pe piața

căsătoriilor.

De mai mulţi ani, balul era cunoscut drept „trambulina curviştinelor“. Întotdeauna a fost *marele* eveniment al anului. Participau la el în jur de o sută cincizeci de debutante, cum s-a întâmplat în generaţia mea, iar pe parcursul serii devenise o tradiţie ca un grup de fete să împingă în mijlocul sălii de bal tortul aniversar, înalt de vreo doi metri şi jumătate. Organizatorii m-au întrebat dacă aş vrea să fiu una dintre ele, însă tata a spus „nu“, pe motiv că fetele care aduceau tortul trebuiau să facă o reverenţă, iar el nu era de acord.

Ca de obicei, mama a venit însoţită de mai multe persoane, printre care un tip căruia i se zicea „Sculărăul“, prieten cu verii mei. De-a lungul serii, fetele roiseră să-i stea în poală la masă. Mama era albă ca varul.

— Aşa ceva nu se face, a spus ea. Nu vreau ca toate panaramele astea să stea grămadă pe tine – merci mult, dar nu la masa *mea*.

Şi le-a privit dezaprobator. În treacăt fie spus, astăzi e cu totul alt om. S-a căsătorit târziu şi a devenit bărbat de casă.

După anul în care mi-am făcut intrarea în societate, organizatorii au renunţat la „trambulina curviştinelor“, deşi, oricum, fetele care urmau să-şi facă debutul mergeau doar o dată la acel bal. Celelalte baluri, de exemplu cel de la The Caledonian sau Balul Scoţian, aveau încă loc şi puteai să te duci acolo în fiecare an. Nu erau doar pentru debutante, deşi debutantele participau la ele în anul când îşi făceau intrarea în societate. Nu trebuia nici măcar să porţi alb – deşi albul se potriveşte foarte bine cu eşarfa ecosez de la dansurile tradiţionale.

Mi-a plăcut să fiu debutantă. A fost distractiv, dar n-am putut să profit cât ar fi trebuit. Problema era că lumea nu dorea să mă invite la petreceri private cu mama în remorcă. Mi se dădea voie să merg la baluri doar cu condiţia ca şoferul să mă ducă până acolo. „Şoferul“ era de fapt antreprenorul local de pompe funebre şi adesea conducea maşina la fel de încet ca şi cum ar fi condus dricul!

De la Provender până la Londra, bietul om făcea cu maşina vreo trei ore dus şi trei ore întors. Puteam să aţipesc în maşină, şi presupun că şi el dormea în timp ce mă aflam la bal. Apoi trebuia să mă aducă imediat acasă, aşa că am rămas „nepătată“ şi nepipăită. Mama citea, evident, o groază de

lucruri despre marijuana şi alte droguri. Mulţi dintre prietenii mei ieşeau să fumeze marijuana – se înţelege de la sine că ea era şocată de ideea asta.

*

În iulie, am avut un bal imens pentru debutul meu, la hotelul Dorchester. Privind în urmă, mă bucur că n-am primit drept cadou o piscină, în loc de bal, deşi ar fi fost poate mai de folos. Încă se mai vorbeşte despre acel bal.

Au fost cam patru sute de oameni, inclusiv Julian Fellowes, cunoscut astăzi mai ales ca scenarist al serialului TV de mare succes *Downton Abbey*. Pe atunci studia încă la Cambridge şi până în ziua de azi susţine că a fost una dintre cele mai bune petreceri la care a participat vreodată. Dintre oaspeţi, doar vreo sută cincizeci erau prieteni de-ai mei, restul erau prietenii părinţilor mei. Totul a funcţionat foarte bine, în realitate. Cred că este bine să fie invitaţi de toate vârstele. Mama, nu tata, s-a gândit că este o bună ocazie să invite pe toată lumea faţă de care rămăsese datoare, astfel că a organizat un *colosal* bal mascat.

Eu am ales perioada Regenţei, fiindcă eram pasionată de cărţile Georgettei Heyer[28]. Stilul *Regency* merge atunci când eşti foarte slabă, dar arată îngrozitor pe o grăsuţă. Din păcate, mama era rotofeie. Bărbaţii arătau minunat, purtau pantaloni din piele de căprioară şi cizme până la genunchi; în schimb, femeile planturoase *păreau* şi mai dolofane, din cauză că rochiile *Regency* erau strânse sub sâni, iar fusta venea apoi drept în jos. A fost probabil o greşeală să aleg stilul *Regency*, dar nu m-am gândit decât la mine.

28. Georgette Heyer (1902–1974), romancieră britanică, autoare de literatură populară (reconstituiri istorice romanţate, ficţiuni poliţiste). Influenţată de cărţile lui Jane Austen, prin bestsellerul *Regency Buck* (1935) a deschis calea unei subspecii noi a romanului istoric de dragoste, genul *Regency*, descriind cu savoare lumea Curţii Regale a Angliei şi mediul ei nobiliar.

Rochia mea era albă, cu mâneci bufante, se lega sub sâni cu un cordon verde şi era acoperită cu nişte boboci de trandafir minunaţi. Hardy Amies o croise extrem de bine şi era foarte drăguţă – dacă vă place tipul acela de alură virginală! În cele din urmă, bobocii de trandafir au fost desprinşi ca să mai pot purta rochia fără ornamente.

Îi spuneam mamei:

— De ce trebuie să mă îmbrac mereu în alb la balurile astea? Urăsc albul!

— Vai, dar e un simbol, îmi răspundea ea.

Toate debutantele se îmbrăcau totuşi în alb, nu doar eu.

— De asta nu mai pot eu! Vreau să port haine colorate.

Aşa că, uneori, la fel ca atunci când îmi aruncam zgomotos jucăriile din cărucior, mi se dădea voie să am o rochie colorată.

Tata s-a îmbrăcat şi el cu un costum *Regency*, creaţia lui Hardy Amies, după care s-a dus pe Carnaby Street să-şi procure toate accesoriile de care avea nevoie pentru a se prezenta ca un dandy. Mi-l amintesc cum mergea pe Carnaby Street să-şi cumpere o pereche de pantofi. Rochia mamei era concepută tot de Hardy Amies. De fapt, rochia mamei a făcut ocolul lumii, ca şi rochia mea de mireasă, o altă creaţie a lui Hardy Amies. Mai târziu, moliile au dat peste rochia mea *Regency* şi i-au destrămat ţesătura.

Balul a fost măreţ. Tommy Mathew, sora lui, Elizabeth, şi fratele, Charles, închiriaseră o trăsură ca să ajungă acolo, trasă de doi cai suri, cu vizitiu. Theo venise pe cont propriu. Trăsura staţiona în faţa intrării principale de la Dorchester. În hotel era cazată Elizabeth Taylor. Fiica ei mai mică a cerut cubuleţe de zahăr, ca să poată hrăni caii.

Era totul atât de fermecător! Aveam rezervată o sală mare de bal, pentru sute de oameni, şi o sală de bal mai mică, unde se aflau mesele, deoarece mama oferea mai întâi cina, apoi micul dejun. Balul a ţinut până la patru dimineaţa.

O cameră de jos fusese transformată în club de noapte, cu un DJ care punea discuri. Voiam să fie distracţie şi întuneric – aşa era la modă! –, doar că, din nefericire, mama le spusese deja celor responsabili:

— Asiguraţi-vă că e destulă lumină, nu vreau să se comporte cineva nelalocul lui!

Era acolo un buton care scădea intensitatea luminii, aşa că noi făceam tot mai întuneric, dar altcineva venea şi aprindea iar lumina. Nu foarte tare, doar cât să poţi vedea cine ce face şi cui face. Mama socotea că nu e indicat să fie prea întuneric, ca să nu se pipăie unii pe alţii. Era o situaţie enervantă, dar balul a fost foarte amuzant.

Acum vreo trei ani, la un bal, stăteam la masă cu prietena mea Georgie,

Lady Colin Campbell. Era cam în perioada în care diverse persoane celebre erau acuzate că *au pus mâna*, ceea ce se înțelege astăzi prin „hărțuire sexuală“. Georgie şi cu mine am fost de acord:

— Ei bine, dacă mergeam la petreceri şi nimeni nu ne mozolea sânii şi nu ne ciupea de fund, ne întorceam acasă profund jignite. Era ceva foarte *normal*.

Fiul meu Fran a socotit că era cel mai îngrozitor lucru. M-a întrebat:

— Vrei să spui că oamenii aceia…?

I-am răspuns:

— Da.

Era vorba, în general, de prieteni de-ai părinților noştri. Toți babalâcii care veneau la Provender îmi ziceau „Salutare, drăguță!“ şi se dădeau la mine; nu mi-a trecut însă niciodată prin cap că nu s-ar fi cuvenit. Era o atitudine acceptată de toți. În zilele noastre asta e o excepție. Vremurile s-au schimbat. Oricum, nu mă mai priveşte direct şi personal, la vârsta mea!

Prima dată am picat la examenul de condus din cauză că instructorul îşi ținea mâna pe genunchiul meu. Purtam o fusta mini şi nu mi-am dat seama – eram aşa de naivă – că mă abuza. Îşi pusese mâna pe genunchiul meu şi, de fiecare dată când schimbam vitezele, mâna lui ajungea ca din întâmplare peste mâna mea. Asta m-a umplut de scârbă, aşa că am picat.

Mi-am luat apoi un instructor de la British School of Motoring. A fost un profesionist desăvârşit; am trecut examenul în Herne Bay din a doua încercare, la începutul lui 1968. La sfârşitul lunii august, am mers în Scoția, iar mama mi-a cumpărat un Mini Traveller alb, cu numărul de înmatriculare DSU 501G. A fost supranumit „Don’t Sound Upset“[29]. Până la urmă, trebuie să ții fruntea sus, indiferent de situație!

29. Să nu pari supărat (engl.).

6
DANSURI SCOȚIENE

Eram atât de îndrăgostită de Scoţia, încât, în 1967, când bunicul meu matern trăgea să moară, mama m-a trimis acolo, în vacanţa de vară, să stau cu Rosalind Harrison Broadley. Una dintre nepoatele ei era Divina Galica, schioare din anii ’60 în proba de coborâre alpină, care apoi a început să ia parte la curse automobilistice. Mi-am petrecut acolo întreaga vară, am mers la toate balurile şi am găsit locul adorabil.

În anul următor, m-am întors. După balul meu de intrare în societate din 1968, mama a hotărât că ar fi amuzant să închiriem o casă în Scoţia, pe timpul verii, ca să merg din nou la toate balurile din zonă. Asta făcea parte din planul ei de a mă sprijini să închei o „căsătorie strălucită“.

Înspăimântător de snoabă în această privinţă, mama se gândea că o să găsesc în Scoţia un soţ mai bine situat. Bineînţeles, voia pentru mine cel puţin un duce. Pusese ochii pe prinţul Charles, bietul de el. În orice caz, dorea să iau genul acela de bărbat. Dar cum niciodată nu le-am fost prezentată ducilor cu care voia ea să mă mărite, mi-era cam greu să mă căsătoresc cu vreunul dintre ei. Oricum, nu-mi păsa de toate aceste combinaţii.

Aşadar, ne-am dus în Scoţia să căutăm o casă pe care să o închiriem peste vară, pentru şase-opt săptămâni. Mai întâi, ne-am dus să vedem Conacul Kincardine (astăzi, Castelul Kincardine), care aparţinuse clanului Bradford. Era o clădire masivă şi foarte demodată. Bucătăria se găsea la subsol, iar ca să ajungi în sufragerie trebuia să parcurgi o distanţă destul de mare. Avea şi un lift dintre acelea cu scripeţi pe care aşezi mâncarea în bucătărie ca să ţi-o ducă până sus, în sufragerie. Nu aveam nici un fel de personal, eram doar noi trei. Când tata a văzut dispunerea camerelor, a spus că *nu putea* să-şi petreacă vara într-o casă cu bucătăria la subsol şi sufrageria la kilometri depărtare. În nici un caz.

Mama a zis atunci că o să căutam o altă casă de închiriat, dar cum n-a

găsit nimic potrivit, am hotărât să ne cumpărăm una. Mandatarii pe care i-am angajat le-au spus părinților mei că achiziționarea unei case va fi o investiție bună, aşa că am început să vizităm diverse proprietăți în acea parte din Deeside.

Locuiam în hotelul TorNaCoille din Banchory, un sătuc la vreo patruzeci de kilometri de Aberdeen, pe drumul spre Balmoral. Mama dorea să meargă să se uite la o căsuță din sat, de lângă şcoala primară. Nu voia să-şi facă apariția în Rolls-ul ei Bentley, fiind de părere că acest detaliu va mări prețul, aşa că a împrumutat un Mini hârbuit de la proprietarul hotelului.

Ne-am dus în acel Mini la casa cu pricina şi am făcut turul proprietății. După ce proprietarul ne-a condus peste tot, a deschis uşa de la garaj – şi acolo, în garajul imens, era un Rolls Bentley mai bun şi mai nou decât al mamei! A fost obligată să recunoască: pe al său îl lăsase în parcarea de la hotel.

Casa se numea Gowanbrae. Cred că a costat 9.000 de lire, iar noi am investit alte 3.000 de lire în lucrările de renovare. Era o casă în stil victorian, din granit, cu două bovindouri şi trei dormitoare. Mama a spart pereții câtorva camere şi a refăcut totul, obținând până la urmă trei băi. Arăta splendid, casa părea ieşită direct din revistele *Harpers* sau *House and Garden*. Fotografii cu ea au apărut peste tot.

Avea o grădină destul de mare, înconjurată de ziduri, unde creşteau cei mai uluitori trandafiri portocalii, din soiul numit „Orange Sensation“, de care tata era îndrăgostit. El a făcut o grădină de legume, în josul proprietății, iar ideea a fost formidabilă. În acel an am avut o grămadă de zmeură şi tot felul de alte fructe şi legume. În fața uşii principale creştea o salcie plângătoare. Mulți ani mai târziu, când am venit să stau acolo împreună cu copiii mei, întorcându-mă într-o zi de la cumpărături, am auzit o voce plângăreață – *„Mami, mami“*. Mi-am înălțat privirea şi am văzut-o pe fiica mea de cinci ani sus, în mijlocul copacului. Frații ei o momiseră să se cocoațe acolo, apoi îi luaseră scara, ca să nu se mai poată da jos.

În timpul lucrărilor de construcție, am stat la hotelul TorNaCoille, însă imediat ce două dormitoare şi o baie au fost gata eu şi tati ne-am mutat la Gowanbrae. Mama a rămas la hotel, fiindcă nu voia să aibă prin preajmă praf şi mizerie. Către sfârşitul renovării, când constructorii erau încă

prezenți, mama s-a mutat în camera care a devenit biblioteca noastră. A căptuşit pereții cu plastic. Întotdeauna călătorea cu o chestie groasă din plastic pe care o punea pe pat, sub ultimul cearşaf, convinsă că în paturile străine era igrasie; până şi hotelurile aveau mucegai. Dădea deoparte aşternuturile de pat şi amplasa chestia aceea încrețită care scotea un zgomot îngrozitor când te întorceai de pe o parte pe alta. Era ceva dezgustător! Dar biblioteca a aranjat-o frumos. A rămas acolo cu noi până când a fost gata întreaga casă.

Toată vara lui 1968 am stat în Scoția. Când mă întorceam de la un bal sau de la o petrecere, chiar dacă era cinci dimineața, mama mă aştepta. Deşi stătea băgată în pat, ciulea urechea la mine. Camera mea era vizavi de a ei, pe acelaşi palier, ca să poată vedea când veneam acasă. Sărea la propriu din pat, iar eu trebuia să-i dau punct cu punct raportul asupra serii.

Tati nu putea să sufere clasa de mijloc. Iubea clasa muncitoare şi pe aristocraţi, dar nu avea nimic de a face cu ceilalți. Astăzi, sistemul claselor s-a schimbat totuşi complet, iar aristocrații se căsătoresc cu persoane din toate mediile sociale. Pe vremea tatei era însă altfel. De aceea, când mama ținea să fie prezentă alături de somitățile din Scoția, tata îi spunea: „Nu vreau să ies diseară“. Pe urmă, îl invita pe măcelarul din sat – care era un scump! –, stătea cu el şi beau câteva păhărele împreună. În opinia tatei, clasa de mijloc provocase o groază de probleme. Uite, Revoluția Rusă, de exemplu.

*

Balul din Oban era în septembrie. Trebuia să ai pe cineva de-al locului care să te invite să prezidezi în juriul petrecerii, chiar dacă mama plătea biletele. Printre participanți era şi Jock, viconte de Massereene şi Ferrard, posesorul unei proprietăți pe Insula Mull şi, la acea vreme, al Castelului Chilham, care le-a făcut un serviciu.

Am ajuns la hotel în cursul după-amiezii, doar că s-a anunțat, apoi, moartea prințesei Marina, ducesă de Kent. Mama a spus imediat că ea şi tati n-aveau cum să mai meargă la bal. Eu mă puteam duce, dar Curtea fiind în doliu, nu era o idee prea bună ca ei să fie văzuți dansând, după ce verişoara tatei murise chiar în acea zi.

M-am dus la bal, iar ei au rămas în hotel, care, întâmplător, era mizerabil. A trebuit să împart camera cu părinții, iar mama a sforăit de s-o audă întreaga Mare Britanie! Părinții mei îi luaseră şi pe cei şase câini. M-am băgat în pat abia pe la cinci dimineața. Oban era ținutul de origine al familiei McDougall, aşa că a doua zi am mers să luăm prânzul cu Şeful Clanului, care era o femeie. Mai întâi ne-am dus să vedem vechiul castel ruinat Dunollie, construit în secolul al XII-lea, după care am coborât pe drumul către casa lor, de unde se putea privi marea.

S-a întins o masă de prânz pe cinste, iar eu nu apucasem să dorm decât vreo două ore, din cauză că mama sforăise, iar eu mă întorsesem târziu de la bal. Ne-am aşezat la masa din sufragerie, care era foarte lată; în spatele meu, ardea focul în şemineu. Soțul Şefei Clanului se găsea în dreapta mea, mama, vizavi – eram atât de obosită, încât am început să dorm la masă, între două feluri.

În mod normal, mama mi-ar fi dat una zdravănă la picioare, dar nu avea cum să ajungă până la mine, fiindcă masa era deosebit de lată. Aşa că am simțit deodată cum adorabilul soț al Şefei Clanului mă scutură de umeri, spunându-mi:

— E totul în regulă, dragă, dar trezeşte-te, că a sosit felul principal.

I-am răspuns:

— O, Doamne, îmi pare atât de rău.

Mama era lividă. Mă fulgera cu privirea.

În 1968, la Cazarma Gărzilor din Ballater s-a dat o mică petrecere informală cu dans, în onoarea prințului Charles şi a prințesei Anne. Cei doi participaseră în prealabil la o mare cină festivă dedicată tinerilor, însă, deşi Charles şi Anne erau prezenți acolo, nu mi s-a îngăduit să mă duc. Mama mi-a spus că nu se cuvenea.

— Dar *ei sunt* acolo, am ripostat.

— Nu contează. O să iei cina alături de colonel şi de prietenii lui.

A trebuit, prin urmare, să iau cina cu colonelul şi toate persoanele respectabile din Deeside, cel mai tânăr fiind cu paisprezece ani mai mare decât mine. După aceea, am traversat piața să mă duc la dans.

Cu toate că nu fusesem niciodată prezentată oficial prințesei Anne, ştia de existența mea, deoarece amândouă eram atrase de acelaşi subaltern tânăr şi

bine făcut. Adesea, el ne escorta fie pe una, fie pe alta la diferite baluri. La petrecerea aceea specială cu dans, ne-am întâlnit cu toţii la un Eightsome Reel[30]. Anne şi cu mine ne ţineam de mână într-o horă. La mişcarea de întoarcere însă, şi-a ridicat regescu-i picior şi m-a pocnit straşnic peste fluierul piciorului. Durerea a fost chinuitoare şi săptămâni întregi am avut vânătăi.

30. Dans popular scoţian inventat în secolul al XIX-lea, la care participă opt persoane.

*

Eu şi tata am străbătut deseori Scoţia pe cont propriu. Câteodată eram norocoşi şi trenul mergea până la Aberdeen, dar în unele perioade ale anului puteai să ajungi doar la Perth.

La un moment dat, am avut şase teckeli pe care îi luam în călătorie cu noi, în Scoţia, şi care dormeau pe un pat din vestiar. Toţi aceşti câini ne însoţeau în tren. Teoretic, câinii n-aveau voie să intre în cabine, dar pentru noi n-a fost o problemă, fiindcă prinţul se afla în călătorie. Era aşa de amuzant! O dată, a trebuit să ne întoarcem cu atât de mulţi câini, încât am hotărât să luăm avionul, şi am fost nevoiţi să-i băgăm în cuşti. A fost îngrozitor. Câinilor nu le plăcea, nici tatei nu-i făcea plăcere. Îşi adora câinii şi era foarte necăjit.

A avut şi un căţeluş, într-o vreme, un teckel în miniatură, Hans, pe care-l lua în buzunar. Dacă tati se ducea la Ritz sau la Claridges, căţeluşul mergea cu el peste tot. Stătea ascuns în buzunarul de la costumul tatei, de-abia i se zărea căpşorul, şi era atât de dulce!

*

Am locuit în Scoţia timp de trei ani, din 1968 până în 1971. La sfârşitul anilor ’60, o fată nemăritată, cât de cât atrăgătoare, era o raritate în Deeside. Tinerii plecau la şcoală sau la universitate, puţini mai rămâneau acolo în afara sezonului, până când se întorceau acasă în vacanţe. Eram, prin urmare, o creatură rară şi la mare căutare pentru dineuri şi petreceri.

Mama ţinea foarte mult ca lumea să nu creadă că nu merg la muncă. I-a cerut lui Jamie Burnett să mă angajeze la magazinul lui de antichităţi, The Venture, de pe Dee Street, în Banchory. Lucram patru zile pe săptămână, de

la 9 la 17, vânzând, chipurile, antichităţi şi fleacuri, precum coşurile moderne pentru hârtii şi seturile de birou. O mare parte a timpului stăteam înghesuită lângă aerotermă şi citeam pagina de curse din ziare, împreună cu tipul de la magazinul de alături, care adesea apărea din senin. Mama era îngrozitor de pornită împotriva acelei persoane, din mai multe motive.

Într-o zi, a intrat o femeie care a dat la serviciu, evident, peste o toantă – eu, adică – şi a schimbat între ele etichetele cu preţurile obiectelor pe care intenţiona să le cumpere. În loc să-mi dea 60 de lire, cum ar fi trebuit, mi-a plătit doar 15 lire. N-am băgat de seamă, dar seara, când Jamie a venit să controleze cât încasasem în ziua aceea, a observat imediat. S-a albit la faţă.

Jamie venea mereu pe la noi ca să bea un pahar în drum spre casă, fiindcă locuia pe aceeaşi stradă cu noi, puţin mai departe. Nu ştiu de ce, teckelii noştri săreau să-l muşte, mai ales unul dintre ei. Montasem nişte gărduleţe de 30-45 de centimetri între camere şi la uşa din faţă, astfel încât teckelii să nu poată trece dincolo. Jamie, care era puţin bâlbâit, stătea pe o treaptă, în faţa uşii, strigându-i mamei: „Nadine, ţine-ţi af…f…f…furisiţii de câini, să nu mai latre!“ Intra numai după ce animalele erau închise.

În acea seară, i-a spus mamei că nu-i vine să creadă că a putut naşte o fiică atât de bătută în cap. A continuat, apoi, povestindu-i ce se întâmplase. Ea era vizibil jenată, ţinea la Jamie, aşa că i-a plătit paguba. Biata mama plătea ori de câte ori se simţea jenată! Am lucrat vreo opt luni la The Venture, dar tot ce voiam era să mă stabilesc definitiv în Scoţia. Mama a spus că nu puteam locui neînsoţită, aşa că tata a rămas cu mine.

Mama a plecat în sud, lăsându-l pe tata să se ocupe de casă, dar a pus condiţia să-mi găsesc neapărat ceva de lucru. Nu puteam să lâncezesc, gândindu-mă doar la distracţii, nu se cuvenea. Mama devenise acţionar majoritar la William Young şi Co., un mare dealer de antichităţi, care avea un magazin cu patru etaje în Belmont Street, din Aberdeen, aşa că a aranjat să lucrez la ei. Nu ştiam însă că mama îi plătea ca să mă ţină angajată. Am aflat asta la vreo doi ani după ce părăsisem slujba. Mi se părea puţin ciudat că nu se supărau când soseam cu întârziere, sau când toţi prietenii mei din barăcile militare din Bridge of Don veneau să mă caute la magazin şi mi se permitea o pauză de prânz mai lungă decât majorităţii angajaţilor. Am crezut pur şi simplu că aveam nişte şefi foarte cumsecade.

În principiu, vindeam antichităţi în magazinul lor, dar cred că mă mişcam fără nici un rost în peisaj. Aveau un aparat de fotografiat foarte vechi, modelul în care îţi vârai capul sub o bucată de pânză, iar aparatul propriu-zis era alcătuit dintr-o cutie uriaşă. Fotografiam câte un obiect şi, în fiecare săptămână, anunţul publicitar ajungea în paginile revistei *Country Life*. Îmi plăcea mult să mă ocup cu aşa ceva.

În magazin aveau şi o cameră obscură. Unul dintre fraţi m-a învăţat cum să developez pozele şi chiar am găsit destul de interesantă treaba asta. Nu era o deprindere care să-mi folosească la ceva, dar atunci mi se părea distractiv.

Nu-mi amintesc cât primeam pe săptămână. Cred că vreo 5 lire pentru trei zile de muncă, sau o sumă similară, dar o plătea mama. Când am aflat, m-a apucat furia.

*

Era, bineînţeles, epoca minijupei. La mijlocul anilor ’60, Janet, soţia vărului meu Nikita, îşi cumpărase una de pe Carnaby Street. Nu-i plăcuse, aşa că mi-a dat-o mie. Mama a reacţionat bine. Nu era un mini foarte exagerat. Dar pe măsură ce trecea timpul fustele mele deveneau din ce în ce mai scurte.

Criteriul meu pentru o fustă mini decentă era ca atunci când stăteam în picioare cu mâinile întinse pe lângă corp şi îmi îndoiam degetele tivul să nu treacă de *îndoitura* degetelor. Era ceva mai decentă decât o galerie de perdea. Tata era foarte încântat că insistam să port fuste mini. Îi plăceau picioarele frumoase. Mi-a spus că dacă am să port fuste mini prietenele mele se vor simţi la rândul lor încurajate să le poarte.

Cât despre mama, considera că era ceva dezgustător şi mă făcea să arăt ca o curvă. Când am locuit cu tata în Scoţia, fustele mele erau foarte scurte. Dar când am venit să stau în Kent sau când mama era de faţă, ele se lungeau cu vreo cinci centimetri.

Aveam o mulţime de prieteni în barăcile din Bridge of Don, cazarma Brigăzii Scoţiene. Pe atunci, femeilor le era interzis să se folosească de băile lor. Mergeam deseori la cină cu diverşi tipi din Bridge of Don, aşa încât, ca o favoare, şeful popotei îmi dădea voie să folosesc baia după orele

de muncă. Deşi era o zonă strict interzisă femeilor, mi se permitea să încalc regulamentul şi să fac un duş, deoarece şeful popotei ţinea la mine. Ajungeam de obicei după serviciu, alergam la duşuri să mă dau cu o grămadă de uleiuri Floris, pe care le aduceam cu mine, şi nimeni nu ştia că sunt acolo. Din când în când, intra câte un ofiţer în cabina alăturată, simţea parfumul uleiurilor şi spunea:

— La naiba, ce mai e şi asta?

Îi strigam:

— Nu-i nimic, eu sunt!

Râdeam amândoi în hohote.

Odată, un ofiţer tânăr care avea pentru mine o admiraţie necondiţionată a defilat pe terenul de paradă în fruntea escadronului său. Erau prezente toate somităţile. Stăteam cu toţii pe un podium, alături de colonel şi de alţi demnitari. Atunci când trupele execută marşul şi trec prin dreptul podiumului, soldaţii trebuie să se uite în mod normal la dreapta, ca să poată privi invitaţii şi ofiţerul superior. După care ofiţerul-comandant le ordonă să privească drept înainte – însă tânărul ofiţer a uitat ce avea de făcut, pentru că se tot holba la mine. Aşa că trupele au ajuns la capătul terenului de paradă şi soldaţii încă defilau cu privirea fixată la dreapta! Ofiţerul a primit mustrare; noi am chicotit însă până n-am mai putut. În cele din urmă, colonelul şi adjutantul s-au gândit că aveam prea mare influenţă asupra subalternilor lor şi au decis să creeze concurenţă: au mai adus o fată. Au crezut că ne vom detesta reciproc, dar de fapt am devenit cele mai bune prietene şi aşa am rămas până când ea a murit.

Sue fusese aleasă Miss Scoţia trei ani la rând, până când s-au schimbat regulile; era cu şapte ani mai mare decât mine, frumoasă şi plină de farmec. Tatăl ei era profesorul R.V. Jones, un fizician care fusese unul dintre experţii lui Churchill din timpul războiului, responsabil cu devierea razei, astfel încât bomba V-1 să nu vină spre tine. Sue Parenti era fiica lui cea mai mare. Ideea comandatului cazărmii n-a avut deloc succes, deoarece împreună am devenit foarte obraznice. Din nefericire, Sue a murit cu mulţi ani în urmă de cancer pancreatic.

*

Mă cam întreceam cu distracţiile, iar după doi ani tati s-a saturat. Am găsit scrisorile pe care i le scria mamei, spunându-i că se simte singur, că-i lipseşte, iar Baby este tot timpul plecată. Nu mai putea să suporte situaţia.

Împlinisem douăzeci de ani, însă până să fac douăzeci şi unu nu puteam locui de una singură în casă, deoarece mama decretase că doar curvele trăiesc de capul lor. Prin urmare, a hotărât că trebuie să mă mut cu prietenii, în Deeside.

Mi-am petrecut aproape un an din viaţă cu nişte prieteni despre care mama ştia că-mi plăceau, fiind convinsă că erau foarte potriviţi să stea în preajma mea. Locuiau pe malul râului, în satul Kincardine O'Neil, cunoscut, în general, sub numele de Kinca. A fost o încântare. Puteam să stau şi să calc rufe pe veranda lor, să privesc avioanele cum trec pe lângă mine, în jos, în timp ce zburau peste râu. Am rămas acolo toată vara. M-am întors şi după aceea. Toate astea se petreceau, desigur, înainte să apară telefoanele mobile. Aşa că atunci când voiam să dau un telefon trebuia să folosesc linia fixă. În acea vară, lui Robert – a cărui factură telefonică era în mod normal de treizeci de lire – i s-a expediat o factură de şaptezeci şi patru de lire. S-a făcut alb ca varul! În compensaţie, mama i-a dat o ladă de whisky.

După ce-am împlinit douăzeci şi unu de ani, am putut să fac tot ce-mi plăcea. M-am mutat înapoi în Gowanbrae. Curvă sau nu, era bine să locuieşti acolo singură. În unele perioade ale anului, tata şi mama veneau să stea cu mine la Gowanbrae. Dacă nu era vorba despre o mare petrecere, când mama se străduia să facă totul cu fast, tati se punea pe gătit. Multă vreme, am trăit cu muşchi-filé de porc şi friptură de fazan. Îmi amintesc că mă lamentam spunând „Of, iarăşi muşchi-filé de porc!“ sau „Of, iarăşi fazan!“. Aveam şi mulţi homari, pe care îi cumpăram în josul cheiului, în Stonehaven. Erau o minune.

Cât a locuit în Scoţia, tati a pictat nişte tablouri uimitoare. Amama desena şi picta în acuarelă, aşa că tata fusese educat ca să picteze şi să-şi cultive înclinaţiile artistice. Creativitatea lui s-a extins şi asupra altor lucruri. De exemplu, el a conceput coperta la cartea bunicii *Să aprindem lumânările!*.

Tata îşi avea biroul la o fereastră care dădea spre Scolty Hill din Banchory. De acolo a pictat câteva tablouri foarte bune, pe care le-a vândut

prin galeria locală de artă din Aboyne. Era deosebit de talentat la peisaje şi a avut expoziţii cu lucrările lui. Unele fuseseră realizate cu mult înainte ca eu să mă fi născut, pe altele, pictate în Scoția, le-a vândut pentru o sumă destul de mare de bani. N-ai fi putut spune dacă fuseseră făcute în Rusia sau în Scoția, căci peisajul era foarte asemănător.

Păstrez toate albumele lui cu picturi de mici dimensiuni şi caricaturi. A făcut o *sumedenie* de caricaturi, inclusiv câteva ale mamei şi ale unor celebrităţi ca Stalin şi Hitler. Avea un talent special pentru ele. Tati se ducea prin restaurante şi, dacă surprindea în vreun colţ o imagine pe care o găsea urâtă sau revoltătoare, o desena pe un şervet de pe masă. Lumea din jur considera foarte amuzant că prinţul făcea asta. Totul era în regulă şi nimănui nu-i păsa. Lui tati îi plăcea să picteze şi flori, mai ales panseluțe. Spunea că fiecare panseluţă e diferită de celelalte.

Mama credea că pictura mă va atrage ca un magnet. Nu-şi dădea seama că era ceva ce trebuia învăţat. Prin urmare, în 1971 s-a gândit că ar fi o idee bună să-mi lărgesc orizontul şi să studiez puțin arta. De aceea a decis să mă trimită la Florența.

*

Tata i-a scris lui Nikolai Romanov, capul familiei, care era căsătorit cu o italiancă, să-l anunțe că veneam în Italia, ca să mă organizez şi să le fac o vizită. Roman, tatăl lui Nikolai, era vărul tatei şi preşedintele Asociației de familie Romanov. El şi tati stătuseră împreună, o vreme, în arest la domiciliu în Crimeea şi, după revoluție, îşi scriseseră tot timpul.

Înainte să plec în Italia, am avut o megapetrecere la Provender, cu ocazia împlinirii a douăzeci şi unu de ani. A fost întâia oară când l-am auzit pe tata rostind un discurs, iar el a spus cele mai dulci vorbe despre „draga lui fiică“.

M-am dus în Italia şi imediat l-am întâlnit pe bărbatul cu care aproape că am ajuns să trăiesc împreună. Aşa că nici nu l-am mai vizitat pe Nikolai, nici nu am mai studiat arta. Singurul lucru pe care îl studiam era acel iubit!

Eu aveam douăzeci şi unu de ani. El, vreo patruzeci şi opt. Se numea Alfio Rapisardi şi era un artist italian foarte faimos, specializat în cai şi nuduri. Era pe jumătate sicilian, pe jumătate toscan şi semăna cu Omar

Sharif. Ce vremuri!

Eu locuiam pe Via San Nicolo, de cealaltă parte a râului Arno, astăzi atât de la modă. El locuia în Palazzo Verdi, în cartierul Santa Croce. Avea o soție sau măcar o fostă soție – am crezut tot timpul că era încă însurat cu ea, deşi se pare că nu mai era. Mi-a spus că nu mi-ar fi făcut niciodată una ca asta.

Nu eram prea interesată de artă şi scena culturală; pur şi simplu mă vedeam în fiecare zi cu Alfio. Mi-a dat voie să-i conduc maşina Dino Ferrari, încolo şi încoace, pe Autostrada del Sole, până la un loc numit Pratica di Mare, care aparținea familiei Borghese. Avea o casă acolo, lângă zidul care împrejmuieşte oraşul. Am petrecut ore încântătoare împreună.

După un an la Florența, l-am adus la Provender, să stea cu mine. Dar Alfio refuza să vorbească engleza. Pe atunci, eu vorbeam italiana. Tati avea o italiană puțin ruginită, pentru că n-o mai vorbise de treizeci şi cinci de ani; mama nu o vorbea însă deloc. Alfio şi mama au devenit totuşi de îndată buni prieteni. Ei îi plăcea sunetul propriei voci, lui îi plăcea să vorbească.

Mama avea o bucătărie proprie, de cealaltă parte a casei, care nu mai există astăzi. Alfio şi cu mine intram şi o priveam cum găteşte. Vorbeau non-stop unul cu celălalt, fără să folosească însă limba celuilalt. Păreau totuşi să se înțeleagă puțin. Desigur că tata vorbea italiana.

Mama l-a cazat pe Alfio în cea mai bună cameră de oaspeți (care în prezent este magazie), unde îşi avea sălaşul o fantomă. În prima noapte, a fost deranjat o grămadă, pentru că fantoma deschidea şi închidea întruna uşa dormitorului. La început a crezut că sunt eu. Dar eu stăteam în odaia copilăriei mele, pe care am păstrat-o până când m-am făcut mare.

Era suficient să calci pe duşumelele dintre camere şi făceau un zgomot îngrozitor, aşa că mama ar fi ştiut de îndată ce se petrece. Avea un auz ascuțit – cu siguranță că nu eu încercam să intru în camera lui. Iată de ce mi se dăduse camera aceea. Mama nu voia să rişte.

N-a ieşit nimic din relația asta. Diferența de vârstă şi-a spus probabil cuvântul. Am o capacitate de atenție limitată când vine vorba de alții. Mă plictisesc uşor.

După ce am părăsit Florența, nu l-am mai întâlnit pe Alfio timp de patruzeci de ani. Când m-am întors să-l văd, picturile lui cu cai erau încă

bune, nudurile însă… ei bine, erau ca şi cum ai fi deschis paginile de la mijlocul revistei *Penthouse*. Foarte explicite.

L-am invitat apoi să vină să mă viziteze în Anglia şi să mă picteze pe cal, îmbrăcată pentru partida locală de vânătoare. Nu a putut ajunge în weekendul respectiv, aşa că i-am trimis fotografii cu mine în echipament de călărie, purtând ținută adecvată, cu tot harnaşamentul de rigoare, stând pe adorabila mea iapă mică şi neagră.

A pictat cel mai incredibil tablou cu mine pe cal, în trei ipostaze diferite. E atârnat în capul scărilor interioare de la Provender. Şi chiar dacă port verde, albastru şi tot felul de jachete colorate, iar într-una dintre ele calul nici măcar nu are frâu, cel puțin nu stau goală pe spinarea animalului!

Am revenit la Florența acum doisprezece ani şi l-am văzut din nou. Din când în când, mă mai întorc la Florența. Era un bărbat încântător. Astăzi, este trecut bine de nouăzeci de ani.

Cu câțiva ani în urmă, mă plimbam în jurul Palatului de Iarnă cu Sveva, soția vărului meu Nikolai, când ea mi-a spus:

— Olga, dă-mi voie să te întreb ceva. Regreți că în toți anii aceia n-ai venit să ne vizitezi în Toscana, în timp ce erai acolo?

I-am răspuns:

— Da, de fapt, regret.

Cu toții îl cunoşteau pe Alfio. Mi-aş fi dorit să fi făcut aşa cum voia tata.

*

După ce am părăsit Italia, mi-am găsit un prieten în Marina Regală şi apoi m-am dus în Germania. Tati le scrisese, de această dată, verişorilor lui din familia Hohenlohe din Darmstadt, doar că nu am mers să-i vizitez nici pe ei. Eram exasperantă.

Ulterior, am stat în Kitzbuhl cu vărul meu Henry Sondes, iar la întoarcere am hotărât să-mi cumpăr un BMW. Conduceam de vreo trei ani un BMW 2002 cu care străbătusem toată Grecia, aşa că am vrut să-mi iau altul.

Mi-am amintit că Theo Mathew avea o relație la BMW, care mi-ar fi putut obține o reducere. Prin urmare, l-am sunat pe Theo – deşi nu mai vorbisem cu el de vreo doi sau trei ani – şi i-am spus: „Bună, Baldy[31]!“ Nu era chel, avea mult păr pe cap, dar pentru că prenumele lui era Theobald i se

dăduse porecla „Baldy“.

31. „Cheliuță!“ (engl.).

Mi-a spus că putea să-mi facă rost de o maşină şi iată cum a apărut un BMW 2002 argintiu, dotat corespunzător. Mi-a luat aproape opt luni să înțeleg că de fapt costase cu 1.000 de lire mai scump cumpărat în acest fel decât dacă aş fi mers în showroom. A doua oară când l-am sunat pe Theo a răspuns însă Tommy, care m-a întrebat:

— Pe unde eşti?

— Sunt pe Queen’s Gate cu nişte prieteni, i-am răspuns.

— Vin acolo să ieşim la cină.

Aşa că am ieşit la cină, iar restul e istorie.

Fiind un copil singur la părinți, când am întâlnit familia Mathew m-am gândit ce grozav era să fii membrul unei familii cu unsprezece copii, ce minunate sărbători de Crăciun şi de Anul Nou trebuie să fi petrecut împreună. Aveam în minte modelul căminului fericit din repertoriul de Crăciun. Nu mi-am dat seama, desigur, că îşi băgau unul altuia cuțitul în spate şi că de-abia de puteau sta laolaltă într-o cameră. Am fost uneori un copil singuratic, mai ales după ce toți prietenii mei au plecat la internat. Credeam că dacă aş face parte dintr-o familie mare ar fi absolut minunat – dar n-a fost aşa.

7
PROVENDER

Încă de prin secolul al X-lea, a existat o casă în acest loc. Mama şi bunica se delectau istorisind poveşti în care se spunea că aici locuise Prinţul Negru, dat fiind că fusese îngropat la vreo treizeci de kilometri depărtare, în Catedrala din Canterbury. Când s-au efectuat lucrările de restaurare, au venit peste noi o mulţime de experţi ca să cerceteze casa şi au spus că nu, cu siguranţă nu aici se afla pavilionul de vânătoare al Prinţului Negru.

Domeniul fusese cumpărat, în secolul al XIII-lea, de Sir John de Provender. El şi fiul său, Elias, construiseră casa. Iniţial, clădirea era imensă, în formă de H, cu mult mai mare decât este acum, dar şi-a păstrat întotdeauna arhitectura medievală, fiind alcătuită din două etaje deasupra unui salon central. Nucleul casei datează din secolul al XIII-lea şi include sufrageria, care are un şemineu atât de lat, încât te poţi cocoţa pe el. Ustensilele de întreţinere originale sunt încă acolo. Pe când eram doar o copilă, stăteam lângă focul vioi din vatră şi mă uitam cum îmi cădeau în cap fulgii de zăpadă.

Deasupra sufrageriei se află o cameră şi un dormitor, ambele mansardate, datând din secolul al XIII-lea.

Când s-a realizat restaurarea, iar acoperişul a fost scos, arhitecţii au văzut cât de larg fusese cândva locul, după numărul grinzilor exterioare. În acea epocă, oamenii îşi arătau bogăţia în exteriorul casei, nu în interior. Numărul grinzilor şi mărimea casei depindeau de cât de avut era proprietarul. Cei din familia de Provender erau bogaţi.

Casa intrase, mai apoi, în stăpânirea lui Lucas de Vienne. După el, au venit o mulţime de alte familii, unele din Kent – însă toate în slujba monarhului aflat la momentul respectiv pe tron –, până când familia Hugessen a cumpărat-o de la familia lui Thomas Sare din Lenham.

Acei Hugessen erau negustori bogaţi. Ei şi urmaşii lor au deţinut Provender vreme de patru sute de ani, fiind proprietarii care au stat cel mai

mult aici. Capela Hugessen se găseşte în apropiere de biserica Lynsted, unde bunicii mei au fugit să se căsătorească, iar mama şi surorile ei au fost botezate.

Pe acoperişul casei noastre se află o giruetă în formă de vulpe, deoarece familia Hugessen a avut în proprietate şi domeniul de vânătoare de la Provender. În acei ani, multă lume avea câte un domeniu privat de vânătoare. Nu existau şosele; era o zonă de țară întinsă cât vezi cu ochii şi, evident, ideală pentru vânătoare. Când a fost desființat domeniul de vânătoare de la Provender, cam acum o sută cincizeci de ani, câinii au ajuns la Tickham, domeniul local de vânătoare, unde s-au întâlnit bunicii mei.

Familia Hugessen avea, de asemenea, propriul club de cricket, care a început să funcționeze din nou, cum mergi pe drum, în jos, luându-şi numele de Provender Cricket Club. Eu sunt preşedintele lui.

Dar să ne întoarcem la istoria casei… William Weston Hugessen a lăsat în urma lui două fiice, cărora le împărțise în mod egal moştenirea. Dorothea Hugessen s-a căsătorit cu Sir Joseph Banks, care a participat la călătoria căpitanului Cook în Pacificul de Sud pe vasul *Endeavour*, ca botanist. A locuit aici o scurtă perioadă de timp şi a plantat nuci americani şi castani spanioli. A plantat şi un trandafir Banksia, însă unul dintre grădinarii nepricepuți ai mamei l-a omorât.

Mary, sora Dorotheei, s-a căsătorit cu Sir Edward Knatchbull, cel de-al optulea baronet de Mersham din Kent. La moartea lui Hugessen, în 1764, fiicele sale au moştenit în comun Provender. Familia lui Sir Edward Knatchbull şi-a luat numele de Knatchbull-Hugessen, şi două sau trei generații au locuit aici.

Nepoata favorită a lui Jane Austen, Fanny Knight, a locuit şi ea la Provender. Fratele lui Jane, Edward, şi-a luat numele de Knight, pentru că bogatul său protector i-a lăsat moştenire banii cu condiția să-i ia numele. Cei din familia Knight se numără şi ei printre obişnuiții locului.

Fanny s-a căsătorit cu Edward Knatchbull-Hugessen, cel de-al nouălea baronet, devenit primul lord Brabourne. Satul său de origine se cheamă Norton – numele de familie al lorzilor Brabourne. Am o carte în care au fost publicate scrisorile lui Jane Austen către Fanny, pe care i le trimisese la Provender.

Edward şi Fanny au stat mai mulţi ani la Provender, deşi ea considera că reşedinţa nu era suficient de mare pentru toţi servitorii. După ce a murit tatăl lui Edward, s-au mutat la Mersham. Când a rămas văduvă, Fanny s-a întors la Provender şi se pare că a creat aici o grădină minunată, la fel cu aceea pe care o avusese la Mersham. Astăzi, nu mai există nimic din toate astea şi nimeni nu-şi mai aminteşte de ele, din păcate.

În 1890, când membrii familiei Brabourne treceau printr-o perioadă grea din punct de vedere financiar, lordul Brabourne a hotărât să-şi închirieze casa şi câteva terenuri înconjurătoare împreună cu dependinţele agricole. Străbunica mea Constance Borgström (Lally) le-a închiriat de la el.

După cum am povestit mai înainte, domeniul de la Provender fusese recomandat de cumnatul ei, care locuia în zonă. Lally avea o trăsură cu patru cai în atelaj, ale căror grajduri au fost aranjate în hambar. În 1912, situaţia financiară a familiei Brabourne a continuat să se înrăutăţească. Au decis să vândă totul, casa părintească şi terenul aferent, păstrând Mersham. Au scos, aşadar, la vânzare pe piaţa imobiliară Provender, împreună cu ferma şi toate acareturile.

Bunicii mei Sylvia şi Herbert McDougall au participat la licitaţie, ca să cumpere Provender în numele lui Lally. Li s-a oferit totul pentru o sumă modică, însă bunica era îngrozitor de snoabă şi, după ce fusese căsătorită cu bunicul, un fermier cu acte în regulă, considera agricultura mai degrabă sub demnitatea ei. De aceea le-a spus „nu, mulţumesc“ celor o sută şaizeci de hectare de teren şi tuturor dependinţelor, şi a cumpărat doar Provender, împreună cu cincisprezece hectare. A dat dovadă de mare lipsă de prevedere.

*

Ferma, care datează din secolul al XV-lea, deservea corpul principal al casei, astfel încât cei care locuiau acolo să poată cultiva singuri cereale şi legume. Toate ferestrele dădeau către Provender. Chiar şi în vremea copilăriei mele, erau încă tauri în padoc. Iar intrarea din spate a Conacului Provender a dat spre fermă în ultimii şapte sute de ani.

N-am găsit niciodată vreun culoar secret în interiorul casei. Există într-adevăr tuneluri pentru contrabandişti, dar n-au fost niciodată deschise de

când mă ştiu. Fiecare tunel are câte trei intrări. Una în grădina noastră, una în grădina casei din faţă şi încă una – dar nu ştim în grădina cui este.

Când mama era o copilă, a coborât în tunel, însoţită de grădinarul care ţinea o lumânare în mână (dacă lumânarea se stingea, ştiai că se epuizase oxigenul). Au continuat să meargă până destul de departe. Tunelul era frumos arcuit şi construit temeinic din cărămizi roşii, mici şi drăguţe, la fel ca gheţăria pe care o avem în împrejurimi. Nu ştiu dacă vom putea să-l mai deschidem vreodată. Cred mai degrabă că armata a găsit acolo ceva demn de interes, deşi tunelul trebuie să fi fost blocat înainte de război.

Sylvia a plantat o frumoasă grădină de trandafiri. Era încântătoare, fiind aranjată într-un stil deosebit. De fapt, îi sădea ea însăşi, şi a făcut-o până la aproape optzeci de ani. Tot ea le tăia florile ofilite şi folosea hârleţul. Era un grădinar autentic.

Până la finele celui de-al optulea deceniu de viaţă al bunicii, mama a trebuit să se ducă mereu în grădină şi s-o târască înăuntru, spunându-i „Mami, trebuie să intri în casă, sau pune-ţi o pălărie, nu-ţi face bine toată treaba asta“. Sylvia era o femeie foarte muncitoare. Nu era genul care să stea tolănită şi să-şi bea ceaiul.

Bunica a murit în 1962, apoi au început problemele. Nici guvernul finlandez, nici guvernul englez nu voiau să renunţe cu nici un chip la uzanţele procedurale prevăzute în cazul unui deces. Când ajunsese la aproape optzeci şi nouă de ani, bunica îi spunea deseori mamei:

— Trebuie să mă întorc neapărat în Finlanda.

— Dar eşti mult prea slăbită ca să călătoreşti, îi răspundea mama.

— Ei bine, dacă nu merg acolo, vei regreta mai târziu, susţinea cu tărie bunica.

Şi era adevărul adevărat. *Existau* nişte acte pe care le-ar fi putut semna în Finlanda, simplificând procedurile după moarte. Aşa însă, lucrurile s-au tărăgănat unsprezece ani. Între timp, mama a acumulat o mulţime de datorii, cu gândul că, până la urmă, totul va fi bine – dar s-a *înşelat*. Când dreptul la succesiune a fost în cele din urmă stabilit, nu a primit foarte mulţi bani, din cauza întârzierii formalităţilor. A fost începutul sfârşitului.

*

Bunica a avut ceea ce eu numesc un gust raţional *latent*. S-a gândit că locuinţa trebuia mobilată în aşa fel încât să se adapteze la vechimea clădirii, dar după ce a murit, mama a vrut să schimbe totul. Ea era *îndrăgostită* de sclipici şi aur, şi a ţinut ca întreaga casă să strălucească ostentativ. Toate podoabele masive îi plăceau. În anii ’60, era foarte la modă să pui aur colo, aur dincolo.

A vrut o grămadă de auriu şi de alb pentru că Palatul de Iarnă era, desigur, plin de ele. Nu a înţeles că tata prefera confortul simplu, iar Romanovii nu trăiseră în mare lux. Ei locuiseră în mansardele palatelor, care aveau, de regulă, tavane destul de joase. Camerele lor arătau ca acelea ale clasei de mijloc, din categoria cea mai modestă, în care ar fi putut sta chiar şi o servitoare. Erau pline de canapele tapiţate, cu huse în partea superioară, şi cu palmieri plantaţi în ghivece peste tot. La modă, pentru vremea aceea, dar pur şi simplu îngrozitoare în comparaţie cu ce ar fi putut să aibă. Cu excepţia cazului în care avea loc o vizită de stat sau vreo ceremonie, ei nu *foloseau* propriu-zis saloanele palatului. Pot să înţeleg asta, dar cred că ar fi putut avea parte de ceva cât de cât mai bun, mobilat cu mai mult bun-gust. Acestea fiind zise, aflaţi că dormitorul meu de la Provender se află la mansardă, şi mă bucur că este acolo!

Unul dintre cei mai apropiaţi prieteni ai mei m-a întrebat:

— Olga, dar de ce ţii să locuieşti la mansardă? E ridicol. De ce nu stai într-una din camerele bune de la primul etaj?

I-am răspuns:

— Ei bine, pentru că se potriveşte personalităţii mele.

Mama crezuse, aşadar, că-l va face pe tata să se simtă ca acasă oferindu-i un cămin strălucitor, dar pe tati nu-l impresionau nici aurul, nici opulenţa.

Mama a moştenit ceva bani de la bunicul meu Herbert, după moartea acestuia, în 1967; nu era vorba însă de o sumă mare. În 1963, Herbert şi cea de-a doua lui soţie, Cicely, vânduseră Conacul Cawston şi cumpăraseră o casă mare şi frumoasă cu patru etaje pe strada Wilton Crescent din Londra, la numărul 23, proprietate care cuprindea şi Wilton Row, nr. 11. Câteodată, când mergeam la Londra, stăteam pe Wilton Row. Era o minunăţie. Aveau şi o fermă mare în Sussex.

Cicely era foarte inteligentă, o snoabă intelectuală, şi în scurt timp a

transformat casa de pe Wilton Crescent în apartamente, reuşind să le vândă pe toate. Apoi a vândut şi partea de pe Wilton Row.

Trăgeam de regulă acolo în anii ’70. Erau apartamente cu două sau trei dormitoare. Cicely păstrase unul dintre ele ca să aibă unde sta la Londra, iar subsolul l-a ţinut pentru menajeră. Când locuiam acolo, mă îmbrăcam întotdeauna în blugi, ca de obicei, dar Cicely s-a plâns că nu se cuvenea, pentru cineva de pe Wilton Crescent, să fie văzut ieşind pe uşa din faţă a imobilului în blugi şi adidaşi!

Când trec astăzi pe Wilton Crescent, prin faţa numărului 23, şi mai ales atunci când fiica mea, care este agent imobiliar la Londra, trece prin apropiere, îmi spune: „Of, Doamne, ce bine ar fi dacă am mai avea casa asta!“ Valorează multe milioane.

*

Când bunicul a murit, i-a lăsat mamei *ceva* bani prin contract de fiducie, însă Provender e un sac fără fund. Pe atunci, costa o grămadă să o administrezi, şi încă mai costă. În 1969, mama a spus că plătea între 25.000 şi 30.000 de lire pe an ca să locuiască la Provender, sumă care includea petrecerile pe care le dădea şi, probabil, hainele ei. Erau o groază de bani pe vremea aceea! În cele din urmă, a început să vândă lucruri din casă, iar după moartea tatei a trăit din te miri ce.

În orice caz, fusese stabilit ca *eu* să moştenesc o mulţime de bani din partea bunicului prin fond fiduciar. Dar în 1970, când atât casa, cât şi mama aveau mare nevoie de bani, am fost condusă în biroul unui avocat din Canterbury, unde mi s-a cerut să-mi transfer banii în contul mamei. Avocatul a fost atât de oripilat, încât m-a luat deoparte şi mi-a spus:

— Îţi dai seama ce faci, nu-i aşa?

Pentru mine, banii nu însemnau nimic pe atunci, aşa că i-am răspuns:

— O, da.

Am făcut-o deoarece ştiam că mama voia neapărat să-l poată întreţine pe tata aşa cum simţea *ea* că ar trebui întreţinut. Dar şi pentru că îmi spunea mereu, într-un mod care mă călca pe nervi: „Oricum te vei mărita cu un bărbat bogat“.

De fapt, au existat două contracte fiduciare care au fost rupte – aş fi

pierdut, în orice caz, până acum toți banii, pentru că sunt de-a dreptul nepricepută la afaceri, deşi ar fi fost bine să-i mai am în cont. Mama a început să se înglodeze în datorii şi a trebuit să vândă ce se nimerea de prin casă.

Refuzase deja, cu mai mulți ani înainte, o ofertă avantajoasă. În 1964, la uşă s-a ivit un bărbat într-o ditamai maşina. Cumpăra antichități pentru un colecționar şi i-a spus mamei:

— Am auzit că aveți în salon un birou foarte drăguț, stil Ludovic XV, un birou imens. Vă dau pe el 34.000 de lire cash.

Mama i-a răspuns:

— Trebuie să mă gândesc.

Avea relații, iar pe atunci puteai să faci lucruri pe care astăzi nu ai cum să le mai faci. A sunat la bancă şi l-a verificat pe cumpărător, să vadă dacă stătea bine financiar; şi stătea.

O săptămână a cântărit oferta. Eu şi tati o îndemnam:

— Ia banii!

Nu ştiam, bineînțeles, de datorii. Aveam doar paisprezece ani. 34.000 de lire erau însă, în 1964, o grămadă de bani.

Oricum, până la urmă a refuzat. Tatăl mamei încă trăia, iar ea a spus:

— Nu vreau să afle tăticu' că mi-am pierdut ca o proastă banii, aşa că n-o să accept oferta.

Mai târziu, după câțiva ani, a vândut acel birou la Sotheby's, de unde a luat doar 10.000 de lire. A făcut o mare prostie!

Nimeni nu ştia însă de datorii. Rudele din Finlanda habar nu aveau că mama rămăsese fără un ban. Toată lumea *credea* că Nadine era bogată, deoarece încă *trăia* ca şi cum aşa ar fi fost; în plus, fiind considerată prințesa Andrew, cu toții se dădeau peste cap să-i facă pe plac.

Mama primea o mulțime de musafiri, în modul cel mai regesc posibil. Angaja oameni de la hotelul din zonă să o servească la masă, iar unul dintre grădinarii noştri o făcea pe majordomul.

De fapt, la Provender grădinarul se ocupa de toate. Înainte să vină în casă la noi, lucrase la fermă, unde curăța pomii fructiferi. Într-o zi, îi ceruse fermierului o mărire de salariu, dar i se oferise doar o sumă neînsemnată. A venit imediat aici, a bătut la uşă şi a întrebat-o pe mama:

— Pot lucra la dumneavoastră?

Mama i-a răspuns:

— Sigur că da.

Şi astfel a devenit grădinarul nostru.

Fusese în Marina Regală şi era o persoană minunată. De-a lungul anilor, ne-a devenit şofer şi, când era nevoie, majordom, ca un al doilea serviciu. Era extraordinar de priceput la prepararea cocktailurilor, fiindcă lucrase pentru amiralul de pe vasul *Bermuda*, pe postul echivalent în Marină al unei ordonanţe.

Deţinem ceva mai mult de un hectar de grădină, dar cea mai mare parte este astăzi invadată de buruieni. Tati dădea dovadă de spirit practic în privinţa grădinii. Avea o maşină de tuns iarba care semăna cu o tricicletă. Te aşezai în ea, avea în spate un cilindru, iar lamele se aflau în faţă. Îi plăcea foarte mult să facă asta. Era grozav să-ţi petreci timpul cu el trebăluind prin grădină. Îi plăcea să stea întins la soare. Avea ochii căprui şi părul negru, aşa că nu se ardea niciodată, doar căpăta culoarea mahonului. Se bronza în timp ce mergea în dreapta şi în stânga cu maşina de tuns iarba.

Tatei îi plăcea şi să aprindă mici focuri ici şi colo, să taie florile uscate ale hortensiilor şi apoi să ardă frunzele. Mama avea o problemă cu focul – de fapt, era absolut îngrozită de foc –, de aceea, atunci când vedea o dâră de fum în aer, venea degrabă, strigând:

— Nu, nu poţi face una ca asta!

Spunea mereu nu.

— Nu, nu poţi face asta, că e grădina *mea*, nu-ţi dau voie să faci aşa ceva, că nu e o treabă sigură.

Tati răspundea:

— Dar e ridicol, toate astea trebuie arse, nu le poţi lăsa aşa.

Se certau mult în legătură cu grădina.

*

La fel ca mine, tati detesta să se îmbrace pretenţios. Ura acest lucru din tot sufletul. Îi plăcea să poarte tot timpul hainele lui vechi, cu excepţia cazului când trebuia să se gătească pentru a merge la Londra. Avea pălăria pătată cu ulei de jur împrejur, haina îi era ruptă, iar pantalonii, murdari.

Câteodată, mama încerca să-i pună hainele pe foc şi să scape de pălărie, doar că el le găsea şi continua să le îmbrace. Avea o mulţime de haine confortabile cu ţesătura găurită. Le dădea totuşi din când în când la curăţătorie.

Adesea, deschidea uşa din faţă a casei îmbrăcat cu hainele acelea vechi, sau era pe afară când soseau oaspeţi neaşteptaţi care, văzându-l, îl luau drept grădinar. Aşa că atunci când intrau în casă îi spuneau mamei:

— Am vorbit cu grădinarul din curte.

La care mama răspundea:

— Of, nu, nu, nu e grădinarul, ci prinţul.

Era deseori confundat cu grădinarul.

În plus, nu putea decât să le mormăie ceva în engleză, din cauză că accentul lui lăsa de dorit. În realitate, tatei nu-i făcea plăcere să stea de vorbă cu oamenii pe care nu îi cunoştea sau pe care nu ţinea deloc să-i întâlnească. Era foarte fericit să fie confundat cu grădinarul. Putea să meargă şi să lucreze liniştit în grădina de legume.

Avea o mare şi nemaipomenită seră victoriană, lângă care se găsea un şopron prevăzut în interior cu un boiler. Ţevile treceau prin seră, astfel încât căldura se putea menţine şi iarna. Din nefericire, sera a fost distrusă de furtuna din 1987. Acolo, de-a lungul vremii, tata cultivase tot soiul de minunăţii, precum cantalupi şi dovlecei. Adora să-şi petreacă timpul în acel loc. Era şi o bună modalitate de a nu sta în calea mamei. Se pricepea la grădinărit şi excela în cultivarea plantelor. De fapt, muncea din greu; nu era doar un bătrânel care îşi umplea astfel zilele.

Mama n-avea treabă cu grădinăritul. Era fericită când culegea fructe sau tăia trandafirii uscaţi, dar, deşi cunoştea multe lucruri despre cultivarea plantelor, nu voia să se ocupe cu asta. Trebuie să spun că şi eu sunt la fel. Îmi plac grădinile frumoase, dar, mai mult ca sigur, nu vreau să le cultiv!

Mama ştia însă de minune cum să primească musafiri. Petrecerile organizate de ea erau *legendare*. Multe erau însă praf în ochi, menite doar să păcălească lumea. Tati era foarte perspicace şi cred că şi-a dat seama cât de serioasă era situaţia, dar nu putea face mare lucru. Nu aveau conturi bancare comune, şi nici el nu-mi zicea care-i treaba. Oricum nu mi-ar fi ajutat la nimic.

Mama nu vorbea despre bani, deşi, într-o vreme, angaja şi dădea afară contabili care evident că îi spuneau ce ar fi trebuit să facă spre a îndrepta situaţia. Mi-o aduc aminte scăldată în lacrimi în timp ce vorbea la telefon cu angajaţii de la o ditamai firma londoneză, cărora le spunea – în termeni neechivoci – unde să se ducă.

În fiecare săptămână, mama primea un plic special din partea Băncii Clydesdale din Scoţia, cu bancnote scoţiene înăuntru (asta se întâmpla între 1969 şi 1980, când pe englezi nu-i deranja moneda scoţiană). Folosea banii aceia ca să plătească bacşişurile. Îi folosea şi când trebuia să trimită un taxi la Faversham, ca să-i ia cumpărăturile pe care le comandase prin telefon.

Tatei îi plăcea să aibă la el ceva bani lichizi când mergea în oraş să cumpere zilnic carne şi peşte, dar altminteri nu se ocupa de finanţe. Fusese crescut într-un stil diferit, în care altcineva – de pildă, regina – plătea totul. Din cauza lipsei lui de experienţă, a fost jecmănit *de două ori*, în anii ’20, de doi parteneri, în legătură cu magazinul lui de poşete. Nu se pricepea la bani.

*

Tata a fost un mare colecţionar de timbre. Ştia o sumedenie de lucruri despre timbre şi întotdeauna îşi cumpăra catalogul Stanley Gibbons, ori de câte ori apărea vreunul nou. Şi-a constituit colecţia de timbre prin schimburi cu alţi colecţionari, iar la un moment dat, prin anii ’70, a vândut toate timbrele pe care le colecţionase, pentru o sumă considerabilă. A fost foarte încântat, căci reuşise şi *el* să vândă ceva. Deşi tata băga întotdeauna scrisorile înapoi în plic, din nefericire cele mai multe timbre de pe plicuri au dispărut.

Întreaga familie colecţiona timbre. Vărul meu Aleksandr, care stătuse cu Amama în anii ’50, a spus că, atunci când ajungea o scrisoare la Conacul Wilderness, întrebarea nu era niciodată „De la cine este scrisoarea?“, ci „Ce timbre are?“.

Tati poseda un foarte dezvoltat simţ al umorului maliţios. Dar din pricină că avea accent străin şi chiar arăta ca un străin, oamenii nu-i înţelegeau întotdeauna glumele. Era complet inexpresiv. Pronunţa greşit cuvintele şi spunea intenţionat diverse lucruri doar ca s-o enerveze pe mama. Susţinea

întruna că limba engleză este ridicolă şi, în consecinţă, rostea chestii de genul: „O, maaami (pronunţat anume greşit ca „mumie“[32]), e o tuuuumă (pronunţa ca pe „turmă“, dar fără r) acolo, departe“. Mama se înfuria foarte tare pe el.

32. În engleză, *mummy*.

Când era mic, el şi verişorii lui obişnuiau, ca să se distreze, să tragă pârţuri şi să se întreacă în râgâieli, aşa cum fac copiii. De fapt, tati putea să râgâie chiar în timp ce vorbea, dar lumea nu-şi dădea seama ce face. Aşa că stătea la câte o mare petrecere de prânz sau cină şi râgâia. Fiindcă avea un accent atât de puternic, oamenii îl întrebau: „Ce aţi spus, prinţule Andrew?“ Mama se supăra, de regulă! Şi îi trimitea tatei peste masă priviri mânioase.

Tati era şi foarte surd. În Rusia, se trăgeau frecvent salve de tun, iar el fiind în gărzile de cavalerie era foarte expus. Nu existau pe vremea aceea căşti de protecţie, aşa că zgomotul îi afectase auzul.

În anii ’50, protezele auditive erau mari – tata avea o ditamai cutia cu aparate pe care şi le introducea în urechi –, apoi însă, odată cu trecerea timpului, ele au devenit mult mai mici. Putea astfel să audă vocea mamei – foarte stridentă – şi, desigur, atunci când se ciondăneau şi vocea mamei devenea prea puternică şi tăioasă, era de-ajuns să închidă butonul!

Tati detesta cocktailurile. Zgomotul excesiv nu le face bine persoanelor surde, pare-se, nici măcar acum, când există aparate auditive moderne şi sofisticate. De aceea, când trebuia să meargă la un cocktail, pur şi simplu închidea aparatul auditiv. Era însă întotdeauna capabil să-mi audă vocea – şi presupun că este stridentă –, deoarece avea o intensitate pe care el o găsea uşor de perceput.

Tatei îi plăcea să tragă cu puşca. Îi plăcea să împuşte porumbei de la fereastra dormitorului. Asta o supăra pe mama, pentru că, uneori, o lua prin surprindere. Auzea deodată *pac! pac!*.

Există un producător local, Arthur Finn, care odinioară deţinea tot terenul din împrejurimi şi al cărui bunic avusese în proprietate ferma. Acel bunic nu lăsase ferma copiilor sau nepoţilor săi, aşa că urmaşii au fost nevoiţi să o cumpere din nou la licitaţie. Arthur era un obişnuit al partidelor de vânătoare; trebuie să fi fost în prima jumătate a anilor ’60. Partide de

vânătoare se mai organizează şi astăzi, chiar dacă păsările nu mai sunt ceea ce erau odată.

Într-o zi, mama i-a spus:

— Arthur, *haide*, invită-l pe Andrew. *Chiar* îi place să tragă cu puşca.

Ei bine, lui Andrew îi plăcea să împuşte, dar dacă *dorea* cu adevărat să o facă sau nu, asta nici nu mai contează. Cei doi au petrecut, aşadar, o dimineaţă reuşită la vânătoare. Chiar în josul drumului se află o zonă stâncoasă, unde cresc orhidee rare. Este un loc foarte drăguţ pe un deal şi, fiind sezonul la becaţe, erau – în mod special în acea zi – o mulţime de păsări. Toată lumea s-a pus în mişcare, cu excepţia tatei – din cauză că era surd, bănuiesc, şi nu avea cum să audă indicaţiile. Arthur a spus că se întorseseră să-l caute şi îl găsiseră stând tot acolo, privind lung în jur, deoarece întreaga situaţie îi reamintise de Rusia. Nu tirurile de vânătoare în sine, care erau magnifice în Rusia, ci terenul, peisajul şi toate acele becaţe.

Aveam o puşcă destul de frumoasă, calibru 16, greu de găsit în zilele noastre. Fusese cadoul de nuntă pentru tata din partea mamei, dar din nefericire a fost vândută. Mi-a părut foarte rău când am văzut că o iau din casă, fiindcă şi mie îmi plăcea să vânez cu ea. Tati ţinea cu tot dinadinsul să învăţ cum se trage. Mi s-a dat voie s-o fac atunci când eram în Scoţia. Îmi amintesc că mama spunea:

— Andrei, o fi oare o idee bună? Nu-i ceva foarte feminin sau potrivit pentru o doamnă, nu-i aşa?

El îi răspundea:

— Nu, dar e o idee bună. Trebuie să înveţe să tragă cu puşca şi să pescuiască.

Credea că femeile ar trebui să poată face lucrurile acestea.

În schimb, nu credea că ar trebui să fiu model la Londra. Mama mi-a spus:

— Nu, tatăl tău nu vrea să te vadă defilând pe podium ca o panaramă.

Mare păcat, fiindcă mi se propusese să fiu model, iar viaţa mea ar fi putut fi foarte diferită.

Tata prefera să stea acasă. Într-o seară, el şi mama fuseseră invitaţi la un pahar în casa unor notabilităţi locale, care voiau să-l prezinte pe prinţ câtorva persoane. Tati însă nu a vrut să meargă. A spus că preferă să ia cina

cu copiii – adică eu şi logodnicul meu –, aşa că mama s-a dus singură. În timp ce beam vin roşu, stăteam la masă şi chicoteam, tata s-a întors către noi şi ne-a spus:

— Ei bine, voiau să aibă în vizită un rege, dar s-au trezit cu doamna de onoare a reginei!

8
COPIII MEI

M-am căsătorit cu Thomas Mathew în octombrie 1975. Întreaga ceremonie a durat trei ore şi a avut loc în două biserici. Prima slujbă s-a desfăşurat în biserica ortodoxă rusă de pe Emperor’s Gate din Londra, cu şase cavaleri de onoare – toţi fraţii lui Tommy plus cumnatul său. La ceremonia ortodoxă nu există domnişoare de onoare, doar cavaleri şi un paj care trebuie să aducă, dinaintea mirilor, icoana aşezată pe o pernă.

După slujba ortodoxă, am mers în apartamentul soacrei mele pentru o scurtă pauză; apoi, ne-am îndreptat către oratoriul romano-catolic din Brompton, la cea de-a doua ceremonie. Erau de faţă doar şaizeci de persoane – oratoriul era foarte mare. Fuseseră în schimb aranjate nişte decoraţiuni florale frumoase, iar cântările îţi bucurau sufletul. Băiatului care servea drept paj i se alăturaseră două domnişoare de onoare, amândouă rude de-ale lui Tommy.

După biserică am oferit, cu ocazia nunţii, un aperitiv la Dorchester, pentru şaizeci de persoane, mai ales membri ai familiei Mathew, care veniseră în număr mare. A fost o zi frumoasă.

Primul meu copil, Nicholas, care are astăzi patruzeci de ani, s-a născut la Spitalul „Regina Charlotte“, pe 6 decembrie 1976 – de ziua Sfântului Nicolae şi a obţinerii independenţei Finlandei. Îl cheamă Nicholas, fără nici o trimitere la Nicolae II, ci după numele abatelui din Downside, Nicholas Passmore, care îmi spusese: „Când o să ai primul fiu, să-i dai numele meu“.

Apa mi s-a rupt pe când mă aflam la Provender. Cu două săptămâni mai înainte, o parte a tavanului din Camera-de-Stejar căzuse chiar deasupra locului unde erau pianele. Aşa că, atunci când mi s-a rupt apa, îmi aduc aminte că m-am dus în capul scărilor strigând: „S-a rupt!“ Mama şi soţul meu au crezut că mă referam la o altă porţiune de tavan care căzuse, aşa că au înjurat o mulţime până şi-au dat seama ce se întâmplase.

Era cam şase seara şi nu făcusem, de fapt, nici o pregătire ca să mergem

de la Provender până la „Regina Charlotte“. În Rusia imperială, când un copil întârzia să vină pe lume, gravida era purtată într-o trăsură peste un câmp cu teren accidentat, se zdruncina şi începea travaliul. În cazul meu, nu era însă nevoie de zdruncinături, aşa că tata mi-a spus:

— Fii atentă, să nu treci peste hârtoape sau ceva de felul ăsta, pentru că o să aduci mai repede copilul pe lume.

Am pornit la drum, dar a trebuit să mă opresc de trei ori în parcări să fac pipi, fiind în travaliu, în timp ce ne îndreptam cu maşina către spital. Pe vremea aceea, parcările nu erau la fel de frumoase *en route* spre Londra cum sunt acum! Când am ajuns însă la Londra, soarta a fost de partea noastră, deoarece semafoarele au rămas pe verde pe tot traseul până la Hammersmith.

Mi s-a făcut rahianestezie, pentru că mama îmi împuiase capul cu spaimele ei legate de eter. În perioada în care eram gravidă, îl sunase pe dl Lewis, ginecologul cel mai minunat din câți puteau să existe – aşa se proceda în Rusia, bineînțeles, doar că acolo copiii erau născuți acasă –, şi încercase să rezerve o cameră lângă a mea, în aripa privată a spitalului „Regina Charlotte“. Noroc că domnul Lewis i-a spus:

— O, nu, îmi pare foarte rău, prințesă Andrew, dar aici nu procedăm astfel. Camerele sunt pentru pacienți, nu pentru însoțitorii pacienților.

Cred că în zilele noastre lucrurile nu stau tocmai aşa în spitale.

Am intrat. Eram foarte speriată. Îmi aduc aminte că dl Lewis mi-a spus:

— Acum, draga mea, să te porți frumos cu asistentele, iar ele vor fi drăguțe cu tine.

M-au condus în scaunul cu rotile în sala de naşteri, mi s-a făcut rahianestezie şi totul a decurs uşor. Nicholas a apărut pe lume la două noaptea, fără nici un fel de probleme.

La câteva ore după naştere, săream în sus de bucurie, iar părinții mei erau cu mine în cameră la zece dimineața, a doua zi. Tata i-a spus mamei:

— Iată fiul pe care nu l-ai avut niciodată.

Tati iubea copiii. Nick s-a născut în decembrie, şi trebuie să fi fost luna mai când am venit să-mi petrec vara la Provender. Tati ardea de nerăbdare să se implice, îi plăcea pur şi simplu să stea cu bebeluşul, dar cred că i se părea puțin scârbos atunci când, în timp ce el îşi lua micul dejun, coboram

să-i spăl copilului funduleţul în chiuveta majordomului (chiar dacă copiilor li se face băiţă seara). Pe vremea aceea, sugarii purtau scutece adevărate; nu existau cele de unică folosinţă, ca acum. Îi schimbam scutecul lui Nick şi îi puneam apoi unul curat, făcând toate acestea direct pe masa din bucătărie. În cele din urmă, tati mi-a cerut să nu mai schimb scutecul bebeluşului cât timp el îşi lua micul dejun!

Când s-a căsătorit cu tata – rus ortodox, desigur –, mama a fost singura mireasă care nu a trecut pe loc la ortodoxismul rus. S-a convertit totuşi atunci când s-a născut Nick, gândindu-se că ar fi frumos să poată intra în biserică împreună cu nepotul ei cel mai mare, tati fiind capul Bisericii Ortodoxe Ruse în exil.

Mama era destul de evlavioasă, dar într-un mod ciudat. Când a murit, avea lângă pat vreo douăzeci de cărţi de rugăciune, vreo trei Biblii şi mai multe cărţi despre religie. Chiar dacă fusese crescută în comunitatea bisericii anglicane, mama ei se convertise la catolicism *după* ce divorţase de bunicul şi născuse cei trei copii.

Ortodocşii nu se dau în vânt după romano-catolici, dar catolicii sunt foarte ataşaţi de ortodocşi. De fiecare dată când călătoresc în străinătate, merg să mă împărtăşesc la biserica catolică, şi ceea ce îmi place acolo este că îi ştii ritualul, oriunde te-ai afla în lume. Păcat că slujba nu se mai face în latină, dar este în regulă şi aşa.

Trebuie să fi avut nouăsprezece sau douăzeci de ani când i-am mărturisit minunatului nostru preot, *duhovnicul* Amamei, părintele Gheorghi Şeremetiev, că am făcut sex. M-a mângâiat şi mi-a spus:

— Nu-i nimic, draga mea, e-n regulă.

Era o persoană pur şi simplu *minunată*. A adăugat:

— Ştii că în biserica ortodoxă poţi să te căsătoreşti *de trei ori*, fără nici o problemă.

La care m-am gândit: „*Da!*“

*

Cel de-al doilea copil al meu, cu nouăsprezece luni mai mic decât primul, se numeşte Francis, după prenumele răposatului meu socru. Toţi fiii mei au primit câte un singur prenume.

Tata a fost foarte încântat să-şi petreacă timpul cu Nick, apoi cu Fran. S-a purtat foarte bine cu amândoi. Era atât de mulţumit să aibă încă doi nepoţi pentru că nu avusese niciodată ocazia să-i vadă crescând pe ceilalţi, născuţi în America. S-a întâlnit însă cu unul dintre ei, Alexei, care este de vârsta mea. Avea părul lung, iar mama i-a cerut şoferului de taxi să-l ducă direct la un frizer, ca să se tundă înainte de a-şi cunoaşte bunicul! A fost o cruzime. De fapt, am avut recent un schimb de mesaje cu Alexei. El şi soţia lui sunt căsătoriţi de treizeci de ani, iar eu le-am spus să vină să mă viziteze. Am adăugat:

— Promit că nu te pun să te tunzi!

Mi-a răspuns:

— Nici o grijă, îmi place să mă las umilit.

Fiica mea, Alexandra, cu doi ani şi nouă luni mai mică decât Fran, s-a născut în aprilie 1981. Naşterea fusese programată în ziua în care a murit tati, dar a venit pe lume mai devreme cu trei săptămâni. Tati îşi dorea din tot sufletul o nepoată. Din nefericire, nu a mai apucat s-o cunoască. La spitalul „Regina Charlotte“, imediat după naştere, i s-a făcut bebeluşului o fotografie. O săptămână mai târziu, tati a murit şi a fost îngropat împreună cu fotografia nepoatei sale. Era înnebunit după copii şi şi-a iubit mult toţi nepoţii.

Mama îl adora pe Nick, iar el era foarte afectuos cu bunica lui. Venea dimineaţa în patul ei şi se uitau la albumele cu fotografiile din Rusia ale Romanovilor. Mama îl considera pe Nick buricul pământului. Apoi l-am avut pe Fran, care era cu totul altă mâncare de peşte. Nu voia să facă nimic împreună cu bunica lui, şi când a crescut a devenit un copil foarte ţâfnos, care spunea exact ce gândea.

Mamei i-a plăcut întotdeauna să controleze situaţia. Îmi amintesc că, intrând în sufragerie, am găsit-o scuturându-l puternic – Fran era aproape cât ea de înalt, şi trebuie să fi avut cam zece sau unsprezece ani –, aşa cum obişnuia să mă scuture când se supăra pe mine. Dar Fran nu făcea altceva decât să râdă. Râdea mereu, ori de câte ori era pedepsit sau pocnit, ca să te enerveze. Aşa că râdea, iar eu am intrat în sufragerie şi am spus:

— Nu, mamă, nu poţi face asta, nu cu copiii altora, nici măcar cu nepoţii tăi. Nu trebuie decât să vorbeşti cu ei, fără să-i atingi.

Mai târziu, când eram însărcinată cu cel de-al treilea copil, cu Alexandra, mama mi-a spus:

— Nu-i *posibil* să mai ai unul, o să-ți scapi copiii din mână.

I-am replicat:

— Ce vrei să zici, cum adică să-mi scap copiii din mână?

Mi-a răspuns:

— Ştii, pe unul îl poți controla, cu doi este un pic mai greu, dar când ai trei îi scapi cu totul din frâu!

De Crăciun, primul după naşterea lui Alex, m-am îmbolnăvit de gripă. Mama ne-a încuiat pe toți în partea din casă rezervată copiilor. Tati murise cu câteva luni mai înainte, Alex avea opt luni, sugea la sân, iar în casă nu exista nici un fel de încălzire. Aşa că mama ne-a băgat pe mine, pe Nick şi pe Fran în acelaşi apartament cu bebeluşul, unde se puseseră câteva radiatoare, şi a încuiat uşa pe dinafară.

Am fost atât de bolnavă! Dacă voiam ceva, trebuia să cobor din pat, să mă duc până la şemineu şi să sun din clopoțel ca să vină bătrânul servitor care îi alerta pe toți, jos, în bucătărie. Alex se simțea bine, pentru că se hrănea doar cu lapte matern. Eu nu aveam poftă de mâncare, dar beam o grămadă de lichide. Aveam toți oalele de noapte în camere, căci mama nu dorea să trecem de pragul uşii şi să străbatem coridorul ca să folosim baia.

Nick îşi aminteşte şi astăzi cum se auzea cheia în uşă; apoi, din când în când, tatăl lui venea să le aducă farfuriile cu mâncare. A fost un coşmar, fiindcă mama nu voia ca nepoții să atingă ceva de prin casă.

*

Când m-am întors în Scoția, am hotărât să mă mut în casa mea din Banchory, unde eram proprietară. Ani de zile stătuse goală şi fusese invadată de o ciupercă a lemnului. Am petrecut acolo în total douăzeci şi patru de ani din viață, iar ultima dată am locuit optsprezece ani la rând.

Mi-am luat băieții de la şcoala unde erau arondați, St Peter’s din Eaton Square, pe care o consideram excelentă, şi i-am transferat la Banchory, unde au mers cu toții la şcoala primară din zonă. Doar ce ieşeau pe uşa din spate a casei şi deja erau la şcoală. În acea perioadă, fiica mea nu începuse încă şcoala, dar era atât de nefericită şi de geloasă pe frații ei, încât a fost trimisă

la grădiniță şi a fost încântată acolo.

Ideile mamei despre creşterea copiilor erau *total* diferite de ale mele. Când veneam din Scoția în weekenduri sau când rămâneam câteva luni cu ea la Provender, copiilor mei nu li se permitea să se atingă de *nimic*. „*Nu*-i lăsa să pună mâna pe antichități!“ „Ține-le degețelele departe de masa aceea!“ N-aveau voie să alerge liberi în jurul casei fără ca mama să-i supravegheze de aproape şi să strige: „Nu se poate! Nu se poate!“ Erau, prin urmare, obligați să stea în majoritatea timpului în aripa casei rezervată copiilor. Era iadul pe pământ, deşi mama şi cu mine ne iubeam foarte mult.

*

Peste câțiva ani, am avut un al patrulea copil, pe nume Tom, conceput în Scoția şi mort tot în Scoția, la optsprezece luni. Se născuse cu o malformație cardiacă foarte rară. Doar unul din treizeci de mii de copii o are. În loc de patru camere, inima lui avea doar trei, aşa că era vinețiu. A trebuit să-l ținem în viață până când a fost suficient de puternic spre a fi operat.

În timp ce soțul meu şi cu mine îl îngrijeam, n-am dat atenție celorlalți copii, aşa că ei au luat-o razna. Tom avea nevoie de îngrijire douăzeci şi patru de ore din douăzeci şi patru. Dormea doar câte douăzeci de minute la rând şi bea câteva picături de lapte, iar noaptea stătea culcat în brațele mele, cu biberonul lângă el. La fiecare douăzeci de minute se trezea şi plângea puțin, apoi adormea din nou.

Avea opt luni când a fost operat la Spitalul Regal de Copii din Edinburgh. Operația a fost numită Muştarul, după dr. Mustard, un chirurg canadian. Echipa de medici a prelevat o parte a membranei din jurul inimii copilului şi a construit ceva ca un ecran în interior, pentru a putea face patru camere, iar totul părea să meargă de minune. Sunt copii, ajunşi astăzi probabil la patruzeci de ani, încă activi după ce au trecut prin această operație. Dar Tom a fost în mod tragic singurul copil din Marea Britanie al cărui organism a respins propriul țesut. A murit la terapie intensivă, în ziua în care fiica mea împlinea opt ani. Este îngropat într-un frumos cimitir din sătucul Banchory. Pe mormântul lui scrie „micuțul Manny“[33], pentru că aşa îi spunea de obicei doctorul.

33 . Trimitere la o poveste pentru copii din folclorul englez (*The Wee, Wee Mannie*).

După terminarea şcolii primare, toţi copiii mei s-au dus, când au împlinit doisprezece ani, să studieze la Banchory Academy. Nu aveam bani pentru taxele şcolare, iar pe vremea aceea se bucura de o reputaţie foarte bună. Era cea mai performantă şcoală de stat – conform clasificărilor de profil – din Scoţia, ceea ce a însemnat un mare noroc.

*

Nick nu ştia că străbunicul lui, Sandro, înfiinţase Forţele Aeriene Ruse, dar de când avea şase ani mi-a spus că vrea să zboare. Pe lângă tractoraşe, avea şi o mulţime de avioane Dinky, avioane metalice şi avioane din plastic. Pur şi simplu le adora. La treisprezece ani, s-a înscris în Corpul de Antrenament Aviatic (ATC[34]) din Banchory, pentru că prietenul lui cel mai bun li se alăturase la rândul şi îl convinsese că era o idee bună. Nu li se permitea să zboare cu planoare înainte de a împlini treisprezece ani; el a rămas însă în ATC până la şaptesprezece ani. Erau învăţaţi cum să zboare pe avioane mici de tip Chipmunk. Se distra de minune. Nick este stângaci, aşa că a trebuit să i se dea o puşcă special adaptată pentru persoanele care folosesc mâna stângă. Era un puşcaş foarte bun şi i-a plăcut la culme să facă parte din ATC.

34. *Air Training Corps*, organizaţie britanică de tineri voluntari înfiinţată în 1941, sprijinită de Ministerul Apărării şi de Forţele Aeriene Regale.

A mers apoi la Universitatea din Aberdeen, să studieze geografia. S-a alăturat Escadrilei Aeriene a Universităţii. Trei zile pe săptămână se antrena la RAF[35] Leuchars. Celor de la RAF nu le păsa ce făceai, cu condiţia să fie ceva concret, iar geografia era foarte utilă, deoarece, printre altele, desenau hărţi.

35. *Royal Air Force*.

Nick a părăsit Aberdeen cu o diplomă bună. A intrat în RAF Cranwell din Lincolnshire şi i-a plăcut la nebunie. Noi, apropiaţii, am asistat la ceremonia lui de absolvire. Eu am venit din Scoţia împreună cu Jude, prietena lui Nick, şi cu Fran; tatăl lui a venit de la Londra. Nick nu ne-a

spus că urma să i se decerneze şi un premiu – nu cred că ştia. Stăteam aşezaţi în sala de festivităţi, când l-au anunţat că este câştigătorul Sabiei de Merit şi al unei cupe, învingându-i pe toţi piloţii şi pe toţi navigatorii aerieni. Avea note foarte mari. A fost un moment minunat.

În perioada antrenamentelor la RAF Leeming, zburau pe Hawks, un avion cu două locuri. Într-o seară de octombrie, prin 2000 sau 2001, a sunat telefonul de acasă. Era locotenent-colonelul Egerton:

— Vreau să vă anunţ că fiul dumneavoastră a avut un mic un accident.

— Doamne, Dumnezeule! Ce s-a întâmplat?

— Ei bine, se antrenau în zona de zbor la joasă altitudine, deasupra oraşului Berwick-upon-Tweed, şi avionul lor a lovit o pasăre. Aparatul a început să piardă din înălţime, aşa că a trebuit să se catapulteze.

Reacţia mea a fost:

— Dar asta e ceva mai mult decât un mic accident!

Ofiţerul mi-a spus că sunase „doar pentru a vă transmite că, în acest moment, credem că e bine“. Era cam pe la şase seara. Am simţit că înnebunesc de grijă. În cele din urmă, a apărut ştirea că fuseseră recuperaţi de un elicopter Sea King şi transportaţi la Nottingham Spinal Unit, spitalul pe care cei din RAF îl folosesc în cazurile de traumatisme la coloana vertebrală, dar că el era bine.

Nick mi-a povestit că partea cea mai dificilă a fost când l-au pus pe jos şi l-au imobilizat în elicopter. Se pare că le tot spunea medicilor:

— E-n regulă, cred că sunt întreg.

Ei însă i-au replicat:

— Nu se poate altfel, asta e procedura. Trebuie să te legăm.

Mai târziu, am aflat ce se întâmplase. Pe când zburau la joasă înălţime, un pescăruş intrase în cabină şi se izbise de casca pilotului, făcându-l să-şi piardă cunoştinţa. Nick stătea ca pe dinamită. A numărat milisecundele, apoi a tras maneta de catapultare şi duşi au fost. Forţa gravitaţională este 28, ceea ce provoacă probleme la coloana vertebrală. Au fost persoane care au făcut fracturi sau nu au mai putut să meargă după o catapultare de felul acela.

Prin urmare, duşi au fost, şi când au ajuns jos, pilotul şi-a revenit şi a văzut cum i se prăbuşea avionul. S-a scris despre asta în toate ziarele. Mi-l

amintesc pe Nick spunând că avionul prăbuşit valora cinci milioane de lire sterline.

Rezultatul a fost că l-au bătut cu palma pe umăr şi gata. Mama pilotului a plâns, spunându-i „Îți mulțumesc că i-ai salvat fiului meu viața“ şi totul a fost bine.

Aşa că, slavă Domnului, Nick a supraviețuit. A mărturisit că lucrul de care toată lumea se teme cel mai mult e catapultarea, iar faptul că a reuşit manevra şi a scăpat a fost un noroc. A devenit din ce în ce mai bun. A primit un premiu de la Martin Baker, firma care produce scaunele de ejecție, o cravată specială şi nişte chestii de atârnat pe perete. S-a dus la RAF Leuchars, care dispun de trei escadrile, iar acolo şi-a petrecut doisprezece ani de zbor.

Nick s-a căsătorit în 2003 cu o fată fermecătoare din Scoția. Într-o seară, pe când era la Universitatea din Aberdeen, s-a întors de la un bal organizat la Edinburgh şi mi-a spus:

— Am întâlnit-o pe fata cu care o să mă căsătoresc.

I-am răspuns:

— Da, da, vezi să nu.

Fiindcă Nick îşi schimba partenerele ca pe şosete. L-am întrebat:

— Cum o cheamă?

— Jude, mi-a precizat.

Pentru o clipă – ei bine, până când i-am întâlnit părinții – am avut imaginea unor hippy din zilele noastre, fiindcă mă gândeam la Jude din cântecul *Hey, Jude*, aşa că m-am aşteptat la ce e mai rău. S-au dovedit însă a fi persoanele *cele* mai respectabile. Tatăl ei este contabil. Mi-am spus că era amuzant că mă aşteptasem ca „Hey, Jude“ să provină din părinți *hippy*. O cheamă de fapt Judith, deşi toată lumea o ştie drept Jude.

Când a întâlnit-o fiul meu, era studentă la Universitatea din Edinburgh. Au fost prieteni mult timp înainte să se căsătorească în Scoția, a doua zi după ce Nick a împlinit douăzeci şi şase de ani. Recepția s-a dat în casa părinților ei din Kilmacolm, în apropiere de Glasgow. Şi-au cumpărat o casă în Auchtermuchty, localitate cunoscută mai degrabă ca Muchty.

Astăzi sunt bunică – au trei copii. Nepotul meu cel mai mare, Thomas, are doisprezece ani, Lucy, zece, iar mezina, Isabella (Ella, cum i se spune),

şase. Nu doar că sunt frumoşi, dar sunt şi foarte inteligenţi, simpatici şi capabili să se exprime fluent şi coerent.

*

Fran are un caracter total diferit de al fratelui său. În copilărie era foarte răutăcios şi băgăreţ. Avea cel mai surprinzător fel de a râde, care a crescut odată cu el şi e cu adevărat molipsitor. Îl auzi de departe. Şi odată ce l-ai auzit, nu-l mai uiţi niciodată!

Când avea cinci ani, eu şi tatăl lui stăteam în barca unui prieten, ancorată în docul St Katherine din Londra, în timp ce copiii se jucau pe punte. Alex avea vreo trei ani. Nick o supraveghea, la fel ca şi bărbatul din barca vecină. Deodată, am auzit ceva ca o doză de Cola aruncată în apă, apoi strigătul unui bărbat: „Copil căzut peste bord!“

Am urcat cât am putut de repede scările către punte. L-am văzut pe bărbatul din barca vecină cufundându-şi braţul în apa de un verde întunecat. Pe când alergam spre el, de-abia am avut timp să zăresc cum câteva şuviţe de păr blond dispăreau sub apă. Mi-am dat seama cu groază că era părul lui Fran. Dacă am fi ajuns câteva secunde mai târziu, nu l-am mai fi putut vedea, din cauză că se scufunda repede!

A fost scos imediat, iar tatăl lui l-a dus la spitalul din Westminster, să controleze dacă nu înghiţise ceva din apa murdară. Din fericire, Fran era bine, nu a avut nevoie de spălături stomacale, astfel încât s-a întors acasă chiar în acea seară. Am aflat apoi că băieţii se puseseră pe sărit de la provă înspre pasarelă, iar Fran, cel mai mic dintre ei, îşi calculase greşit distanţa. Faptul că aproape se înecase i-a afectat cititul, căci până atunci fusese capabil să citească destul de bine.

Câteva săptămâni mai târziu, prietena mea Clarry s-a gândit că ar fi distractiv să mergem în excursie cu barca, în josul râului, ca să ne uităm la *Cutty Sark*[36] şi să luăm prânzul la Greenwich. Mi-l amintesc pe Fran cum se uita, aplecat peste marginea bărcii, la vârtejurile din apă, în timp ce Clarry şi cu mine îl ţineam, pentru orice eventualitate, de hanorac!

36. Navă comercială cu pânze din perioada colonială, inclusă în patrimoniul istoric al Marii Britanii. Numele ei făcea aluzie la vrăjitoarea Nannie Dee, personaj al poemului *Tam o’ Shanter*, de Robert Burns. În dialectul scoţian, *cutty sark* înseamnă cămaşă de noapte.

„Clarry“ era de fapt Clarissa Dickson Wright, renumită mai ales pentru serialul TV de gătit *Două doamne grase*, pe care îl prezenta alături de Jennifer Paterson. Era prietenă cu soţul meu de când frecventaseră amândoi şcoala de dans la începutul anilor ’50. Am întâlnit-o la începutul anilor ’80, imediat după ce o născusem pe fiica mea. După moartea prietenului ei, fusese nevoită să părăsească apartamentul lui de la Londra, aşa că venea de obicei să stea la noi în Eaton Place, care se afla chiar după colţ. Dormea pe canapeaua cea mare din spaţiosul nostru salon de oaspeţi. Îi plăcea să bea şi chiar ţinea ginul la păstrare în cana pentru periuţa de dinţi, de lângă canapea. O dată a fost atât de disperată, încât mi-a băut o sticlă întreagă de parfum Chanel. Mai *era* şi parfum, nu doar *eau de toilette*. M-am înfuriat cumplit, deoarece tocmai o primisem.

La un an după ce fusese cât pe ce să se înece, Fran a avut un accident în timp ce Clarry stătea la noi. Clarry încălzea lapte pe aragaz, pentru ciocolata caldă a lui Fran. Mânerul cratiţei de lapte ieşea în afară şi, pe când Clarry pornise la vânătoare după sticla ei de gin în celălalt capăt al bucătăriei, Fran a luat un scaun şi l-a pus lângă aragaz. Mânerul cratiţei i s-a agăţat de pulover, şi tot laptele i-a curs pe spate.

I-am scos imediat hainele, l-am dus în baia de serviciu şi i-am pus pe spinare duşul rece – din cauza apei, i s-a luat şi pielea. A sosit ambulanţa, dar blocul în care se afla apartamentul nostru avea nouăzeci şi nouă de trepte, fără ascensor. A trebuit aşadar să-l coborâm pe scări.

Am mers cu el în ambulanţă; era prima dată în viaţă când puneam piciorul în aşa ceva. L-au transportat la Spitalul de Copii din Westminster, imediat după colţ, unde a fost băgat la izolator din cauza rănii de pe spate. Când am venit să-l vizităm, îmi aduc aminte că Nick era gelos pe Fran care primise o mulţime de cadouri, jocuri şi diverse lucruri cu care să-şi piardă timpul. Astăzi, arsurile i s-au vindecat, dar a stat destulă vreme în spital.

Fran a făcut însă foarte multe la viaţa lui. La optsprezece ani, şi-a luat un an de pauză de la şcoală, dar anul acela s-a prelungit tot restul vieţii. S-a dus direct în Africa de Sud să stea cu prietenii, să lucreze la o fermă de lei, apoi la o fermă de struţi, şi să practice paraşutismul deasupra oraşului Cape Town. La scurt timp după ce s-a întors acasă, ne-am dus în Rusia pentru funeraliile ţarului Nicolae.

Pe urmă Fran s-a antrenat pentru a fi cascador, intenţie care, din nefericire, s-a încheiat cu o rănire, aşa că a ajuns să lucreze mai mulţi ani ca fotograf. Ambele cariere l-au purtat peste tot în lume. Astăzi este antrenor personal şi locuieşte la Londra.

Fran se pricepe la orice – să taie copaci, să construiască ceva sau pur şi simplu să-ţi ofere un umăr pe care să plângi. Este remarcabil cum ştie să evalueze corect lucrurile. Atunci când mă copleşesc gândurile negre, reuşeşte întotdeauna să mă liniştească şi să mă facă să râd.

*

Alexandra, fiica mea, este cunoscută drept Poggy. Când era mică de tot, i s-a dat porecla de Piggy[37] Poggy, fiindcă era hrănită la sân *şi* mânca precum o purcică. Din fericire, Piggy s-a uitat, aşa că astăzi e doar Poggy.

37. Purcica (engl.).

Poggy a studiat patru ani materialele textile şi designul vestimentar, în paralel cu managementul, la Universitatea Heriot-Watt. Locuia în Galashiels, la frontiera scoţiană, unde se aflau toate ţesătoriile renumite de caşmir şi era foarte dezvoltată industria mineritului. Îi plăcea la nebunie. Era entuziasmată de ceea ce făcea şi, la sfârşitul cursului, a realizat o expoziţie foarte frumoasă. Chiar s-a descurcat excelent.

După aceea, s-a dus să lucreze la companiile Adams Children’s Wear şi Mothercare. Totul părea să decurgă normal, până când revista *Hello* a publicat o pagină întreagă despre noi. A avut mari necazuri la locul de muncă, pentru că o socoteau fiţoasă, prin urmare a decis că lumea modei e ticăloasă şi a părăsit-o.

Taică-său i-a cumpărat bilet să se ducă în Australia şi apoi în jurul lumii, iar ea a plecat. Peste opt luni, a trebuit s-o chem însă din nou acasă, fiindcă o companie de televiziune din Anglia realiza o emisiune intitulată *Curious House Guests* (*Musafiri ciudaţi în casă*), ai cărei producători doreau să participăm amândouă. Le plăcea interacţiunea mamă–fiică şi nu voiau să facă emisiunea fără ea. Fiica mea nu mi-a iertat-o niciodată, deoarece tocmai în acel moment urma să obţină viză şi permis de muncă în Australia.

S-a întors, a devenit agent imobiliar şi a avut parte de lucruri mai bune.

Pe când lucra la una dintre firmele imobiliare naţionale, a fost votată drept cel mai bun angajat al departamentului de vânzări din companie. Este foarte bună în meseria ei şi se pricepe la oameni. Are mai mult tact decât mine. Astăzi este unul dintre cei mai buni agenţi imobiliari din Londra, deţinând propria companie. Sunt mândră de ea.

Uneori îmi aminteşte de mama, ceea ce mă tulbură foarte tare, pentru că, deşi mama a murit acum şaptesprezece ani, când Poggy avea nouăsprezece, sunt o mulţime de lucruri pe care mama *nu ar fi putut* să i le spună, însă ea le rosteşte. Asta mă umple de mirare, căci ele două seamănă mult de tot.

La fel ca mine, Poggy are capacitatea de a simţi prezenţa fantomelor. Pe când lucra în Essex, unde vindea case ţărăneşti, s-a dus să inspecteze o nouă adresă. L-a luat mai întâi de la gară pe colegul venit de la Londra şi s-au îndreptat către casa respectivă. Era o zi splendidă de vară, în care temperatura se apropia de treizeci de grade. Când au intrat în casă, Poggy a simţit cum temperatura scade dramatic în salon. A fost prezentată proprietarului, o femeie care după câteva minute a întrebat-o dacă crede sau nu în fantome. Poggy a dat afirmativ din cap.

Apoi femeia a întrebat-o pe Poggy dacă simte ceva în camera aceea. După care i-a spus:

— Îţi propun un joc.

I-a cerut lui Poggy să stea în picioare dinaintea şemineului masiv, cu faţa îndreptată către uşile duble de stejar, pe care proprietara le-a închis. În acel moment, Poggy a simţit ca şi cum ar fi pocnit-o peste spate un baros. I s-a făcut pielea de găină. Proprietara i-a spus:

— Lui Richard nu-i place ca uşile să stea închise.

Evident că „Richard“ era o fantomă.

Au făcut apoi turul casei. Brusc, femeia s-a oprit şi i-a spus lui Poggy:

— Bunica ta e foarte mândră de tine, ştie că urăşti să ţi se spună ce să faci, dar, te rog, ascultă-i sfatul.

Lui Poggy i-a trecut prin minte: „Cine-i nebuna asta de legat?“, dar a continuat, desigur, să se poarte frumos cu femeia, fiindcă era vorba de un client nou şi preţios.

În timp ce străbăteau proprietatea, Poggy şi stăpâna locului au continuat să vorbească despre camerele în care simţise că s-ar afla o prezenţă.

Richard, fantoma de la parter, poseda o aripă proprie în casa pe care o bântuia. Era o experiență suprarealistă, iar bietul coleg al lui Poggy de la Londra începea să fie speriat de discuțiile lor.

Tocmai când dădeau să plece, femeia a întrebat-o pe Poggy dacă puteau să vorbească între patru ochi, aşa că s-au întors degrabă în „salonul lui Richard“.

— Din clipa în care ai ajuns aici, bunica ta a început să mă deranjeze, a spus femeia. Vrea *neapărat* s-o asculți, chiar dacă ştie că eşti încăpățânată. Este foarte mândră de tine şi veghează tot timpul asupra ta.

— Ce drăguț din partea ei, a răspuns Poggy.

— Bunica ta nu stă acolo de una singură, a continuat proprietara. Ține de mână un băiețel. Este fratele tău. Şi el e foarte mândru de tine.

Când a auzit pomenindu-se despre Tom, care murise atât de mic, în chinuri cumplite, Poggy a izbucnit în lacrimi. Ea şi femeia s-au îmbrățişat, iar Poggy a reuşit să-şi vină în fire.

După ce şi-a cerut scuze, proprietara i-a mărturisit lui Poggy că nu putea controla ce spune. Când spiritele vin să o viziteze, ea doar vorbeşte cu ele. Avea această pricepere de când era fetiță. Şi-au luat apoi rămas-bun, iar Poggy s-a dus la maşină.

— Doamne, ce-ai făcut? a întrebat-o colegul. Sper că n-ai stricat afacerea asta profitabilă.

— Nu, a răspuns Poggy. Tocmai îmi povestea că frățiorul meu şi bunica veghează asupra mea.

— Ce frățior? a întrebat el. N-ai nici un frate mai mic.

Poggy a spus că fusese o experiență foarte ciudată. Îi plăcuse proprietara, dar de fiecare dată când se întorcea în acea casă ca s-o prezinte unui client, femeia îi dădea mai multe detalii despre viața ei pe care nimeni altcineva nu le-ar fi putut cunoaşte.

Ultima oară când a mers la casa cu pricina, proprietara a deschis uşa din față şi i-a transmis:

— Bunica ta spune să accepți slujba de la Londra.

A fost un sfat pe care, din fericire, fiica mea l-a urmat!

Copiii mei au făcut cu toții parte din ATC, fiecare excelând atât în sporturile pe care şi le-au ales, cât şi la tras cu puşca. Poggy a practicat

înotul în echipa şcolii şi a jucat hochei pe iarbă pentru ATC, aşa că, la treisprezece ani, mergea singură cu trenul în sud. Mai târziu, a descoperit ţigările Benson & Hedges, aşa că nu mai era atât de rapidă. Fran a jucat badminton şi Nick ţintea zburătoarele când a fost la ATC.

Fiecare este extrem de talentat în felul său, la fel şi nepoţii mei. Tom a câştigat o farfurie de argint la o partidă de squash, acum câteva săptămâni. Lucy a ieşit a doua în clasamentul general al unui concurs local de alergare. Este rapidă şi are picioare foarte, foarte lungi, la fel ca nora mea.

Copiii mei au fost obişnuiţi de mici cu animalele, dar astăzi nici unul dintre ei nu mai ţine vreunul. Fran şi Alex călăresc. Nick credea însă că un cal la un capăt muşcă, la celălalt loveşte, iar la mijloc miroase. De fapt, când ieşea cu calul pe pajişte în Scoţia, *putea* să-l strunească şi să-l aducă înapoi. Nu se temea, doar că nu-l interesa deloc să călărească. Mai degrabă îi plăceau avioanele.

În cei patru ani pe care i-a petrecut la Universitatea din Aberdeen, obişnuia să-şi aducă iubitele acasă. Le spunea: „Mama are un cal. Haide, puteţi ieşi să călăriţi“. Aşa că biata lui surioară era trimisă cu poneiul să le îndrume şi să aibă grijă de ele.

Din fericire, când a întâlnit-o pe Jude, viitoarea lui soţie, ea nu ştia să călărească şi nici nu era o mare amatoare de cai. Aşa că pentru Nick nu a mai fost niciodată cu adevărat necesar să se suie pe cal. Nora mea ţine la tradiţie, este o mamă foarte bună, găteşte excelent şi e o soţie foarte îngăduitoare.

9
PROVENDER CADE ÎN PARAGINĂ

Când s-a îmbolnăvit, tati s-a mutat în odaia copiilor de la Provender, în timp ce mama a rămas în camera ei. Într-o zi, cu vreo şase luni înainte de moartea tatei, mama m-a sunat plângând, cu vocea *înecată* complet în lacrimi.

Eram la Londra şi i-am spus:

— O, Doamne, s-a întâmplat ceva cu tati.

La care a sosit răspunsul:

— Nu cu el. Cu Sooty.

Sooty era motanul nostru negru. Am început să râd, aşa că mama mi-a spus că n-am inimă şi mi-a închis telefonul în nas.

Iată cum se petrecuseră lucrurile. Mama era la pat, doborâtă de gripă. Atunci a venit cineva într-un camion pe alee şi a sunat la uşă. Ivy, servitoarea, era acasă şi s-a dus să deschidă. La puţin timp după aceea, a urcat şi i-a povestit mamei:

— Omul a greşit casa. Voia să ajungă la fermă – a, şi apropo, l-a călcat pe Sooty.

Sooty se băgase în spatele unei roţi din spate.

Aşa că mama a sărit din patul în care bolea şi l-a chemat pe tata. Au coborât, l-au extras pe Sooty din pietriş, l-au vârât într-o cutie şi au chemat veterinarul, care le-a spus:

— Îmi pare rău, nu mai e nimic de făcut. Trebuie eutanasiat.

Şi l-a eutanasiat.

Cu mulţi ani în urmă se întâmplase ceva asemănător. Mama avea un bull-terrier, pe nume Cruncher. Într-o zi, când era pe câmp cu vacile din rasa Jersey ale bunicii, Cruncher a omorât viţelul uneia dintre ele. Doi ani mai târziu, Cruncher era pe câmp şi vaca Jersey l-a împuns, l-a aruncat în sus, făcându-l să aterizeze direct în coarnele ei, şi l-a ucis.

Ivy, care era tânără pe vremea aceea, a intrat în salon, dându-le vestea

bunicii şi celor adunaţi acolo:

— Vai, apropo, pe Cruncher l-a omorât vaca.

Aproximativ patruzeci de ani mai târziu, a anunţat într-un mod asemănător moartea lui Sooty.

*

Tati a murit la 8 mai 1981. A fost un şoc extraordinar. Când m-a sunat mama şi m-a anunţat, am fost foarte necăjită. De fapt, după moartea tatei am avut hemoragie cam o lună, fiindcă născusem nu de mult un copil.

Cum în zonă nu era nici un preot ortodox, ritualurile de înmormântare au fost îndeplinite de un preot polonez, părintele Edward Okan. Acesta slujise pe lângă papa Ioan Paul II în perioada în care fusese paroh la Cracovia. Părintele Edward îl vizita săptămânal pe tati. Vorbeau în rusă, sporovăind pe teme de istorie. Era un om încântător, dar, desigur, un romano-catolic. Prietenia lor a ofensat Biserica Ortodoxă Rusă, dat fiind că tati devenise, după moartea mamei sale, în 1960, capul Bisericii în exil. În acele împrejurări însă, mai bine cu un astfel de preot decât deloc.

Obiceiul ortodox este ca mortul să fie ţinut acasă. Ferestrele şi toate oglinzile trebuie acoperite, iar în jurul sicriului se pun patru lumânări. Sicriul trebuie întotdeauna vegheat de cineva.

A fost o înmormântare mare. Am transformat St Mary’s din Norton într-o biserică ortodoxă. Patriarhul şi o sumedenie de preoţi au venit de la Londra, iar fratele meu Andrei s-a întors din America.

Tati este îngropat în cimitirul bisericii. Mai sunt îngropaţi acolo străbunica mea Constance Borgström, bunica Sylvia, bunicul Herbert McDougall şi două surori mai mari ale mamei. Lângă tata se odihneşte fiica mai mare a feldmareşalului Mannerheim al Finlandei.

În mod curios, feldmareşalul Karl Mannerheim devenise una dintre gărzile de corp ale lui Nicolae II, deoarece era mai înalt decât ceilalţi. La Provender se păstrează o fotografie a lui mărşăluind lângă ţar, spre locul de încoronare, şi o alta, tot cu el, dar în uniformă, făcută atunci când a devenit regent al Finlandei. El este cel care a eliberat mai târziu Finlanda de ruşi. Ruşii credeau că avea o armată imensă, dar de fapt era alcătuită din puţini oameni. Folosind cutii de conserve, creaseră tot felul de zgomote, ca să-i

facă pe ruşi să creadă că erau mai numeroşi.

Feldmareşalul a avut două fiice, Anastasia (Stasi) şi Sophie. Stasi era cea mare, fiind cam cu un an mai mică decât tata. Tata se juca deseori cu ea prin palate, deoarece Karl Mannerheim trebuia să fie acolo unde era ţarul. Ani mai târziu, Stasi s-a călugărit şi a depus jurământ de tăcere. Apoi a suferit o cădere nervoasă şi a părăsit mănăstirea.

Mama a fost şi ea prietenă cu feldmareşalul Mannerheim. De fapt, cred că se îndrăgostise puţin de el la un moment dat, fiindcă şi-au trimis o mulţime de scrisori. Mama a fost prietenă şi cu fiica lui. După ce a plecat de la mănăstire, Stasi şi-a cumpărat o casă în Hove, lângă Brighton, unde mama mă lua cu ea să-i facem câte o vizită. Apoi, în perioada în care a fost foarte bolnavă, la bătrâneţe, şi locuia într-un azil de bătrâni din Faversham, mama o aducea regulat la Provender.

De câţiva ani suferea de tremurături îngrozitoare în tot corpul, deşi nu i se depistase boala Parkinson. Nu mai putea ţine nici o cană în mână; trebuia să folosească un pahar de plastic. Când s-a născut Nick, a fost atât de încântată că tati avea un nepot, încât mă adora. Mama îmi spunea:

— Dă-i voie, dragă, lui Stasi să ţină în braţe copilul.

Cum eu eram mai degrabă o bolşevică de douăzeci şi şase de ani, i-o tăiam scurt:

— Nu.

Dar ea insista:

— Ba da, las-o, dragă, şi pe Stasi să ţină copilul în braţe.

Şi tot aşa, până când, în cele din urmă, i-am dat copilul. Îmi aduc aminte că era îmbrăcat cu o salopetă hidoasă de culoare turcoaz. Nick adora ca ea să-l ţină în braţe, fiindcă îl hâţâna atât de mult şi-l făcea să se simtă ca într-un leagăn.

Când a murit Stasi, finlandezii n-au vrut să-i repatrieze trupul, fiindcă de cincizeci de ani trăise în Marea Britanie. A fost aşadar îngropată alături de tata, lucru foarte bizar, deoarece fuseseră prieteni în copilărie. Finlandezii se ocupă totuşi de mormânt, organizând de două ori pe an o ceremonie în timpul căreia sunt depuse flori.

Tati a spus mereu că după moarte dorea ca paharele lui de votcă Chevalier Guard şi coiful să se întoarcă la Muzeul Gărzilor de Cavalerie din

Paris. Mama voia, desigur, să-i îndeplinească dorința, dar nu zburase niciodată cu avionul.

Sir James Cayzer, un vechi prieten, astăzi plecat din nefericire dintre noi, a hotărât că ar fi frumos s-o ducă pe mama la Paris, împreună cu lucrurile acelea, să stea câteva zile la Ritz, ca să-şi ia o pauză, şi să-i arate cum este să zbori. Mama era însă foarte neliniştită. „Nu vreau să merg cu avionul, nu vreau să merg cu avionul“, repeta întruna. Cu toate acestea, am mers la Londra, unde am stat la Claridges, aflat în proprietatea familiei Cayzer. În dimineața următoare, mama a decolat cu Sir James. Câteva ore mai târziu, m-a sunat de la Paris.

— Ei bine, în afară de mersul până la avion, n-a fost chiar rău. Toată călătoria mi-am petrecut-o la pupitrul de comandă.

I-am răspuns:

— „Nu, femeie prostuță ce eşti, ai stat întreaga călătorie în *cabina piloților*!

În cele din urmă, zborul s-a dovedit a fi un succes, dar mi-a spus că nu mai voia să repete experiența, deoarece chiar trebuia să străbați mii de kilometri.

Mama a fost întotdeauna o excentrică, însă din cauză că problemele financiare s-au înrăutățit de-a lungul timpului, a devenit şi mai şi. În ultimii ei ani, se comporta puțin ciudat, dar nu era complet senilă. Nu cred că a avut Alzheimer, dar a devenit *mult mai* dificilă decât fusese altădată, şi era destul de dificilă când eram eu tânără.

Până la moartea tatei, Provender fusese întotdeauna bine încălzită. Deşi era rus, ura frigul, fiind crescut în atmosfera caldă din toate acele palate. În iarna de după moartea lui, mama nu şi-a mai putut permite să cumpere uleiul necesar pentru încălzire, şi din cauza frigului s-au spart toate caloriferele. Nu avea bani să repare instalația, aşa că timp de doi ani a locuit în această casă fără nici un fel de încălzire – folosea doar un radiator electric în dormitor. De fapt, în ultimii ei ani, a dus o viață total lipsită de confort. Mergea din dormitor şi baie până la bucătărie, şi atât.

Nici apa nu mai funcționa. Grădinarul căra găleți cu apă la etaj, lăsându-i-le mamei în fața uşii de la dormitor, ca să aibă apă la toaletă. A fost greu. În casă era foarte frig şi nu aveam nici măcar un cuptor AGA să încălzim

bucătăria.

Mama era totuşi rezistentă şi nu răcea foarte des. Avusese parte de o educație aspră, crescând într-o casă în care ea şi surorile sale fuseseră nevoite, mici fiind, să spargă în fiecare dimineață gheața din cana cu apă de lângă pat. Cu toate că aveau o grămadă de slujitori în casă, camerele copiilor erau reci, iar focul se aprindea doar câteodată. Adulții stăteau în fața şemineului.

Lumea era destul de călită pe vremea aceea. Eu însă am crescut cu încălzire centrală, în camera mea era chiar foarte cald, aşa că mă consider o norocoasă.

Mamei îi lipsea tata *extraordinar de mult*. Nimeni nu are cum să înțeleagă cu adevărat căsătoria altcuiva. Ei erau însă devotați unul altuia în felul lor, şi au avut o legătură foarte puternică. Se ciondăneau frecvent – mai precis, mama obişnuia să se ia de tata, dar tata nu prea ştia să se certe. Asta o enerva pe mama. Şi eu sunt la fel. O încăierare sănătoasă risipeşte întotdeauna norii.

După moartea tatei, mama a locuit singură. Petrecea mult timp la biserică şi îngrijind mormintele din cimitir. Era o femeie foarte încăpățânată. Nu avea bani, aşa că mărunțişurile au început să dispară de prin casă. Atunci când s-au stricat jgheaburile, mama nu le-a mai înlocuit, gândindu-se că asta o să coste prea mulți bani.

În acea perioadă, locuiam în Scoția. Cam de trei ori pe an, îmi luam în maşină câinele şi veneam s-o văd. Îi spuneam deseori:

— Mămico! Hornul acela… de-abia se mai ține! I-au căzut din cărămizi!... Ce naiba, mămico, lipsesc țigle de pe acoperiş!

Ea îmi răspundea:

— Of, nu fi ridicolă, totul e-n regulă, casa asta rezistă de şapte sute de ani, fără să fi avut vreo problemă, şi-o să mai reziste alți şapte sute.

*

În ianuarie 2000, mama s-a îmbolnăvit foarte grav, aşa că m-am întors să stau la Provender, aducând cu mine şi labradorul ciocolatiu.

Mama pierdea în greutate, simțea o durere groaznică în partea de sus a spatelui şi, după ce mânca, părea că intră în agonie – nu-şi mai amintea nici

cât de mult mâncase. Îi plăcea crema caramel de la supermarketul din zonă, aşa că-i cumpăram şase porţii şi le mânca pe toate.

Nu vorbea niciodată despre boală şi refuza să meargă la doctor. Cu mult timp în urmă, pe când aveam vreo şaptesprezece ani, mi-a luat într-o zi mâna, mi-a pus-o pe Biblia ei şi mi-a spus: „Jură că n-o să mă internezi niciodată în spital când o să fiu bătrână!“ Din fericire, avea o prietenă care o îngrijea gratis.

Starea ei s-a înrăutăţit foarte repede. Nu mai era nici o speranţă. Doctorul a venit să o vadă şi i-a dat morfină. Ne-a dat destulă morfină cât să ne deschidem o clinică, însă era foarte greu s-o conving să o ia, aşa că a trebuit să-i pun morfina lichidă în whisky. A fost o perioadă cumplită.

Când era pe moarte, am vrut să fiu prezentă la căpătâiul ei. Prietena noastră Evelyn o ţinea de mână. Am întrebat-o:

— Crezi că am timp să scot câinele la plimbare?

— Da, mi-a răspuns, du-te şi plimbă câinele.

A durat doar vreo zece minute, dar până să mă întorc mama murise.

Mama a decedat pe 6 iunie, a doua zi după ce împlinise nouăzeci şi doi de ani. A fost îngropată în cimitirul din Norton, lângă tata. Fiii mei, Nick şi Fran, au fost printre cei care i-au purtat sicriul.

*

Cât despre mine, a trebuit să hotărăsc dacă rămân sau nu să locuiesc la Provender, care devenise pe jumătate ruină. Situaţia era atât de gravă, încât intrau ciocănitorile în casă. Le auzeam cum izbeau cu ciocul ca să *iasă* de acolo.

Pe când încercam să decid ce să fac, mi s-a părut că ar fi o idee bună să iau o pauză. La câteva luni după moartea mamei, am plecat în Irlanda să stau la o prietenă din Kildare care avea şapte fii.

În ultima zi, m-au dus la o fermă situată pe drumul către aeroport. În timp ce luam prânzul în bucătăria fermei, şi-a făcut apariţia un căluţ negru, în fine, a băgat doar capul şi a tras cu dinţii un şervet de pe masă. Am exclamat:

— O, ce dulceaţă!

Şi am ieşit să-l strâng în braţe. Era de vânzare, dar în acel moment nu m-

am gândit prea mult la asta. Deşi ieşeam zilnic să călăresc, nu aveam pe atunci un cal doar al meu, ci împrumutam caii prietenilor. Iată de ce, la întoarcerea acasă, le-am povestit despre căluț, adăugând:

— Cred că o să-l cumpăr.

S-au arătat oripilați.

— Dar n-a fost examinat de un veterinar, nu l-ai încercat, n-ai făcut nimic, au protestat ei.

Le-am răspuns:

— Ei, na, o să fie bine.

Zis şi făcut, iar calul s-a mutat aici, din Irlanda, fiind transportat în iulie sau august 2001 cu un camion. A fost cel mai bun lucru pe care l-am avut vreodată. Este un Connemara de rasă, însă prea mare pentru manej. Pe aceşti cai nu poți să-i încaleci până la patru ani, iar ea avea şase, aşa că timp de doi ani am luat-o cu mine, de două ori pe săptămână, în sezonul de vânătoare.

A primit un nume pompos – Timahoe Sonata –, fiindcă face parte dintr-o rasă destul de nobilă. Timahoe este un armăsar de prăsilă din Kildare. Pe ea o strigam, simplu, Sonny, pentru că n-ai cum să stai în mijlocul câmpului şi să-ți strigi iapa „Sonata!“. Te-ai simți ca un idiot!

Acum, că aveam un cal, prietena mea Fiona mi-a spus că „trebuie să mergem la vânătoarea de toamnă“. Nu mai făcusem asta niciodată. De aproape douăzeci de ani locuiam lângă Aberdeen, unde nu se organizau partide de vânătoare. Aşadar, o dată pe săptămână, din august până la întâi noiembrie, luam caii, o remorcă, şi participam la vânătoarea de toamnă.

Prima oară când ne-am dus, Sonny a auzit câinii lătrând şi cornul de vânătoare care suna – feţişoara ei s-a luminat, atât a fost de entuziasmată!

Una dintre cele mai vechi partide de vânătoare din țară era organizată de Clubul Tickham. Fusese însă desființat de cinci sezoane, aşa că mergeam la vânătoare alături de cei de la East Kent. Am vânat doi ani înainte să se pună interdicție, iar asta însemna să vânezi aşa cum făcusem dintotdeauna. Apoi am vânat încă trei ani după ce s-a introdus interdicția, conform noilor reguli. Erau destul de mulți cei care militau împotriva vânătorii. Trebuia să fim foarte atenți, fiindcă puteau să ne sperie caii şi să ne facă alte faze urâte. După aceea, am dat calul cu împrumut. Nu mi-am mai permis să vânez, aşa

că nu am mai făcut-o de şapte ani.

Cât timp am avut-o pe Sonny, fiica unui prieten a luat-o şi a participat cu ea, de la doisprezece ani, la *eventing*[38] şi la activitățile diverselor cluburi de ponei. Sonny s-a adaptat la toate pe cât au ținut-o puterile, apoi, când nu a mai făcut față, a fost preluată de un alt copil. A educat trei copii diferiți şi pe mine (eu o aveam doar pentru vânătoare şi plimbări călare) – era o adevărată stea. Toată lumea şi-o aminteşte. Până la urmă, s-a întors, iar acum este afară, pe păşunea mea.

38. Triatlon hipic incluzând probele: sărituri peste obstacole, dresaj şi *cross-country*.

10
RESTAURAREA

M-am hotărât să păstrez domeniul de la Provender nu doar pentru că iubeam acel loc, ci şi, în primul rând, pentru că doream o provocare. Meseria este brățară de aur. Ştiam că dacă nu aveam un proiect care să mă țină ocupată o luam razna.

Casa nu valora mult; în acea perioadă, s-ar fi vândut cu doar vreo 500.000 de lire. Nu aveam nici un fel de venit sau economii, aşa că n-aş fi putut locui altundeva. Singurul meu atu era această casă, şi trebuia să o transform într-o afacere care să-mi aducă nişte bani.

Provender se află pe lista națională a clădirilor de interes istoric şi arhitectural, fiindu-i acordată clasa a II*-a[39]. Singurul motiv pentru care nu face parte din clasa I este că mama, crezându-i pe inspectorii veniți să estimeze valoarea istorică negustori, nu-i lăsase să treacă dincolo de pragul uşii de la intrare. Clasa a II*-a indică o clădire istorică deosebit de importantă, de interes cu totul special.

39. În Marea Britanie, monumentele protejate, cu valoare istorică, sunt grupate în clasa I („clădiri de interes excepțional“), clasa a II*-a („clădiri deosebit de importante sau de interes cu totul special“) şi clasa a II-a („clădiri de interes special, care merită efortul de a fi prezervate“). Ierarhizarea se face de către English Heritage, organism public independent de gestionare a patrimoniului istoric. Vezi https://www.english-heritage.org.uk.

Dar casa se afla într-o stare foarte proastă, atât în interior, cât şi în exterior, iar eu trebuia să găsesc o cale de a o restaura. Ulterior, în octombrie 2000, am fost prezentată unui arhitect pe nume Ptolemy Dean. E foarte amuzant cum l-am cunoscut.

Casa în care locuieşte familia vărului meu Henry Sondes este situată lângă Provender. Reşedința se numeşte Lees Court. Jumătatea din spate a casei şi zona grajdurilor fuseseră proiectate de arhitectul Sir John Soane. Întâmplarea face ca Ptolemy să fie *cel mai mare* expert în opera lui Soane. Ani şi ani, şi-a petrecut o mare parte a timpului liber făcând cercetări în

Muzeul Soane, şi a scris multe cărţi despre el. Pe atunci, habar nu aveam de toate astea.

Phyllis, nevasta vărului meu, m-a sunat să-mi spună:

— Vreau să vii să iei prânzul cu noi la vilă. Am chemat un vorbitor de seamă, care este arhitect.

I-am răspuns:

— Nici nu te gândi că o să vin să-l ascult pe un gură-spartă plicticos, şi că o să-mi pun musai şi fustă cu ocazia asta!

— Vai, te rog, eşti din familie, *trebuie* să vii, a insistat ea.

Fiul meu Fran era la Provender în acea perioadă. Cum nu avea nimic elegant cu care să se îmbrace pentru Lees Court, şi-a pus blugii şi o geacă de piele. Eu mi-am tras pe mine o fustă şi ne-am dus la ei, la prânz. Oaspetele de onoare, Ptolemy, întârzia. Când şi-a făcut însă apariţia, purta blugi şi o geacă de piele, iar părul îi era în dezordine. Din prima clipă ne-a plăcut tuturor.

Ne-am înţeles atât de bine, încât l-am invitat să ne vadă casa. A venit şi a fost absolut încântat de ea. L-am întrebat dacă n-ar vrea să mă aibă client.

Pe atunci nu avea firmă proprie, aşa că s-a întors la Richard Griffiths, biroul de arhitectură din Londra pentru care lucra, şi a întrebat dacă n-ar putea prelua noul proiect. Şi, cu toate că de regulă se ocupau de biserici, turle şi tot felul de asemenea lucruri, au spus da.

Ptolemy s-a apucat de treabă în 2001. Primul lucru pe care l-am făcut a fost să luăm legătura cu Consiliul districtual din Swale, în luna februarie a aceluiaşi an. Mi-au dat o subvenţie pentru a săpa un canal de scurgere în jurul casei, ca să se usuce fundaţia. Între timp jgheaburile cedaseră în totalitate. Ori de câte ori ploua, apa ajunsă în sol se infiltra la fundaţie, umplând casa de igrasie. De aceea, consiliul local mi-a dat voie să pun peste tot jgheaburi din plastic şi burlane. Asta a luat ceva timp.

Până în 2002, nu am început lucrările de restaurare propriu-zisă, pentru că mai întâi trebuia să strângem fonduri. Administratorii pe care îi avusesem mi-au tot spus:

— Pentru nimic în lume să nu vă încurcaţi cu cei de la English Heritage, o să vă facă viaţa grea.

În schimb Ptolemy a ţinut să sublinieze:

— Olga, nu ai bani, dar vrei să păstrezi casa, asta este singura cale de urmat.

Şi mi-a făcut cunoştinţă cu ei.

Succesul unui proiect depinde de persoana care şi-l asumă – trebuie să spun că eu am avut parte de o adevărată comoară –, aşa că totul a decurs foarte bine. English Heritage mi-a dat aproape 400.000 de lire, sumă care poate părea mare, dar salariile specialiştilor – al lui Ptolemy, al proiectantului structurii de rezistenţă, al dirigintelui de şantier şi ale arheologilor – au reprezentat o mare parte din ea.

Cei de la English Heritage numesc asta „cofinanţare“, dar de fapt contribuţia lor a fost doar o fracţiune din suma totală. Ei au plătit lucrările de restaurare pentru toate camerele accesibile publicului, exteriorul casei şi acoperiş. Am cheltuit peste două milioane şi jumătate de lire. Oricine altcineva ar fi putut face mai mult, dar l-ar fi costat patru milioane de lire. Am reuşit să obţin bani din vânzarea unor lucruri, inclusiv a unei suprafeţe din terenul aferent proprietăţii, astfel că în prezent am rămas doar cu vreo paisprezece hectare.

Chiar dacă cele 400.000 de lire sunt departe de cele două milioane şi jumătate pe care le-am cheltuit, dacă voi vinde casa va trebui să rambursez din beneficii subvenţia. Provender este singura mea sursă de venit, aşa că trebuie să duc o viaţă foarte frugală. N-ar fi rău să-mi pot permite puţină şampanie şi să-mi cumpăr uneori haine şic.

*

Acordându-mi subvenţia, English Heritage a recunoscut importanţa comorilor arhitecturale din interiorul casei, astfel că am putut începe lucrările de restaurare. Provender are vreo treizeci de camere. Până la urmă, am împărţit lucrul în patru etape, dar, când ai de-a face cu organismele guvernamentale, îţi trebuie o veşnicie ca să pui lucrurile pe roate.

Am trecut prin unele momente comice la şedinţele din bucătărie, la care luam parte alături de proiectantul structurii de rezistenţă, dirigintele de şantier şi cei doi arhitecţi, Ptolemy şi Malcolm. De obicei, amânam discuţiile după masa de prânz, când ne revedeam la pub!

Malcolm a ajutat-o cu amabilitate pe fiica mea, Poggy, să cureţe

mansardele. În mansarda pe care o foloseam pentru camerele celor două servitoare (şi unde am astăzi dormitorul) zăceau o mulţime de covoare vechi, carpete şi tot felul de piese de mobilier. Totul avea un miros specific – de pipi de şoarece şi de TCP[40]. Ca să se debaraseze de toate acele lucruri, a trebuit să se folosească de vechiul Ford al lui Malcolm. În cele din urmă, după numeroase drumuri, Malcolm a fost nevoit să scape de maşină, din cauză că ajunsese şi ea să duhnească a pipi de şoarece şi a TCP!

40. Tri-cloro-fenil-metil-iodo-salicil, dezinfectant cu miros pătrunzător, supranumit din această cauză şi „Tom Cat Piss“ (pipiul motanului Tom).

Prima fază a restaurării s-a desfăşurat în perimetrul salonului din secolul al XVII-lea. Apoi a fost o pauză, fiindcă au trebuit să trimită lucrarea la trei contractanţi diferiţi, şi n-au optat neapărat pentru cel mai ieftin. Firmele erau examinate de English Heritage, Ptolemy şi Malcolm, înainte de a alege oferta finală. Nu-mi păsa cine era, cu condiţia să arate bine! Nu mi s-a împlinit întotdeauna dorinţa, deşi de cele mai multe ori am avut noroc.

În faza următoare, au început să lucreze la aripa din secolul al XV-lea, cea unde locuieşte astăzi chiriaşul nostru; apoi au trecut la fazele a treia şi a patra, pe care le-au efectuat concomitent. A treia fază a vizat acoperişul, deşi ori de câte ori făceau o secţiune trebuiau să-l scoată. Ulterior s-au apucat de perimetrul central – partea din secolul al XIII-lea – care a presupus lucrările cele mai ample.

Până la urmă, în 2010 sau 2011, ne-au tăiat din „Registrul de risc“. Urmează să refacem într-o zi perimetrul fabricii de bere. În locul ei vom amplasa o bucătărie de mari dimensiuni, în timp ce odaia copiilor şi sala în care am învăţat vor fi transformate în nişte dormitoare frumoase, fiecare cu baie proprie.

Cât au lucrat la partea din secolul al XIII-lea, casa nu a avut acoperiş, ci doar o schelă peste care s-a pus o folie cu bule şi o acoperitoare din fier forjat ondulat, astfel încât constructorii să poată munci tot timpul anului. Le-a luat cam doi ani şi jumătate să termine. Şi exact atunci fantomele au devenit foarte enervante.

*

Ptolemy crede în fantome. Malcolm, în schimb, era de părere că sunt o

mare absurditate – până într-o zi când, încercând să închidă o uşă, în aripa din secolul al XIII-lea, a simţit cum ceva trăgea cu putere de cealaltă parte. Nu mai era nimeni acolo în afară de el.

Cu altă ocazie, pe când nu aveam acoperiş, în timp ce constructorii meştereau de zor, unul dintre ei a strigat „Oi!“ către colegul care – credea el – îi aruncase în cap o bârnă destul de groasă din lemn. Din nou, nu era nimeni prin preajmă.

Cât timp lucrătorii s-au ocupat de renovarea camerei, oglinda cea mare din dormitorul mansardat a fost mutată pe coridorul unde se afla odaia copiilor. Nu o mai curăţase nimeni de secole, era foarte prăfuită şi culcată pe o parte. După câteva săptămâni, în praful de pe ea a apărut scris BEGONE[41], într-un singur cuvânt, ca în limba veche.

41. Pleacă, piei! (engl.)

Fantomele bântuie la întâmplare prin casă. Când trăia mama, prietena noastră Clarry venea să-şi petreacă de regulă sfârşitul de săptămână la Provender. N-avea unde locui la noi, casa era pe cale să se năruiască, deşi nu ne dădeam seama cu adevărat de asta. Aşa că rămânea la fermă sau se caza la nişte prieteni, undeva pe drum. Întotdeauna trebuia să i se dea însă o sticlă de gin, fiind maestră la stat în fund şi la băut.

Întâia oară când a venit aici, mama freca maioneza în bucătărie şi avea grijă de cratiţa de pe foc. Prin urmare, Clarry a fost liberă să hoinărească. Din când în când, se întorcea unde era mama şi îi spunea:

— O, tocmai am văzut-o pe femeia aceea frumoasă din salon, cea cu rochie incredibilă şi pălărie cu pene.

Mai târziu, se întorcea iar, spunându-i:

— Tocmai l-am văzut pe soţul ei, cavalerul, cum se uita peste balustradă, stând în capul scării de serviciu.

Mama nu a vrut să accepte că la Provender erau fantome, fiindcă locuia singură, iar ideea nu o prea entuziasma. Deşi, pe de o parte, nu-i păsa de fantome, pe de alta, nu voia nici ca ele s-o deranjeze în vreun fel. A pus, în consecinţă, toate acele poveşti pe seama ginului băut de Clarry şi a fanteziilor alcoolice, sau le-a considerat manifestări ale DTs-ului (delirium tremens) – starea de confuzie la care ajung alcoolicii când renunţă la

băutură.

Peste nişte ani, după ce Clarry trecuse pe la dezalcoolizare, stăteam cu ea la Inveresk, în imediata apropiere a Edinburgh-ului, când mi-a mărturisit:

— Ştii ceva? Nu ginul din mine vorbea.

Deci văzuse *într-adevăr* fantomele. Văzuse fantome şi în alte locuri.

I-am răspuns:

— Da, ştiu ce spui.

Şi asta pentru că erau multe generaţii de fantome la Provender. Casa este veche de peste şapte sute de ani, bineînţeles că vor fi existat fantome – generaţii întregi de oameni s-au născut şi au murit aici, de-a lungul secolelor.

Mama auzea frecvent cum mobila era trasă pe parchetul din salon. Se grăbea să coboare (dormitorul ei era unde se află astăzi camera de zi, de sus) şi deschidea uşa, ca să verifice dacă nu cumva ceva se mişca pe acolo, sau era cineva pe care ar fi putut să-l vadă. Nu a văzut însă niciodată nimic din toate astea.

Clopoţeii sunau şi ei pe neaşteptate. Aveam în partea de sus a peretelui din bucătărie o cutie de sticlă cu steguleţe înfipte în interior şi conectată la camerele de deasupra. Adesea, când stăteam în bucătărie fiecare cu treaba lui, un clopoţel se pornea să sune pentru o cameră despre care ştiam că era încuiată, în timp ce steguleţul corespunzător fâlfâia.

De o vreme, nu am mai văzut nici un fel de fantome. Când tata era bolnav, am zărit o doamnă în cenuşiu, fără picioare, care plutea îndepărtându-se prin galerie. O doamnă în cenuşiu este un avertisment. Albul e semn bun, iar când îmbrăcămintea e neagră înseamnă moarte. Aparițiile de felul ăsta nu mă înspăimântă – fantomele din casa noastră nu ne vor răul.

Au apărut apoi urmele de paşi. Dormitorul bunicii nu intrase în planurile a ceea ce sunt astăzi camerele mansardate, şi avea podeaua de parchet. Bunica beneficiase de propriul apartament, alcătuit dintr-o cameră de zi, dormitor şi baie. Într-o dimineaţă a lui 1962, cam cu trei săptămâni înainte să moară, ne-am trezit cu nişte urme umede care se întindeau de la uşa dinspre coridor către partea de sus a scărilor din faţă, unde se află o altă uşă. Ajungeau chiar în faţa camerei de zi a bunicii. Urmele erau foarte delicate,

de parcă ar fi ieşit din colbul epocii elisabetane, şi la oarecare distanţă una de alta. Aveam doisprezece ani şi-mi amintesc că mi se potriveau ca măsură.

Mama era furioasă că parchetul ei splendid fusese distrus, aşa că Ivy, minunata noastră menajeră, care lucra la noi de când avea paisprezece ani, a cumpărat diverse produse, încercând să şteargă urmele. Absolut *nimic* nu a reuşit să le îndepărteze. Cu câteva zile înainte de moartea bunicii, au dispărut.

În dormitorul mansardat erau două coloane din lemn gol de stejar masiv – astăzi nu mai există –, în mijlocul cărora se afla un pat dublu, model francez, cu o ladă la capăt – un fel de bancă de lemn cu spătarul înalt. Cât timp bunica nu s-a simţit bine, veneam să o vizitez. Într-o zi, pe când ieşeam din dormitorul ei, am aruncat spre stânga o privire, atrasă de un foşnet. Am văzut o femeie bătrână, înveşmântată într-o rochie neagră, care împăturea febril ceva într-o hârtie, aşezată pe lada de la picioarele patului. Am privit-o cu atenţie o vreme. Atunci când se mişca, hainele îi foşneau.

Am ieşit, luând-o pe culoar, şi i-am spus mamei:

— Mami, o cotoroanţă îmbrăcată în negru împătureşte acolo ceva, şi-i foşnesc hainele.

— Este străbunica ta, a venit răspunsul.

După moartea soţului ei, Emil, străbunica mea Constance s-a cufundat într-un doliu adânc şi niciodată nu a mai abandonat hainele negre. Fusese aşadar Lally, care venise s-o vadă pe fiica ei, Sylvia, în timp ce zăcea la pat. Făcea semn cu mâna, saluta lumea şi părea foarte fericită. La scurt timp după aceea, Sylvia a murit.

Aşa că mai întâi au apărut urmele de paşi, apoi am zărit-o pe străbunica mea venind să-şi vadă fiica.

Partea din secolul al XV-lea fusese odinioară aripa servitorilor. În perioada interbelică, se aflau acolo şase camere destinate servitorilor. Mama a transformat vechea bucătărie într-o cameră de zi pentru tati şi comorile lui ruseşti. Pereţii aveau tapet cu dungi roşii, cornişe din aur şi plintă. În cele din urmă, a devenit cunoscută drept Aripa Rusă. Era o cameră mare. Astăzi, chiriaşul a transformat-o în cameră de zi şi sală de mese.

Atmosfera din acea parte a casei nu este deloc primitoare. De fapt, ni se pare foarte neplăcută, mai ales în dormitor. Există acolo cu siguranţă

fantome, şi nu neapărat dintre cele simpatice.

Fran, Poggy şi cu mine putem vedea şi simți tot ce este supranatural. Mama a fost la fel ca noi, în timp ce fiul meu mai mare, Nick, n-ar băga de seamă nici dacă o fantomă ar veni şi l-ar muşca de fund. Cred că una dintre nepoatele mele posedă aceeaşi capacitate. Părerea mea este că până la vârsta de opt ani copiii pot să vadă şi să comunice cu fantomele, să le vorbească şi să se joace cu ele, fără să priceapă că sunt fantome.

Odată, de Crăciun, pe când nepoata mea Lucy avea vreo optsprezece sau nouăsprezece luni, era afară cu fiul meu. Lucy a putut să vorbească destul de devreme; se uita pe fereastră, la aripa nou restaurată a casei. Deodată, a început să țipe:

— Omul cu față albă!

Cineva se uita prin geam în dormitorul mic, un loc sinistru.

Am lăsat deoparte, astăzi, aripa din secolul al XV-lea. O perioadă, am avut chiriaşi care simțeau fantoma destul de frecvent. Ea era poloneză, el englez. El mi-a spus că, adesea, cam pe la cinci dimineața, vedea o femeie care stătea lângă fereastră, în dormitorul lor.

L-am întrebat din ce secol erau hainele femeii, şi dacă erau în stil vechi.

— Nu, nu din cele de pe vremuri, a spus el.

În opinia lui, purta probabil haine din anii ’20 sau ’30. Nu ştiam cine ar fi putut fi.

— Ai atins-o? am întrebat.

— Nu te teme! mi-a răspuns.

Dacă ar fi fost în stare s-o atingă, ar fi ieşit din cameră ca din puşcă. Era ceva în locul acela care aprindea şi stingea luminile. Cu toate acestea, de atunci nimeni n-a mai fost deranjat de vreo fantomă, deşi încă mai este o atmosferă bizară. Actualul chiriaş nu a simțit, deocamdată, absolut nimic.

Primul chiriaş a fost un tip dur din East End, o namilă de om, care avea un prieten, tot din East End, vânzător de şemineuri. Ella, soția lui, mi-a spus a doua zi că acest prieten venise în vizită la ei şi, la un moment dat, a vrut să meargă la toaletă. În aripa aceea a casei există doar un closet, în baia de sus.

Când s-a întors, după ce-şi terminase treaba la toaletă, le-a spus:

— Nu ştiu ce ții acolo, amice, dar e un aer foarte rece şi foarte bizar. Mi

s-a zbârlit tot părul de pe ceafă şi de pe braţe. E ciudat rău.

Au fost nevoiţi să-i spună că probabil fuseseră prin preajmă fantomele.

Ella mi-a povestit că s-a dus pe urmă la etaj şi le-a avertizat pe fantome cu degetul, spunându-le:

— Ce obraznice! Ce obraznice! Era vorba că nu-i deranjaţi pe musafiri!

De când le-am ameninţat că le vând, fantomele au devenit mult mai cuminţi. După moartea mamei, le-am pus în vedere:

— Dacă vă luaţi de mine sau de copiii mei, o să vând casa – şi pe voi odată cu ea – unui străin bogat.

În linii mari, de atunci s-au purtat mai bine. Dar uneori, când vine fiica mea şi are un necaz cu vreun iubit, la locul de muncă sau orice altă chestie care nu merge, energia suplimentară produsă de această negativitate atrage fantomele.

La capătul culoarului, atmosfera este foarte apăsătoare. O senzaţie stranie persistă şi în baia din partea mansardată, unde se poate pătrunde şi de la capătul galeriei. Când eu, fiica mea şi Fran coborâm, ştim că este ceva neplăcut acolo, fiindcă ni se zbârleşte părul de pe ceafă şi de pe braţe. Fiica mea este afectată în mod special de acest fenomen.

Bunica mea din partea mamei era convertită la catolicism, aşa că merg şi-i aduc rozariile, dintre care două au fost binecuvântate de papă, apoi le agăţ de mânerele uşilor. Pun pe masă şi statuia Fecioarei Maria. În mai puţin de o jumătate de oră, se aşterne din nou pacea peste tot. Asta funcţionează de fiecare dată!

Nu vreau să se mai lege cineva de fantomele mele, întocmai ca mama, de altfel, care a fost pusă la încercare de incidentul cu agentul de asigurări.

Când mama şi-a construit baia cea nouă, i s-a instalat un uscător de rufe cu încălzitor electric la bază şi cu un suport de lemn extensibil, prevăzut cu un capac. Într-o zi, să fi fost prin 1957, în timp ce eram cu toţii jos şi mâncam de prânz, cineva a bătut la uşă şi ne-a anunţat:

— Ies flăcări pe fereastra de sus.

Am telefonat imediat la 999. Între timp, tata s-a repezit sus şi, aducându-şi aminte de instrucţia din armată, s-a târât ferindu-şi capul de flăcări, cu extinctorul Minimax în mâini, şi a stins focul.

De fapt, pantalonii mulaţi, din nailon, ai mamei, fabricaţi probabil dintr-

un material mai inflamabil decât în zilele noastre, căzuseră peste încălzitorul de jos şi luaseră foc. După ce a trecut necazul, o tot tachinam pe tema asta. Ea era însă foarte impresionată de tata, care reuşise să se vâre sub flăcări şi să stingă focul.

Ca urmare, baia şi dormitorul, cu toate tapiseriile lor din satin şi alte asemenea decoraţiuni de lux, au fost atât de distruse, încât nu mai putea fi vorba să fie reparate, aşa că mama a trebuit să se mute în cea mai bună cameră de oaspeţi. A fost nevoie de opt luni întregi până când i s-a pus din nou la punct apartamentul.

După acel incident, brigada de pompieri din Kent ieşea în mod regulat să dea un tur la Provender, mama fiind îngrijorată că, dacă ar fi izbucnit un alt incendiu, le-ar fi trebuit prea mult timp să ajungă. O luau ca pe un exerciţiu, pentru a vedea de cât timp aveau nevoie ca să ajungă de la unitatea de pompieri până la Provender, să scoată furtunurile şi să le îndrepte în direcţia casei.

După incendiu, a venit un agent de asigurări. La a doua vizită, mama l-a lăsat singur vreo zece minute, timp în care s-a dus să răspundă la telefon. Când s-a întors în salon, bărbatul i-a spus:

— O, camera asta e plină de oameni. Mi-ar face *atâta* plăcere s-o aduc aici pe soţia mea – ştiţi, soţia mea este medium. Ar fi pentru ea o încântare să stea de vorbă cu oamenii ăştia.

Mama s-a uitat la el şi i-a spus:

— Ieşi imediat din casa mea! Cum *îndrăzneşti* să sugerezi că-mi manipulează cineva fantomele, bădăranule!

Şi l-a dat afară pe uşă!

Şi eu simt la fel. Fantomele au tot dreptul să fie aici.

Pe când aveam doisprezece ani şi ne întorceam de la curse, am văzut un gnom. Singura persoană care a înţeles însă despre ce era vorba a fost Clarry – se pare că există oameni, mai ales irlandezi, capabili să vadă chestii din astea. Ori de câte ori le povesteam copiilor întâmplarea, Nick spunea: „Te rog, mami, nu mai zice şi tu despre asta de faţă cu prietenii mei, e atât de jenant“. Dar văzusem cu adevărat un gnom. *Era* viu.

Am văzut şi nave spaţiale în grădină, cu mult timp înainte ca elicopterele să devină o prezenţă obişnuită. Tata spunea mereu că există viaţă dincolo de

lumea aceasta şi credea cu tărie în ceea ce numim astăzi extratereştri, adică oameni de pe alte planete. Şi eu cred că e ceva acolo, dincolo de noi. Tot aşa, îmi place şi ideea unor teorii ale conspirației.

*

Sunt o mulțime de *presupuse* poveşti legate de această casă. Smochinul din grădină este foarte bătrân şi există un mit despre el. Umblă vorba că, înainte de Primul Război Mondial, majoritatea crengilor i se uscaseră. După încheierea războiului, şi-a recăpătat frunzele frumoase, cărora le-a mers bine doar până la începerea celui de-al Doilea Război Mondial, când s-au uscat din nou.

Acum continuă să crească. Este imens, trebuie să-i tai din ramuri şi să-l curăț drastic de uscături. Sunt însă preocupată. Nu vreau să provoc izbucnirea celui de-al Treilea Război Mondial! Din fericire, este doar un basm.

Viața mea de astăzi, în această casă, înseamnă muncă grea. Nu am personal angajat la Provender. Există doar o femeie la curăţenie, care vine trei ore în fiecare săptămână, şi un grădinar care mă ajută de două ori pe lună. Când Fran dă o fugă de la Londra, îmi este de foarte mare folos în grădină, deoarece una dintre multele lui slujbe acolo, după ce a revenit din Africa de Sud, a fost cea de peisagist.

Am grijă, de asemenea, de cal, de ponei şi de câini. Acum am doi câini. Unul e Ronnie, un teckel cu păr sârmos, iar celălalt e un Jack Russell, pe nume Jak. Ronnie nu este de fapt al meu. E al unor prieteni, dar pentru că aceştia s-au mutat şi sunt mereu plecați departe, lucrând la Londra, Ronnie şi-a găsit adăpost la mine. Când s-au mutat la Cambridge, Ronnie a devenit câinele meu. Din fericire, ei plătesc serviciile veterinare, care sunt astronomice. Ronnie a fost crescut să fie un câine de expoziție, iar consangvinitatea îi poate provoca probleme de sănătate.

*

Provender este deschis publicului douăzeci şi opt de zile pe an. În plus, putem primi până la cincizeci de persoane care să ia ceaiul în Camera-de-Stejar, grupuri private, din aprilie până în octombrie. În timpul verii

organizez tururi ghidate. Oamenilor le face plăcere să fie conduşi prin diversele încăperi de o prinţesă în carne şi oase, aşa că încerc să fiu de faţă. Când nu pot fi aici, trebuie să-mi cer scuze, trimiţând e-mailuri cu textul: „Îmi pare nespus de rău, dar voi fi plecată“.

Întotdeauna percep un aer dezamăgit: „Of, speram *din suflet* să vă pot vedea“.

În primele zile, atunci când casa a fost deschisă imediat după restaurare, vizitatorii erau mai ales cucoane vârstnice şi lume venită să caşte gura în locul respectiv. Dar s-a furat ceva chiar sub ochii fiicei mele!

Alex se afla la unul din capetele culoarului, lângă uşa camerei de zi. Eu eram de cealaltă parte şi însoţeam un grup, aşa că nu puteam vedea ce fac vizitatorii în spatele meu. Alex, în schimb, a văzut o cucoană în vârstă, foarte respectabilă, de la W.I.[42], care a întins mâna, a ascuns ceva sub braţ şi apoi în poşetă, în timp ce străbătea culoarul. Alex s-a îndreptat rapid către măsuţa de sticlă şi a observat că, în locul unde fusese o cutiuţă, rămăsese un semn. Obiectul furat de femeie era cutiuţa *ei* rusească din *papier mâché*. Nu avea mare valoare, dar ar fi putut fi un Fabergé.

42. Siglă pentru *Women's Institute*, organizaţie cu tradiţie a femeilor prin care se urmăreşte implicarea lor în activităţi sociale şi obţinerea egalităţii în drepturi. A fost înfiinţată în 1897, în Canada. Astăzi, are filiale în majoritatea ţărilor din Commonwealth.

În loc să mă duc la şeful grupului şi să-i spun „Îmi pare foarte rău, dar unul dintre excursionişti tocmai a şutit ceva“, am tăcut mâlc. Incidentul m-a deranjat însă. Aşa că atunci când cei de la English Heritage mi-au pus în vedere că trebuie să programez şi zile ale porţilor deschise, le-am răspuns că nu o să mai las lumea să se învârtă liber prin casă. Ei nu s-au împotrivit.

A fost singura dată când cineva a băgat ceva în buzunar. Fiica mea a trecut în acea seară prin casă, cu o tavă, a strâns toate obiectele pe care le-a considerat de valoare şi le-a ascuns. Le-am căutat după aceea doi ani. Mi-a spus:

— Nu, mami, n-o să-ţi spun unde sunt, pentru că nu te pricepi la nimic şi o să ţi se şutească şi mai multe obiecte din casă!

Altă dată, pe când arătam unui grup Camera-de-Stejar, o bătrânică s-a întors către mine şi m-a întrebat:

— De ce se cheamă Camera-de-Stejar?

Reacţia mea normală ar fi fost o replică de tip Bridget Jones despre ceea ce este de la sine înţeles, dar cum aceşti oameni plătesc ca să facă turul proprietăţii nu-i pot supăra. Aşa că am zâmbit şi i-am spus:

— Ei bine, dacă vă uitaţi cu atenţie, veţi vedea că întreaga cameră este acoperită cu lambriuri de stejar.

Cu ani în urmă, înainte să deschidem casa publicului, Malcolm i-a condus pe nişte arhitecţi în Aripa Rusă, cunoscută astăzi drept Aripa de Vest. Veniseră să arunce doar o privire asupra lucrărilor de restaurare, dar fuseseră nevoiţi să constate că lemnăria era încă foarte putredă. O femeie a căzut săraca direct prin duşumeaua de la capătul scărilor! A picat de la o înălţime destul de mare, dar din fericire nu s-a supărat şi doar a râs.

Odată, după ce odaia copiilor a fost inclusă în turul ghidat, o femeie ne-a anunţat brusc:

— Nu mă simt prea bine.

Apoi a leşinat. Când şi-a revenit, a vomitat în primul recipient pe care l-a găsit pe podea, întâmplător un mic coş de gunoi pe care fiica mea îl folosise la universitate, cu lucrurile ei rămase încă acolo!

Din când în când oamenii ne oferă informaţii interesante. Un turist mi-a povestit că, fiind angajat într-un post de conducere la o celebră, dar astăzi defunctă, bancă, a trebuit – la fel ca toţi ceilalţi membri ai personalului – să semneze un acord de confidenţialitate cu privire la un anumit cont. Cum NDA-ul[43] nu mai există în zilele noastre, s-a gândit că era ceva ce-ar fi trebuit să ştiu. Din câte se spune, doamna Thatcher şi Mihail Gorbaciov şi-au stabilit relaţia pe baza veniturilor din contul bancar al ţarului, care rămăseseră nerevendicate vreme de şaptezeci de ani.

43. Siglă pentru *non-disclosure agreement* – acord de confidenţialitate.

Uneori mă amuză să fac pe ghidul. Este o muncă destul de grea, dar nu mă deranjează. Copiii au spus mereu că-mi face plăcere să mă aud vorbind, ceea ce este destul de adevărat. Oamenii care vin acum să-mi viziteze casa sunt istorici de artă sau persoane preocupate, în general, de arhitectură şi istorie. Mulţi sunt membri în NADFAS – Asociaţia Naţională a Societăţilor de Arte Plastice şi Decorative –, aşadar oameni interesanţi, şi am învăţat destule stând de vorbă cu ei. Toţi specialiştii în arhitectură îl cunosc pe

Ptolemy şi îl stimează foarte mult. Cred despre el că este un Dumnezeu.

Găzduim, de asemenea, nunți şi evenimente. În acest moment, suntem în faza de planificare a unei uriaşe campanii publicitare în mass-media. Trebuie să scoatem mai bine de 4.000 de lire pe lună, minimum, ca să putem păstra casa. Până acum, am făcut foarte puțin. Grupurile aduc o sumă mică de bani, care ne ajunge doar cât să plătim unele lucruri indispensabile. Avem intenția să strângem fonduri suficiente pentru a menține în viață Provender cât mai mult timp posibil.

Unul dintre copiii mei urmează să se stabilească la Provender şi să preia diferitele proiecte pe care le-am inițiat. Sper să trăiesc încă mulți ani de acum înainte şi să văd casa din nou înfloritoare.

11
MOŞTENIREA PIERDUTĂ

În 1919, *HMS Marlborough* a plecat din Ialta avându-i la bord pe străbunica mea Dagmar, pe împărăteasa-mamă, Maria Feodorovna, şi alţi membri ai familiei imperiale, inclusiv pe bunica mea, marea ducesă Ksenia. Au avut foarte puţin timp pentru împachetat, aşa că au luat doar o mică parte din bunuri, câteva bijuterii şi mărunţişuri pe care le puteau vinde.

Cel mai tânăr dintre unchii mei, Vasili, care avea doar doisprezece ani la acea vreme, îşi adusese la bordul navei canarul. Din nefericire, în timpul călătoriei, unul dintre fraţii lui a scos canarul prin hublou, pasărea şi-a luat zborul şi nu a mai fost văzută niciodată.

Păstrez la Provender două cufere solide, care au sosit odată cu ei pe *Marlborough*. Unul i-a aparţinut Amamei Ksenia – este inscripţionat cu un „K“, pentru că alfabetul rusesc nu are „X“. Celălalt a fost al străbunicii Dagmar, inscripţionat cu numărul „29“. Asta arată cât de multe cufere avea. Amândouă sunt frumoase pe dinăuntru, însă al lui Dagmar este cel mai bine făcut.

Am mers personal pe acea plajă din Ialta. Astăzi există acolo o placă de comemorare, unde se spune: „La 11 aprilie 1919, nava de război britanică *HMS Marlborough* a plecat din Ialta ducându-i în exil pe membrii supravieţuitori ai familiei imperiale ruse, printre ei aflându-se şi împărăteasa-mamă, Maria Feodorovna“.

Îmi amintesc că m-am gândit atunci că ei nu se duceau chiar în vacanţă. *Au fost nevoiţi* să-şi părăsească ţara. *Marlborough* era doar una dintre numeroasele nave de război umplute până la refuz cu oameni care încercau să scape din calea bolşevicilor.

Dagmar a părăsit Rusia doar pentru că sora ei, regina Alexandra, o implorase să plece cât mai era timp. Şi totuşi ea nu a plecat de fapt de pe plaja din Ialta unde se găseşte acea placă de comemorare. Călătoria ei în exil a pornit din golful de la Koreiz, proprietatea familiei Iusupov, situată

exact pe coastă, pentru că era un loc mai privat şi mai retras. Nu voia să o vadă lumea plecând, aşa că marinarii au transportat-o cu barca până la navă.

La bordul lui *Marlborough*, Ksenia a ajutat la repartizarea cabinelor. Toţi membrii echipajului, amiralul, căpitanul şi ceilalţi au fost nevoiţi să doarmă pe unde puteau, deoarece cabinele trebuiau să fie oferite lui Dagmar şi celorlalţi Romanovi. Dagmar stătea singură în cabină, însă unii Romanovi au fost nevoiţi să doarmă câte doi, trei sau patru în cameră, în timp ce fiii Kseniei se certau cine să doarmă în hamac. Pe vas nu erau doar Romanovii, ci şi alţi prieteni de-ai lor din aristocraţie, alături de veri precum marele duce Piotr (bunicul verilor mei Nikolai şi Dmitri) şi fratele său, Nikolai („Nikolaşa“), fostul comandant-şef al Armatei Ruse. Toţi aveau familii, servitori şi tone de bagaje.

Alte nave au venit în ajutor, în vreme ce oamenii stăteau în picioare pe cheiul din Ialta *implorând* să fie luaţi la bord. A fost un haos total.

În timp ce ieşeau în larg, Amama a împrumutat de la căpitan binoclul, ca să vadă pentru ultima oară ţărmul.

— Ce sunt chestiile acelea mici şi negre de-a lungul ţărmului? a întrebat ea.

— Argintul dumneavoastră, Madame, a sosit răspunsul.

Servitorii fuseseră atât de îngroziţi să nu fie lăsaţi pe mal, încât se năpustiseră de-a valma la bord, uitând să încarce cuferele. Erau cincizeci şi patru de lăzi de călătorie, a căror pierdere au regretat-o amarnic Amama şi ceilalţi, în anii care urmau să vină.

*

Mai întâi au ajuns la Constantinopol, de unde Piotr, Nikolaşa şi cei din anturaj s-au transferat pe o altă navă, care avea să-i ducă în Italia la cumnata lor, care era acolo regină. Când au părăsit *Marlborough*, locurile le-au fost luate de alţi refugiaţi, aşa că la bord nu mai rămăsese decât foarte puţin loc liber.

Anglia tot nu voia să ofere azil vreunuia dintre marii duci, iar Dagmar nu dorea, probabil, să pună în dificultate instituţiile politice şi regale britanice. Au continuat să călătorească spre Malta, care în acea perioadă se afla sub stăpânire britanică. În pofida tuturor greutăţilor, echipajul s-a dovedit foarte

amabil cu străbunica şi familia ei. Au organizat slujba în Vinerea Mare, apoi au făcut rost de nişte ouă pictate manual pe care Dagmar să le dea copiilor în duminica Paştelui, potrivit tradiției ortodoxe.

Au fost lăsați cu toții în Malta, spre marea groază a străbunicii, care spera să ajungă în Anglia cu aceeaşi navă. De *Marlborough* era însă nevoie în Marea Neagră. Nici măcar telegrama scrisă de ea personal regelui George V nu a putut modifica planul. Au fost nevoiți, aşadar, să rămână în Malta, până la sosirea în port a *HMS Lord Nelson*, care i-a îmbarcat pentru Anglia.

În Malta, au locuit în Palatul San Antonio, care era reşedința de vară a guvernatorului. După ce fuseseră atâta vreme închişi cu străşnicie în timpul revoluției, curând copiii Kseniei au început să se poarte ca nebunii. Cei mai mici îi gâdilau pe servitori la tălpi când stăteau la masă, sau trăgeau de puştile gărzilor, în afara palatului, aşa că au ajuns o dată să fie puşi la pământ când bunica lor tocmai trecea pe acolo. Sfidând de-a dreptul ordinele guvernatorului, un tânăr aghiotant s-a lăsat convins de câțiva dintre cei mai în vârstă să-i ducă la hipodrom.

Băieții mai mari au iscat destule probleme. Într-o seară, vreo doi l-au obligat pe şofer să parcheze decapotabila lângă zidul grădinii, pe şosea. Strecurându-se din casă, s-au cocoțat într-un copac, au sărit direct la volan şi au condus până în oraş. După o seară în La Valletta, au făcut la întoarcere aşa un vacarm, încât aghiotantul, îmbrăcat doar în pijama, a trebuit să-l urmărească pe unul din băieți până în camera lui, ca să se asigure că merge la culcare. Altă dată, unchiul meu Feodor s-a întâlnit cu Feliks Iusupov şi s-au dus, împreună cu câțiva membri ai echipajului de pe *Marlborough*, să dea un tur prin cluburile de noapte din La Valletta.

San Antonio era renumit pentru grădinile sale încântătoare. Lui Dagmar i s-a cerut să planteze un copac. În timp ce săpa, a împroşcat cu noroi numele Kaiserului de pe o placă din apropiere.

— De ce mai țineți un copac plantat de Kaiser – ce om odios! a spus ea, împungând cu umbrela placa.

— Bine, dar ce vină are copacul, stimată doamnă? i-a răspuns cu impertinență aghiotantul.

În cele din urmă, a sosit *Lord Nelson* şi i-a dus în Anglia.

*

Dagmar s-a mutat cu sora ei, regina Alexandra, la Conacul Marlborough din Londra. Cum însă erau toată ziua una în compania celeilalte se luau la harță. Aşa fuseseră încă din copilărie.

Pe atunci, Alexandra era cu desăvârşire surdă. Şi în timp ce străbunica mea era *foarte* punctuală, Alexandra venea mereu cu *mare* întârziere. Dagmar credea că, fiind împărătească, ar fi trebuit să aibă întâietate față de sora ei, regina-văduvă, care nu cobora la timp, şi de multe ori se lăsa între ele cu război: cine să iasă prima pe uşă. Până la urmă, străbunica mea s-a gândit: „Ajunge! O să merg să locuiesc în casa mea din Copenhaga“.

Dagmar a plecat în Danemarca, iar Amama a rămas în Anglia, astfel că mama şi fiica fuseseră nevoite să se despartă. Însă Dagmar se întorcea în fiecare an la Londra ca să-şi vadă sora. Problema întâietății nu dispăruse, totuşi. După nunta viitorului rege George VI cu regina Elisabeta[44], în 1923, Alexandra şi Dagmar aproape că s-au *luptat* una cu cealaltă ca să ajungă în primul rând al balconului de la Palatul Buckingham.

44. Mama reginei Elisabeta II a Marii Britanii.

La scurt timp după aceea, Dagmar s-a îmbolnăvit. În loc să meargă la reşedința regală de la Sandringham, Alexandra a fost obligată să-şi petreacă întreaga vară la Conacul Marlborough, ținându-i companie surorii sale, până când aceasta s-a simțit îndeajuns de bine ca să plece acasă. S-au despărțit cu mare tristețe. Nu s-au mai întâlnit niciodată, fiindcă nici una din ele nu a mai fost în măsură să călătorească.

Dagmar a sfârşit prin a locui într-o casă numită Hvidøre, la nord de Copenhaga, pe care ea şi Alexandra o cumpăraseră în 1906. Înainte de război, îşi petrecuseră acolo, în fiecare an, câteva săptămâni, vrând să scape de viața de la curțile din Sankt-Petersburg şi Londra. Era casa *lor*. Păstrez un frumos portret al lui Dagmar cu Alexandra, agățat la Provender, în salon. Provine de la Hvidøre. Vizitatorilor le place foarte mult, fiind pictat în culori intense.

Când Alexandra şi Dagmar cumpăraseră casa, o decoraseră cu piesele lor preferate de mobilier. După moartea lui Dagmar, cea mai mare parte a obiectelor au fost vândute la licitație. Amama şi sora ei, Olga, au păstrat însă fiecare câteva lucruri, şi aşa se face că mai avem încă în familie unele

dintre piesele ruseşti de mobilier care îi aparţinuseră lui Dagmar. Aceste lucruri au sosit din Danemarca în Anglia; altfel, dacă ar fi rămas în Rusia, nu le-am fi putut scoate.

Alexandra şi Dagmar comandaseră la Maples – magazinul, astăzi dispărut, de mobilă din Londra – birouri identice pentru camera de studiu pe care o împărţeau la Hvidøre. Mai păstrez încă biroul Alexandrei în biblioteca de la Provender, deşi s-a aflat iniţial în Conacul Wilderness. Nu ştiu totuşi ce s-a întâmplat cu biroul lui Dagmar.

Când Dagmar a părăsit Rusia, cei doi cazaci ai ei de încredere, Iaşik şi Poliakov, au urmat-o. Şi-au lăsat familiile, au venit după ea şi dormeau de regulă în faţa uşii dormitorului ei. Au murit la Copenhaga, unde au şi fost îngropaţi într-un cimitir rusesc. Îi erau *foarte* loiali.

Nepotul lui Dagmar, regele Christian X al Danemarcei, care era destul de econom, a trebuit să plătească întreţinerea reşedinţei Hvidøre şi toate cheltuielile aferente, dat fiind că mătuşa lui nu avea nici un ban. Odată, pe când ea îşi petrecea iarna la Amalienborg, din cauză că la Hvidøre era prea frig, încercase s-o convingă să ţină lumina aprinsă doar în camera în care stătea. Dagmar s-a enervat atât de tare, încât le-a cerut servitorilor să se ducă imediat şi să aprindă lumina *peste tot* în casă! Nu cred că regele Christian a luat-o ca pe o glumă bună.

Străbunica trebuie să se fi bucurat de mult sprijin din umbră, fiindcă îşi pierduse fiul şi familia în revoluţie – şi multă lume socotea că asta era o tragedie. Oamenii veneau să o vadă, încercând să-i câştige bunăvoinţa. Am pus pe undeva cartea de oaspeţi, cu numele tuturor celor care au vizitat-o.

Atât cutia de bijuterii, cât şi bijuteriile au luat calea Danemarcei, odată cu ea. Nu a vândut niciodată vreuna, chiar dacă avea nevoie disperată de bani. Încă mai am cutia pe care o ascunsese sub fustă atunci când bolşevicii veniseră să-i percheziţioneze casa din Crimeea. Este realizată cu măiestrie şi aduce puţin cu un obiect Fabergé, deoarece mânerul din alamă e astfel fixat încât să fie la acelaşi nivel cu suprafaţa cutiei. Este făcută din piele purpurie, fiind acoperită în interior cu un fel de pânză. Nu am totuşi nici o bijuterie în ea, din nefericire.

După ce Dagmar a murit, în 1928, Amama şi Olga au vândut bijuteriile – şi aproape toate celelalte lucruri – destul de repede. Se spune că atunci

bătrâna regină Mary s-ar fi dus la Hennells, bijutierii de pe Bond Street, în noaptea dinaintea vânzării şi le-ar fi cumpărat la preţ redus.

Doar că povestea nu e adevărată, pare-se. Conform registrului de vânzări, bijuteriile fuseseră evaluate în 1929 *înainte* de prăbuşirea bursei din Wall Street, fiind vândute *ulterior*. Dar înainte de a fi vândute, au fost *din nou* evaluate. De fapt, regina Mary a plătit peste preţul de *reevaluare*, aşa că nu-i înşelase pe Romanovi. Nu *ne*-a spus-o însă nimeni.

Mulţi ani oamenii *au crezut* că regina Mary cumpărase bijuteriile la preţ redus şi că, după încoronare, actuala regină i-a plătit Amamei diferenţa. Aşa mi-a spus mama întotdeauna. Astăzi ştim că au fost doar zvonuri neîntemeiate. Uneori îi văd pe membrii familiei regale britanice purtând bijuteriile familiei Romanov.

Am şi cufărul tatei, pe care îl luase cu el din Rusia la bordul lui *HMS Forsythe*. Are ceea ce s-ar putea numi un interior utilitar, deoarece este foarte gol. Cineva i-a smuls, cu mult timp în urmă, plăcuţa din partea de sus, unde era trecut numele lui. Îl păstrez acasă, pe coridor, şi este foarte practic – îmi depozitez în el păturile vechi, după spălare, împreună cu diverse alte lucruri.

Am găsit şi jurnalele lui Dagmar. Le-am descoperit din întâmplare, într-unul dintre dulapurile din camera mamei, şi le-am vândut lui Slava Rostropovici, renumitul violoncelist.

Tot în posesia mea se află o sticlă de vin provenită de la Ai-Todor, minunatul domeniu pe care Apapa îl avea în Crimeea, lângă Ialta. Pe moşie se găseau o mulţime de clădiri, precum şi mii şi mii de hectare alcătuind podgoria privată a lui Sandro. Vinul din sticla pe care încă o păstrez nu se mai poate bea totuşi, deoarece cineva a împins dopul înăuntru. Presupun că oricum trebuie să fi fost stricat. A călătorit foarte mult şi, desigur, este foarte vechi.

Podgoria lui Apapa nu are nimic de a face cu producătorul de vinuri Massandra. Cu toate că Massandra era unul dintre palatele ţarului, fabrica de vinuri a fost deschisă la iniţiativa prinţului Goliţîn, fiind autonomă faţă de podgoria de la Ai-Todor.

*

În 2013, m-am dus la Ai-Todor ca să fac un documentar pentru televiziunea ucraineană, pe când fiul meu locuia acolo. Ucrainenii mi-au arătat mai întâi palatul de la Livadia, apoi castelul de la Massandra, care mi-a plăcut un pic mai mult, părându-mi-se mai interesant ca arhitectură. La un moment dat, ieşind după un colţ, nu mi-am putut reţine mirarea:

— Doamne Dumnezeule, o grădină de trandafiri în stil englezesc!

Mi s-a răspuns:

— Da, aşa este. Ţarina Alexandra a vrut să-şi facă o grădină identică aceleia pe care o văzuse în anii copilăriei, în Anglia, în casa bunicii sale, regina Victoria.

După care mi-au arătat un alt palat. În total am vizitat trei palate, dar nu voiam să văd decât Ai-Todor.

Am foarte multe fotografii cu exteriorul lui Ai-Todor. Printre ele sunt şi poze de-ale tatei pe calul său preferat, care a fost împuşcat chiar în faţa lui de bolşevici; de fapt, trei dintre caii lui au fost împuşcaţi de faţă cu el. Ucrainenii nu auziseră niciodată de Ai-Todor, de aceea le-a luat mult timp ca să-l localizeze.

Când am ajuns acolo, am dat peste un gard imens de protecţie, făcut din lemn, şi o poartă enormă, prevăzută cu o uşiţă. Echipa de filmare ucraineană a bătut îndelung la uşă, fără să primească nici un răspuns. Au sunat apoi pe cineva care ar fi putut şti cum să intrăm. În cele din urmă, a telefonat o persoană care a spus că eu şi translatorul aveam permisiunea de a intra, nu însă şi echipa de filmare.

A apărut o tânără drăguţă, vorbitoare de engleză, şi ne-a deschis uşa. Am luat-o imediat la stânga – şi acolo am văzut că erau câteva morminte, într-un loc acoperit astăzi de o pădure. Înainte de revoluţie, acolo se aflase capela unde tata se căsătorise cu prima lui soţie, Elsa. Iniţial, mormintele fuseseră amplasate în podeaua capelei.

Apoi am luat-o pe alee, spre palat, care atunci era sediul unei case pentru copii abuzaţi, cu vârste de la şapte la optsprezece ani. De-a lungul drumului se întindeau un fel de silozuri mari – sper că nu erau instalaţii nucleare – în care puseseră ferestre şi paturi suprapuse.

Am ajuns la „Casa Mare“, care nu era, în realitate, atât de mare, şi nici palat nu era, cu siguranţă. O doamnă în vârstă a venit ca să ne arate locul.

Erau atâtea paturi suprapuse câte puteau să încapă în acele camere, şi la etaj, şi la parter. Fusese ocupat tot spaţiul disponibil.

După care însoţitoarea noastră i-a spus translatorului, în limba rusă, că înainte de revoluţie în casa aceea veneau să stea şapte copii, împreună cu bonele lor – ei bine, acei copii fuseseră tata şi fraţii lui. Apoi bătrâna şi-a îndreptat degetul arătător către „bucătăria de vară“, unde stăteau părinţii lor, şi am traversat ca să o vedem.

Într-un spaţiu destul de mic se găseau trei corpuri separate de casă. Era cabana în care locuiseră Amama şi Apapa, foarte frumoasă, ca o cabană elveţiană, deşi puţin mai mare. A fost o idee foarte înţeleaptă să-i lase pe copii să stea în casa cea mare. Alături se afla vechea bucătărie, care păstra încă friza cu desene pictate manual, în partea de sus, acolo unde fusese cornişa.

Astăzi Ai-Todor nu mai este un adăpost pentru copiii abuzaţi. Vărul meu, Mişa Romanoff, a stat acolo acum câţiva ani, şi se pare că domeniul a fost transformat într-un fel de centru balnear.

Tata a iubit Ai-Todor mai mult decât orice alt loc din lume. A iubit şi Crimeea. Copil fiind, urca şi cobora în goană dealul către plajă. Pe vremea aceea, dealul era acoperit în totalitate cu podgorii. Acum este mai degrabă acoperit de blocuri comuniste hidoase decât de viţă-de-vie.

Există acolo o potecă, numită astăzi Poteca Însorită, căreia însă iniţial i se spunea Poteca Ţarului, care se întinde, de-a lungul coastei, între Ai-Todor şi palatul ţarului de la Livadia. Amama şi Apapa o foloseau ori de câte ori veneau să-i viziteze pe ţar şi familia acestuia.

Apapa avea în proprietate mii de hectare de teren. Când fratele meu vitreg Andrei a mers la Ekaterinburg cu americanii ca să dezgroape osemintele ţarului Nicolae şi ale familiei sale, prin 1989, le-a spus ruşilor:

— Ştiţi că deţinem 90% dintre podgoriile din Crimeea?

Posibil să nu fi fost chiar 90%, dar în mod sigur era vorba de un procent imens. La care ei au răspuns:

— O, da, ştim, dar trebuie s-o şi *dovediţi*.

Nu am putut găsi *nici un* document. Apapa îi lăsase tatălui meu podgoriile. Actele de proprietate sunt pe *undeva*, dar nu le pot găsi. Am căutat peste tot. Am sunat o armată de avocaţi, dar nimeni nu a putut să mă

ajute. Singurul lucru peste care am dat este scrisoarea unui avocat către tata, în care i se spunea: „Dragă Andrei, aici ai şase copii plus originalul“. Dar nu există nici o urmă cu privire la actele care îi fuseseră trimise odată cu scrisoarea.

În anii ’70, părinții mei au vândut prin licitație la Sotheby’s o valiză plină cu fotografii. Tare mi-e teamă ca actele acelea de proprietate să nu se fi amestecat printre ele, fiindcă pe atunci ei nu credeau că o să mai aibă vreodată din nou nevoie de ele. Se poate deci să fi fost vândute împreună cu alte hârtii şi poze.

Sau, cine ştie, zac încă pe undeva, în vreo bancă. Problema este că mama îşi schimba şi băncile, şi avocații tot atât de des ca lenjeria intimă. A trebuit să trec pe la fiecare bancă şi avocat la care, după mintea mea, mama ar fi putut vreodată apela. Una dintre bănci mi-a spus că avusese în custodie nişte acte de proprietate, dar că nu se mai găseau la ei. Este foarte frustrant, mai ales acum, când Crimeea aparține din nou Rusiei. Poate că într-o zi se va prezenta cineva care îmi va spune că are acele acte de proprietate – cine ştie? Oricum nu sunt de folos nimănui altcuiva în afară de mine. Chiar dacă nu ni s-a restituit terenul, ar fi bine să primim cel puțin o despăgubire.

Unele dintre cele mai tulburătoare obiecte pe care le am sunt câteva piese dintr-un serviciu de porțelan provenite din Casa Ipatiev. Atunci când Albii au ajuns la Ekaterinburg, în iulie 1918, nu au găsit nici o urmă a țarului şi a familiei sale. În casă au dat însă peste aceste farfurii, pe care le-au pus în câteva rucsacuri, restituindu-i-le ulterior Amamei.

Nu este un serviciu de masă nemaipomenit, dar e destul de frumos. Bolşevicii nu voiau ca țarul şi familia lui, aflați în captivitate, să mănânce din porțelanuri ornate manual, aşa că era veséla cea mai simplă a Romanovilor. Farfuriile sunt albe, cu o dungă lată de culoare albastră de jur împrejur, o bandă îngustă de aur şi, în centru, vulturul imperial. Nu sunt prea multe piese. Acum se află expuse pe palierul cu porțelanuri, alături de altele, din acelaşi material, decorate în alb şi auriu, care fuseseră făcute la Fabrica imperială de porțelan din Sankt-Petersburg, cu ocazia căsătoriei lui Dagmar cu Alexandru, în 1866.

Tata îmi lăsase cândva o icoană, pe care am crezut-o de mult dispărută. Într-o zi, am găsit-o înfăşurată în lenjeria lui Dagmar. Nu era totuşi o

lenjerie oarecare, ci o pereche deosebită de pantalonaşi din olandă, despicaţi între picioare şi strânşi sub genunchi cu o panglică roz. Fuseseră croiţi cu un scop bine stabilit.

Mătuşa Titti ne spunea că atunci când mergeau la curse sau la diverse evenimente de acelaşi fel, la care erau nevoite să stea un timp îndelungat, făceau de obicei pipi de-a-n picioarelea, cu toţi oamenii aceia prin preajmă. Iată de ce trebuia ca pe sub fustele lor lungi să poarte acei pantalonaşi fără cusătură între picioare. Asta presupune o adevărată îndemânare, iar Titti se pricepea de minune. Era însă o manevră foarte greu de executat deasupra pământului întărit, pentru că ajungeai să te stropeşti. Icoana fusese aşadar înfăşurată în acei nădragi imperiali, cu o croială aparte. Iniţial, erau două icoane, care aminteau cum Alexandru III şi Dagmar scăpaseră dintr-un accident. La 17 octombrie 1888, trenul imperial a deraiat lângă Borki. O mulţime de oameni au murit sau au fost răniţi – au crezut că totul fusese provocat de o bombă pusă de terorişti.

Ţarul avea o forţă fenomenală. Putea smulge paginile cărţilor şi îndoi mânerul vătraielor, ca să-i distreze pe copii de Crăciun. A vrut să-şi scoată familia din tren, dar acoperişul fusese deja zdrobit. Aşa că a ridicat acoperişul vagonului, în timp ce familia sa şi doica se târau afară. Asta l-a ucis mai târziu. I-a distrus rinichii, şi a a murit de nefrită la Livadia, în 1894.

După accidentul de tren, una din icoane i-a fost dăruită lui Dagmar, iar cealaltă lui Alexandru. Dagmar a primit o icoană Fabergé, strălucitoare ca o stea, un triptic splendid. Avea încrustate rubine, safire, diamante şi un model cu foiţă de aur. Era foarte renumită. Toţi curtenii şi prietenii care i-o dăruiseră îşi aveau numele gravate pe spatele icoanei, spre a consemna salvarea ei miraculoasă. Am vândut-o mai târziu, printr-o casă de licitaţii din Suedia.

*

Icoana se afla printre obiectele pe care le-am împrumutat unei expoziţii organizate la Copenhaga în 2001. M-am dus acolo ca s-o văd expusă şi, cu acea ocazie, am întâlnit-o pentru prima oară pe regina Danemarcei. Regina Margrethe îmi este verişoară destul de apropiată, noi două având aceiaşi

stră-străbunici, regele Christian IX şi regina Louise. Este o femeie foarte drăguță şi plină de umor, foarte naturală şi cu picioarele pe pământ. Fumează țigările una după alta. În perioada în care am cunoscut-o, eram şi eu fumătoare.

Ne aflam într-o cameră frumoasă, cu porțelanuri uluitoare, atârnate pe pereți sau expuse pe rafturile dulapurilor din preajmă, când m-am ridicat să-mi scutur scrumul de la țigară într-un bol.

— Nu, nu acolo! Valorează mii de euro! a exclamat, împingându-mi degrabă în față o scrumieră dintre cele ieftine.

A fost foarte simpatică. Mama ei, regina Ingrid, era naşa mea.

Pe regină am mai întâlnit-o de câteva ori la petreceri. Cred că una dintre ele a fost un cocktail oferit la Castelul Abergeldie. Şi-a amintit de bunica mea şi de vizitele ei la Conacul Wilderness.

Micuță fiind, obişnuiam să mă uit în cutia pictată manual unde Amama îşi ținea bijuteriile. Avea acolo smaralde, rubine, safire şi diamante cât oul de porumbel. Erau incredibil de mari şi foarte frumoase.

De aceea, atunci când mama mi-a spus că naşul meu, regele Haakon al Norvegiei, îmi dăruise la botez o broşă cu diamante, iar regina Ingrid a Danemarcei, o brățară cu smaralde şi diamante, am fost extrem de încântată. Mintea mea de copil şi-a imaginat nişte bijuterii splendide şi masive, întocmai cu acelea ale Amamei.

Mai târziu, când aveam vreo doisprezece ani, banca mi le-a adus să le văd. Am fost foarte dezamăgită. Erau minuscule. Broşa era în formă de H, iar în partea de sus avea o coroană bătută în diamante. Era frumuşică foc, dar micuță. Ar fi putut fi un ac de cravată foarte simpatic. Brățara era pentru mâna unui copil, adică foarte strâmtă. Până la urmă, le-am cerut celor de la Wartski’s s-o transforme într-un inel. Încă îl mai am.

Şi ceilalți naşi îmi dăruiseră cadouri potrivite mai degrabă unui copil. Primisem o spatulă din argint masiv, de felul celor pe care un copil le folosea cu o lingură. Pe partea din față avea inscripționate două litere A – trebuie să-mi fi fost dată de unchiul Rostislav. Era în odaia de noapte a copiilor. Îmi amintesc că, stând în scăunel, o foloseam ca să mănânc dintr-un castronaş pictat cu iepuraşii din seria *Bunnykins*. A fost un cadou destul de util.

O mulțime de bijuterii şi numeroase *objets d'art* care aparţinuseră Romanovilor au fost vândute de guvernul sovietic. În anii '20, Emanuel Snowman, de la Wartski's din Londra, a mers în Rusia şi a cumpărat o mare parte din tezaurul Fabergé. Unul dintre obiectele pe care le-a achiziționat a fost oul Fabergé care avea în interior miniatura trăsurii de la încoronare.

Într-o zi, mătuşa Titti s-a dus la Wartski's împreună cu tata, iar cei de acolo i-au povestit despre ou.

— O, dați-mi voie să mă uit la el, le-a spus.

Când i-au arătat oul, a început să se joace cu trăsurica, plimbând-o încoace şi încolo de-a lungul biroului.

— Vai, nu, nu, vă rog, nu faceți asta, este *mult* prea valoroasă, i-a atras atenția una dintre asistentele domnului Snowman.

— Ce *ridicol*, a răspuns mătuşa Titti, m-am jucat deseori cu ea în odaia copiilor de la palat!

Într-adevăr, îmi aduc aminte cum şi eu mă jucam cu un purceluş Fabergé în baia din aripa rezervată copiilor. Avea ochi de rubin şi era destul de frumos – cred că servea drept scrumieră, dar eu îl umpleam cu apă şi-l luam cu mine când mi se făcea baie. A fost vândut în anii '60.

Păstrez şi condeiul de gravură cu care Apapa a inscripționat numele tatei şi data lui de naştere pe geamul unei ferestre a Palatului de Iarnă. Are un diamant înăuntru, care taie sticla, şi un safir care împinge diamantul la exterior, spre a fi utilizat la gravare. Nu a fost făcut de Fabergé, ci de un alt bijutier rus celebru.

Pe una din uşile vitrate ale garderobei sale de la Provender, tati gravase în sticlă: „Andrei". Dar cred că inscripția nu mai este. O mulțime de geamuri au trebuit să fie înlocuite.

Printre lucrurile pe care le-am vândut (şi regret, din cauză că le-am crezut a fi copii, nu piesele originale) erau scrisorile dintre țarină şi Amama. Când fuseseră mai tinere, avuseseră o relație foarte strânsă. Alexandra îşi spunea „Găina", iar Ksenia era „Puiul". Erau nişte simple scrisori cotidiene, prin care îşi dădeau veşti despre viața şi familiile lor.

Îmi aduc aminte că printre obiectele vândute era şi un pisoar din argint masiv, inscripționat în partea din față cu două litere A şi coroana imperială, care-i aparținuse tatei. Mai era şi o oală pentru femei, ca o sosieră fără cioc,

pe care ți-o strecurai sub rochie ori de câte ori era necesar. Se folosea în lungile călătorii cu trenul sau cu trăsura.

Într-o zi, când tata şi fraţii lui erau mici, mergeau cu trenul, însoțiți de bonă. După ce făcuseră pipi, femeia s-a gândit să le golească olițele pe geam. Era o zi fierbinte şi toţi ceilalți călători țineau ferestrele deschise, aşa că, în momentul în care bona a golit olițele, conținutul s-a revărsat peste câteva vagoane din spate!

Toate lucrurile de mare valoare – icoanele şi cele câteva *objets d'art* marca Fabergé – au fost fie ascunse, fie depozitate la bancă, dar odată cu timpul au dispărut complet. Tata a avut destul de multe bijuterii Fabergé şi diverse mărunţişuri, dar a trebuit să le vindem până la ultima bucată, spre a putea păstra casa şi a plăti cele necesare vieții de zi cu zi. Era ca şi cum ne-am fi aflat din nou la Paris, după revoluție. Nu mai aveam nimic. Tata era fără un ban. Mama îl întreținuse ani în şir. N-a fost o problemă, deoarece îl adora, dar în anii '70 s-au văzut nevoiți să vândă toate mărunţişurile lui şi obiectele de valoare din proprietatea mamei. A trebuit să renunțe până şi la cele moştenite de la familiile McDougall şi Borgström.

Şi mama avusese unele lucruri extraordinare. Tata îi dăruise două inele minunate! Unul era frumosul inel de logodnă cu safire şi diamante pe care tata îl făcuse, special pentru ea, dintr-o broşă Fabergé, iar celălalt era un inel uluitor, în formă de stea, cu safire Fabergé. Piatra acestui inel era uriaşă; fusese cândva un pandantiv. În portretul din Camera-de-Stejar, mama îl poartă pe deget. Din nefericire, a trebuit să vindem ambele inele.

Aveam şi un coş de picnic atât de greu, încât, pentru a-l transporta, era nevoie de doi cazaci. La exterior din piele, iar în interior din răchită, includea un serviciu complet de farfurii şi pahare din argint şi cristal. A fost vândut prin Sotheby's, la Londra, în 1975. Nu-mi amintesc cât s-a luat pe el, dar într-o săptămână coşul a apărut scos la vânzare în New York, la un preț de trei ori mai mare decât suma inițială! Am o fotografie cu Alexandru III şi Dagmar într-o trăsură unde se află şi acel coş, care era folosit la picnicuri cu ocazia prânzurilor în familie.

Înainte să moară în Franța, sora mea vitregă, Mysh, care a fost foarte bolnavă în ultimii ani, le-a lăsat fraților ei toate obiectele Romanovilor pe care le poseda. Nu o mai văzusem de ceva timp, deşi obişnuiam să ne

întâlnim destul de frecvent. A murit în octombrie 2000, la şase luni după moartea mamei. Între mama vitregă şi copiii ei vitregi nu existase o relaţie prea bună; mama fusese tot un copil vitreg.

Majoritatea bijuteriilor Romanov ale lui Mysh şi celelalte *objets d'art* au ajuns, în consecinţă, la Andrei, inclusiv brăţara Fabergé făcută pentru Amama cu ocazia naşterii primului său fiu, tatăl meu. Data de 25 ianuarie 1897 fusese bătută, de jur împrejur, cu rubine şi diamante. Mysh îmi spusese că, înainte de moarte, mi-o va da mie sau o va da fiicei mele. Dar, fiind atât de bolnavă, nu mai fusese în stare s-o facă.

Brăţara a fost vândută. Din nefericire, s-a luat foarte puţin pe ea – cred că 16.000 de dolari. Ulterior mi s-a spus: „O, clientul nostru o va păstra pentru dumneavoastră până când vă veţi putea permite să o cumpăraţi de la el". În acea perioadă, 16.000 de dolari erau aproximativ 9.000 de lire sterline, ceea ce însemna prea mult pentru mine. Şi totuşi, nu era chiar atât de mult pentru o brăţară Fabergé autentică.

În anii '50, mi-a scris un bărbat pe nume Herbert Galloway Stewart. Fusese preceptorul tatei şi al fraţilor lui, din 1908 până la revoluţie. Scrisoarea nu mi-a fost arătată, pentru că eram încă mică, dar a fost păstrată sub cheie într-una din cele două cutiuţe decorative făcute de fiicele ţarului în captivitate. Nu mi s-a dat voie să pun mâna pe nici una din ele până pe la doisprezece sau treisprezece ani, dar între timp Herbert Stewart murise. Erau ţinute tot timpul într-un dulap, ca să nu se deterioreze şi să nu mă joc cu ele.

Am şi scrisoarea în care Ksenia îi mulţumea reginei Victoria, în 1894, pentru cadoul de nuntă. „Maiestatea Voastră… Sper să nu vă supăraţi pe mine că vă scriu aceste câteva rânduri ca să vă mulţumesc din inimă pentru încântătorul cadou pe care aţi avut bunăvoinţa de a mi-l trimite cu ocazia nunţii. Am fost profund emoţionată. Suntem atât de fericiţi că îi avem aici pe *mult-iubita* noastră mătuşă Alix [ţarina Alexandra de mai târziu] şi pe veri…"

*

Sunt, de asemenea, în posesia unui interesant schimb epistolar între străbunica mea Dagmar şi nepotul ei, marele duce Kirill, fiul cel mare al

fratelui lui Alexandru III, marele duce Vladimir, care murise în 1909.

Tati spunea că existase un acord nescris prin care nici un membru al familiei imperiale n-avea să pretindă tronul atâta timp cât împărăteasa-mamă era în viaţă. Prin urmare, ca decan de vârstă supravieţuitor al familiei Romanov, străbunica s-a arătat indignată atunci când, în 1924, imediat ce fiii săi, ţarul Nicolae şi marele duce Mihail, fuseseră declaraţi morţi din punct de vedere legal, Kirill a întocmit un manifest în care declara că, începând cu 31 august 1924, îşi asumase titlul de împărat.

Dagmar nu l-a iertat niciodată că, în 1917, mărşăluise spre Dumă (Parlamentul rus) împreună cu regimentul său. Nu credea că fiii săi erau morţi şi condamna preluarea „tronului“, pe care o considera prematură. A fost chiar şi mai supărată că nu primise mai înainte veşti de la Kirill, trebuind să afle din ziare de hotărârea lui. I-a trimis de îndată o telegramă marelui duce Nikolai Nikolaevici, vărul ţarului şi fost comandant-şef al armatei ruse. Telegrama s-a păstrat într-o versiune preliminară, în franceză:

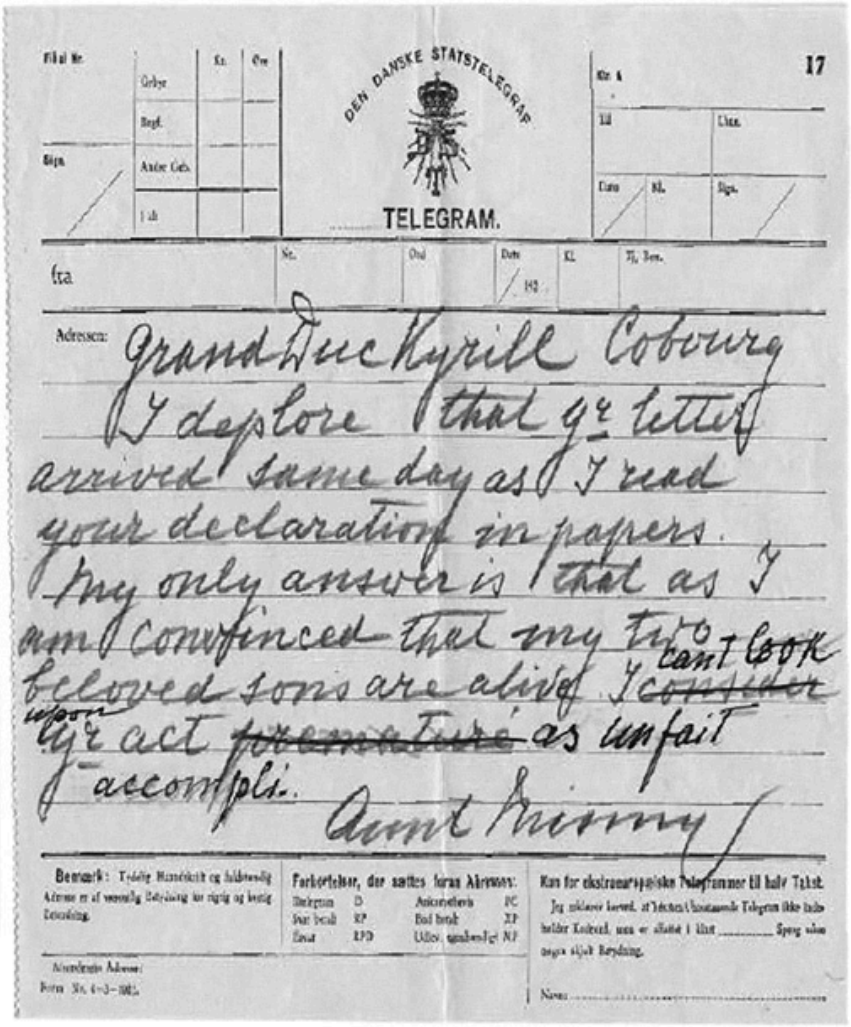

DEN DANSKE STATSTELEGRAF

17

TELEGRAM.

fra

Adressen: Grand Duc Kyrill Coburg

I deplore that yr letter arrived same day as I read your declaration in papers. My only answer is that as I am convinced that my two beloved sons are alive I can't look upon yr act prematuré as unfait accompli.

Aunt Minny

Bemærk: Tydelig Handskrift og fuldstændig Adresse er af væsentlig Betydning for rigtig og hurtig Besørgelse.

Forkortelser, der sættes foran Adressen:

Brevgram	D	Anbefalet brev	RC
Svar betalt	RP	Bud betalt	XP
Ekspr.	EXP	Udlev. samtlemedl.	NP

Kun for ekstraordinære Telegrammer til halv Takst.

Jeg erklærer herved, at Telegrammet/Telegrammerne ikke indeholder Konkret, men er affattet i Ikke ... Sprog uden nogen skjult Betydning.

Navn: .....

Telegrama adresată de împărăteasa-mamă („mătuşa Minny“) lui Kirill, 1924.

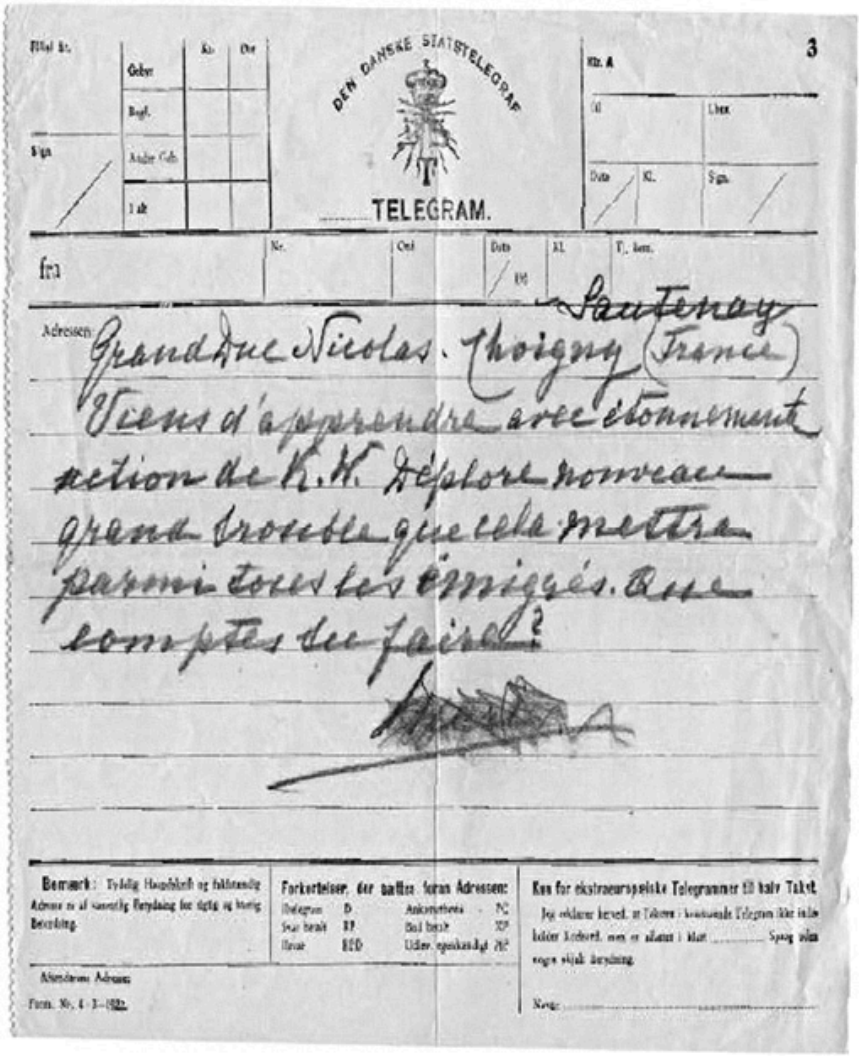
DEN DANSKE STATSTELEGRAF

TELEGRAM.

3

fra

Adressen: Grand Duc Nicolas. Choigny (France)

Viens d'apprendre avec étonnement action de K.K. Déplore nouveau grand trouble que cela mettra parmi tous les émigrés. Que comptes tu faire?

Marie

Bemærk: Tydelig Haandskrift og fuldstændig Adresse er af væsentlig Betydning for rigtig og hurtig Besørgelse.

Forkortelser, der maatte forun Adressen:

Kun for ekstraeuropæiske Telegrammer til halv Takst.

Afsenderens Adresse:

Form. No. 4 - 3 - 1922.

Telegrama adresată de împărăteasa-mamă marelui duce Nikolai, 1924.

Către marele duce Nikolai, Choigny (Franța)
Tocmai am aflat cu uimire de acțiunea lui K.V. Deplâng marile probleme noi pe care aceasta le va provoca printre toți emigrații. Ce crezi că ar trebui făcut? Marie.

I-a trimis apoi o telegramă lui Kirill, a cărei ciornă s-a păstrat şi ea. Inițial, în ultima propoziție se spunea: „consider acțiunea ta ca fiind prematură“.

Către marele duce Kirill, Coburg
Îmi exprim adâncul regret că scrisoarea ta a sosit în aceeaşi zi în care ți-am citit în ziare declarația. Singurul meu răspuns este că, fiind convinsă

că amândoi preaiubiții mei fii sunt în viață, nu-ți pot privi acțiunea ca pe un fait accompli[45]. *Mătuşa Minny [numele împărătesei în familie].*

45. Un fapt împlinit (în franceză, în original).

După autoproclamare, Kirill îi scrisese străbunicii mele, cerându-i binecuvântarea. La 4 octombrie, ea i-a răspuns de la Hvidøre:

Dragă Kirill,
Îţi trimit răspunsul la scrisoare. Mi-ai cerut binecuvântarea, dar era evident că nu aveai nevoie de ea şi nici nu o aşteptai să sosească vreodată. După cum se poate vedea din telegrama alăturată, nici măcar nu mi-ai dat timp să-ți răspund.
Poți să-ți imaginezi sentimentele mele atunci când am citit toată chestiunea în ziare.
Gândeşte-te la situația delicată în care te-ai pus pe tine şi i-ai pus pe toți ceilalți şi neliniştea pe care ai semănat-o în atâtea minți şi inimi.
Dumnezeu să ne binecuvânteze pe toți!
A ta iubitoare şi întristată,
Mătuşa Minny

În săptămâna următoare, a primit o lungă scrisoare de la Kirill, în care acesta încerca să-şi explice acțiunile.

Villa Edinburgh, Coburg. 11 octombrie 1924
Draga mătuşă Minny,
Scrisoarea dumitale de pe 4 a ajuns la mine de-abia astăzi. Îmi pare foarte rău că te-am supărat atât de mult. Ei bine, am sperat şi am aşteptat binecuvântarea ta. Printr-o indiscreție impardonabilă, în nici un caz cu vreo intenție din partea mea, ştirea a apărut în ziarele străine fără ca răspunsul tău să aibă timpul necesar să-mi parvină. De patru ani încoace, nu am avut altă dorință decât să vin să te văd şi să mă sfătuiesc cu tine. De fiecare dată însă mi s-a răspuns că nu voiai să vezi pe nici unul dintre noi şi că dorința ta era să nu fii implicată în toate aceste discuții politice. Acum, când am fost obligat, după cum ştii, cu inima grea să fac acest mare pas, mă anunți că eşti încredințată că fiii tăi sunt

încă în viață. Este posibil ca, având o asemenea speranță în suflet, să nu fi luat, în toți acești ani, nici o măsură spre a-i elibera din presupusa lor ascunzătoare, şi nici pentru a-mi comunica motivele pentru care ai procedat astfel.

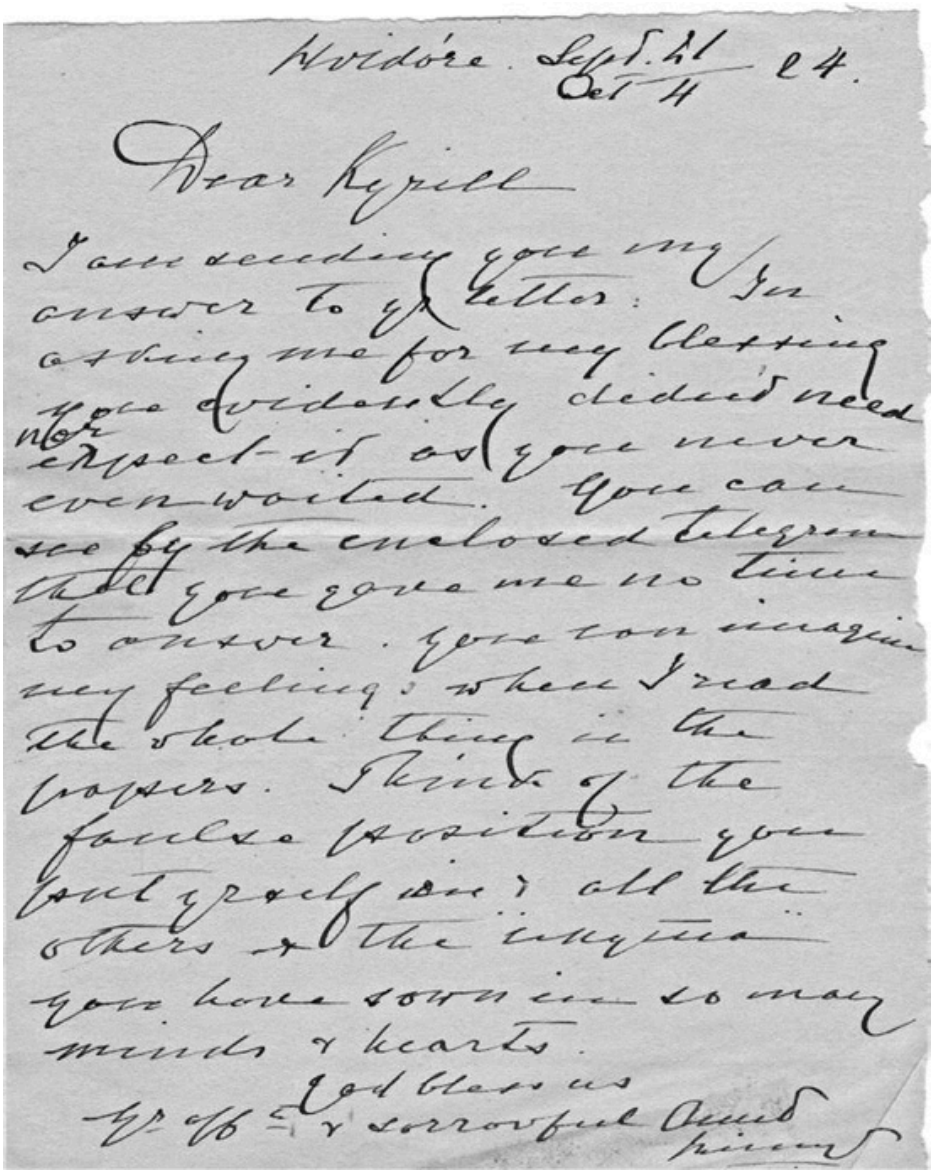

Hvidöre. Sept 5. 41 Oct 4 24.

Dear Kyrill

I am sending you my answer to yr letter. In asking me for my blessing you evidently did not expect it as you never even waited. You can see by the enclosed telegram that I gave me no time to answer. You can imagine my feelings when I read the whole thing in the papers. Think of the painful position you put yourself in & all the others & the suffering you have sown in so many minds & hearts.

God bless us & sorrowful Queen

Minny

Scrisoarea adresată de împărăteasa-mamă („mătuşa Minny“) lui Kirill, 1924.

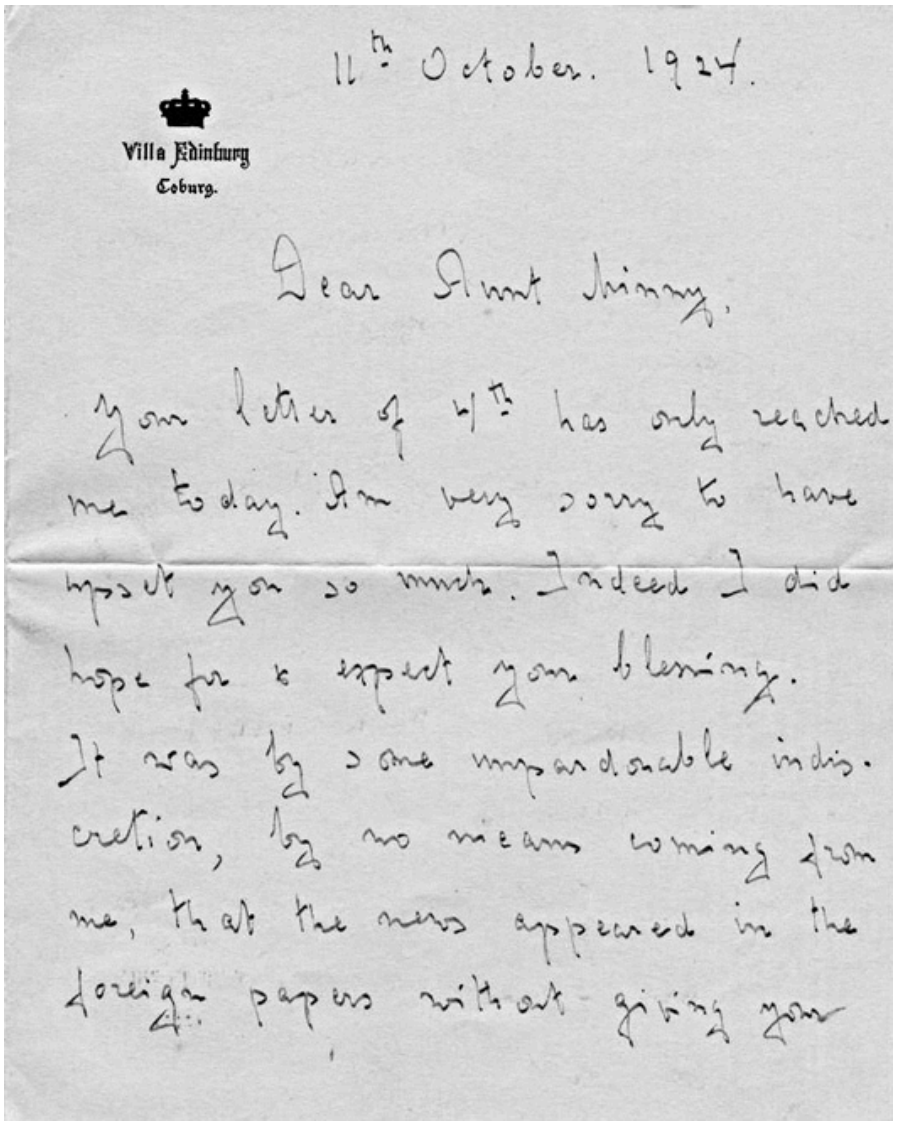
11th October. 1924.

Villa Edinburg
Coburg.

Dear Aunt Minny,

Your letter of 4th has only reached me today. I am very sorry to have upset you so much. Indeed I did hope for to expect your blessing. It was by some unparadonable indiscretion, by no means coming from me, that the news appeared in the foreign papers without giving you

Prima pagină a scrisorii de răspuns a lui Kirill, 11 octombrie 1924.

Acum, că m-am autoproclamat împărat, tu, la sfatul lui Nikolaşa, consideri pasul meu „prematur“, susţinând că va fi destul timp să se rezolve toate acestea în Rusia! În acest mod, nu faci decât să te împotriveşti oricăror eforturi active pentru eliberarea Rusiei. Nu pot decât să-ţi repet: consider că este datoria mea sacră să mă aflu în fruntea unei mişcări unite spre a ne salva Patria. Îţi jur că voi face tot ce-mi va sta în putere să-ţi găsesc fiii, dacă mai sunt în viaţă, dar până atunci trebuie să acţionez ca şi cum ei nu ar mai exista. Prin urmare, am să înalţ, cu drepturi depline, drapelul împăratului şi am să port titlul

până când îl voi putea depune la picioarele lor. Nu avem cum să-i strângem altfel laolaltă pe toţi oamenii noştri care gândesc cu adevărat, în Rusia şi în afara ei. Nu pot crede că, decât să vezi un alt bărbat, în acest caz, eu însumi, preluând îndatoririle fiilor tăi, preferi să fii de partea lui Nikolaşa, care în trecut s-a dovedit a fi un trădător, în cel mai înalt grad, faţă de Nicky, şi care îşi continuă şi astăzi lucrarea distrugătoare. Din numeroasele discuţii cu tine şi Ksenia, ştiu că ai împărtăşit pe deplin acest punct de vedere. Ştiai că pe Nikolaşa îl ţineau în gheare „femeile neagre“ (cum obişnuiai să le spui) [marea ducesă Anastasia şi Milica Nikolaevna, soţiile marilor duci Nikolai şi, respectiv, Piotr Nikolaevici], *fiind folosit ca instrument al forţelor şi societăţilor oculte cu scopul de a face să se prăbuşească toate imperiile şi însăşi Creştinătatea. Le-ai văzut la treabă, cum încet şi fără preget îi distrugeau atât pe Nicky şi Alix, cât şi Biserica, prezentându-le pe toţi acei Philippe*[46] *şi Rasputini care le subminau prestigiul. La început de tot, tu, în persoană, te-ai războit zi şi noapte cu ei. Până la urmă, Nicky însuşi era total încredinţat de asta, după cum ştii, atunci când l-a înlăturat de la comanda supremă. Popularitatea foarte mare pe care Nikolaşa se presupune că o mai are este trâmbiţată în străinătate de exact aceiaşi agenţi distrugători care doresc să discrediteze orice mişcare* „monarchique“.

46. Nizier Anthelme Philippe (1849–1905), taumaturg, medium, clarvăzător. În 1901, fiind invitat în Rusia de ţarul Nicolae II, căruia îi devenise consilier, primeşte titlul de doctor în medicină al Academiei Imperiale de Medicină Militară din Sankt-Petersburg şi rang de general. Influenţa asupra cuplului imperial se manifesta în strânsă legătură cu preocuparea ţarului de a reuşi cât mai curând să aibă un moştenitor de parte bărbătească.

În consecinţă, nu voi accepta niciodată o mişcare condusă de mincinoşi. După ce ţi-am explicat în detaliu toate acestea, îţi cer încă o dată binecuvântarea, deoarece proiectele mele sunt absolut imaculate, iar loialitatea mea faţă de memoria fiilor tăi şi a nepotului rămâne inébranlable[47].

47. De neclintit (fr.).

Aşteptând să-mi răspunzi, rămân pentru totdeauna

al tău din suflet şi cu adevărat devotat, Kirill

Kirill nu a primit niciodată binecuvântarea împărătesei-mame, iar acțiunea pe care a desfăşurat-o a divizat mişcarea monarhistă. Dagmar l-a denunțat public, într-o scrisoare adresată marelui duce Nikolai Nikolaevici, publicată la cererea ei în *The New York Times*. La Provender erau şi alte scrisori sau documente ale Romanovilor, dar a trebuit să le vând ca să restaurez casa şi să-mi plătesc facturile.

12
REFLECȚII

Am mers pentru prima dată în Rusia în iulie 1998, la înmormântarea ţarului şi a familiei sale, însoţită de fiul meu Fran, care tocmai se întorsese din Africa de Sud cu câteva luni înainte. Părul îi trecea de umeri şi părea mai mult o „gardă de corp“ decât fiul meu – ceea ce era, bineînțeles, foarte util!

A fost o experiență incredibilă. Deşi nu prea vorbea despre Moscova, tata ne povestise în schimb multe despre Sankt-Petersburg, pe care îl adora. Îi plăcea în special Gatcina, un palat imens situat la aproximativ patruzeci de kilometri de Sankt-Petersburg. Fusese palatul lui preferat, căci locuiseră o perioadă acolo împreună cu Dagmar, clădirea fiind îndeajuns de mare încât să poată găzdui confortabil întreaga familie.

Intrând în oraş în autocarele de lux pe care organizatorii ni le puseseră la dispoziție, m-am simțit ca acasă. M-a cuprins un sentiment uimitor uitându-mă în jur şi privind acel loc despre care tata îmi spusese atâtea. Un sentiment ciudat. *Iubesc* necondiționat Petersburgul. Are ceva magic. Prezența acolo nu m-a tulburat însă, nefiind de față atunci când se întâmplaseră toate acele tragedii.

Reunirea cu membrii familiei, pe care nu-i mai văzusem din copilărie sau nu-i mai întâlnisem niciodată, a fost şi ea minunată. Ne-am adunat cu toţii la hotelul Astoria. Fran şi cu mine nu am putut sta la Astoria, deoarece toate camerele fuseseră deja rezervate, aşa că ne-am cazat pe o navă botezată *Peterhof*, acostată pe malul râului. În fiecare dimineață trebuia să ne ducem la hotel, pentru că toate autocarele porneau de la Astoria.

Vărul meu Dmitri, la a cărui înmormântare tocmai am participat în Danemarca, fusese la Ekaterinburg şi supraveghease încărcarea sicrielor ţarului şi ale membrilor familiei sale într-un avion de transport de mare capacitate. Când au sosit pe aeroportul Pulkova din Sankt-Petersburg, toți îi aşteptam în picioare pe covorul roşu, alături de fanfară. Regina Angliei

trimisese patru ofițeri şi un cimpoier de la Royal Scots Dragoon Guards, fostă Royal Scots Greys, fiindcă Nicolae II avusese gradul de colonel-şef[48] al regimentului Scots Greys.

48. Grad onorific într-un regiment militar, deținut de un membru al familiei domnitoare.

Avionul uriaş a ajuns în fața noastră, foarte aproape şi foarte bine pilotat. Sicriele au fost scoase unul câte unul, în ordinea inversă a importanței, conform protocolului. Primul a ieşit bucătarul, apoi menajera, urmată de valet şi de medic, pe urmă copiii țarului, în ordinea vârstelor, şi în cele din urmă țarina. Până la acel moment, soldații ruşi transportaseră sicriele, iar câțiva ofițeri superiori purtaseră pe umeri coşciugul țarinei. La sfârşit, soldații din regimentul Scots Greys l-au adus din cargou pe țarul Nicolae.

Erau nişte sicrie foarte mici, aproape ca pentru copii. Toate au fost băgate în microbuze verzi, identice, care fuseseră transformate în furgoane mortuare. Cred că aveau o stemă pe una dintre portierele laterale, ceva unic.

Am mers în urma lor tot drumul până la Sankt-Petersburg şi a fost interesant să vedem reacția mulțimii, care era *imensă*. Pe măsură ce treceau sicriele, oamenii îşi făceau cu toții semnul crucii. Am fost foarte surprinşi.

Odată ajunşi la fortăreața Sfinții Petru şi Pavel, sicriele au trebuit să fie descărcate ca să se poată traversa podul, iar cimpoierul de la Scots Greys le-a cântat pe tot drumul către catedrală. Totul a fost foarte emoționant. A urmat depunerea lor pe catafalc, şi apoi un lung serviciu religios.

Nimeni nu ştia dacă preşedintele Elțîn avea să participe la funeraliile din ziua următoare. De-abia în noaptea aceea i-a spus vărului meu, Nikolai, capul familiei Romanov, că o să vină.

A doua zi, preşedintele Elțîn şi anturajul său au apărut la catedrală. Mă dusesem la toaletă chiar înainte de începerea slujbei şi m-am întors la locul meu cu doar vreo treizeci de secunde înainte ca uşa să se închidă. Altfel, aş fi ratat probabil totul. Doamne, ce lungă a fost slujba aceea! Nu am înțeles nici un cuvânt, dar era foarte emoționant.

Acum câteva luni, m-am întâlnit cu ofițerul de la Scots Dragoon Guards, aflat în fruntea celor care purtaseră sicriul țarului. Nu-l mai văzusem de la funeralii. Ocazia a fost o cină în cadru intim, privat, dată în onoarea patriarhului Kirill, la Cavalry Club. Erau prezente şaizeci de persoane, iar

eu fusesem invitată ca rezervă pentru un bărbat a cărui soție nu putuse veni. Kirill a ținut un discurs, iar ofițerul s-a ridicat ca să-i dea răspunsul.

Mai târziu, am ocolit masa ca să stau de vorbă cu el. A fost o încântare să-l revăd. Ne-am îmbrățișat şi ne-am sărutat cu mare bucurie. Mi-a spus că din punctul lui de vedere fusese un eveniment incredibil să se afle atunci, la aeroport, alături de sicriele familiei imperiale, apoi să-l însoțească pe țar în locul în care urma să-şi doarmă somnul de veci.

Britanicii îşi gestionează întotdeauna foarte bine ceremoniile grandioase, dar ceea ce remarcasem, în acea zi, a fost că soldații ruşi aveau chipiele prinse sub bărbie cu un elastic subțire. Elastic sub bărbie, la un bărbat! Mi s-a părut ciudat.

Dragul meu văr Rostislav, care suferise de cancer şi se afla, în perioada aceea, în remisie, a fost în stare să participe la funeralii. În catedrală, a sărutat podeaua şi sicriele. După înmormântare a plecat la Nantucket (Massachusetts), ca să-şi vadă mama, şi s-a îmbolnăvit. Avusese o răceală în timp ce se afla la Sankt-Petersburg, dar după ce a ajuns în America situația s-a înrăutățit.

La început au crezut că *era* o banală răceală. Dar se pare că, la un moment dat, în intervalul de timp scurs de când fusese prezent în catedrala din Sankt-Petersburg şi până ajunsese la Nantucket, ingerase ceva care i-a provocat simptome similare tipului său de cancer. A petrecut destul de mult timp internat în spital, într-unul dintre marile oraşe din apropiere, probabil Boston, apoi l-au transportat cu avionul la Spitalul Royal Marsden din Londra. Cancerul l-a ucis în anul următor. A fost foarte trist, şi îngrozitor pentru copiii lui.

*

Eu şi fiica mea, Poggy, am avut la dispoziție câteva zile ca să explorăm Sankt-Petersburgul, în timp ce restul familiei se dusese într-o croazieră pe o insulă sfântă. Am hotărât să vizităm Palatul Iusupov, de pe malul Canalului Moika. Fusese principala reşedință de la Sankt-Petersburg a Iusupovilor şi totodată unul dintre locurile în care Feliks se întorsese, imediat după revoluție, ca să ascundă comorile familiei sale, inclusiv mai multe bijuterii aparținând mătuşii Titti. A avut ghinionul ca ascunzătorile să-i fie

descoperite mai târziu de bolşevici.

Intrarea palatului era foarte întunecoasă, şi când am pătruns acolo nu ne-am simțit prea grozav. Poate că era din cauza lemnului scărilor, vopsit într-o culoare închisă, în combinație cu lipsa luminii. Personalul nu vorbea deloc engleza, aşa că am închiriat fiecare câte un audioghid cu căşti.

Pe când făceam turul palatului, Poggy s-a întors spre mine şi mi-a spus că locul îi displace profund. Înaintam pe un coridor lung. A încercat să deruleze caseta mai repede, fiindcă dorea să iasă cât mai grabnic posibil. Trebuia să urmăm însă săgeţile care indicau traseul de vizitare.

Când am pătruns în sala de teatru, am rămas uimite de opulența încăperii. Era ceva cu adevărat magnific. Dar pe măsură ce ne îndreptam către scenă, amândouă am început să ne simțim foarte rău. Ne-am întors şi am hotărât să mergem la toaleta care se găsea la subsol. Caseta continua să ne relateze istoricul primei camere, dar noi străbătuserăm deja majoritatea încăperilor accesibile publicului. Asta ne-a făcut să chicotim, la fel ca şi constatarea că mai nimeni nu vorbea engleza.

Când am ieşit de la toaletă, am remarcat o săgeată al cărei vârf arăta în direcția unui coridor strâmt, cu o uşa închisă la capăt. Poggy a vrut să investigheze locul. Păşea cu puțin înaintea mea şi, apropiindu-se tot mai mult de acea uşa, a început să se facă verde la față. S-a oprit şi m-a aşteptat.

Până s-o prind din urmă, am început să simt la rândul meu un rău fizic. Nici una din noi n-a mai fost în stare să înainteze vreun pas. A trebuit să ne întoarcem şi am decis să găsim pe cineva care să vorbească engleza. Revenind la intrare, Poggy a întrebat ce se întâmplase în acel subsol. Ni s-a povestit că acolo încercase Feliks să-l otrăvească pe Rasputin, cu prăjituri şi vin, înainte de a-l împuşca. Până la vizita noastră, Poggy habar nu avusese că acela era palatul unde fusese omorât Rasputin.

De fapt, acum ştim că Rasputin s-a târât de la subsol pe o scară mică din spate şi a ieşit în curtea din față printr-o uşă laterală, unde în cele din urmă a fost ucis. Dar atât eu, cât şi Poggy am avut, cu siguranță, o experiență neplăcută şi am simțit că acel loc era încă bântuit de spiritul cuiva.

*

Desigur că am vizitat şi Ermitajul, unde fusese Palatul de Iarnă al țarului.

Tati spunea că pe acoperişul Palatului de Iarnă se afla o grădină. Şi încă una destul de mare.

Ardeam fireşte de nerăbdare să văd, în apartamentele private ale lui Nicolae II, camera în care se născuse tati. Ghizii nu aveau idee că tata se născuse acolo şi nici nu păreau să ştie că Apapa gravase detaliile pe un ochi de geam. Când am ajuns la acea fereastră, am izbucnit în lacrimi. Acolo, gravată în sticlă, era semnătura lui Apapa, laolaltă cu numele tatei şi data lui de naştere, exact aşa cum mi se povestise. Supravieţuiseră printr-o minune revoluţiei şi celui de-al Doilea Război Mondial! *Asta* m-a făcut să plâng, şi mi-l amintesc pe Fran, care avea pe atunci nouăsprezece ani, spunându-mi: „Vino-ţi în *fire*, mămico!“

Semnătura este în interior. Ferestrele păstrează modelul vechi de geamuri duble, cu geam exterior şi obloane înăuntru, doar că fabricate din sticlă. Pretutindeni în Rusia, familia se folosea de un condei de gravură ca să scrijelească geamurile din fiecare palat.

A doua oară când am vizitat camera, partea de sticlă din interiorul ferestrei fusese înlocuită cu una pe care ţarina scrisese: „1902. Alicky uitându-se la husari“. Nu mai există aşadar, în prezent, geamul cu inscripţiile bunicului, ci un altul pe care notase ţarina. Geamul care li se arată de obicei turiştilor este cel de la fereastra Alexandrei. Înseamnă, într-un fel, o rescriere a istoriei, dar presupun că tata nu este îndeajuns de bine cunoscut astăzi ca vizitatorii să poată înţelege semnificaţia acelui ochi de geam şi istoria întregii camere. Am avut însă norocul să fi văzut de două ori geamul de la fereastra lui Apapa.

*

În 2006, rămăşiţele pământeşti ale străbunicii Dagmar au fost aduse din Danemarca spre a fi îngropate în Rusia, potrivit ultimelor sale dorinţe. Ne-am dus să vedem cum rămăşiţele ei pământeşti urmau să părăsească Danemarca şi am fost cazaţi la hotelul Admiral din Copenhaga, împreună cu mulţi alţi membri ai familiei.

În seara de dinaintea marelui serviciu religios de pomenire, trebuia să mergem cu toţii la catedrala Roskilde, ca să asistăm la scoaterea trupului ei din criptă şi la depunerea sicriului în nava bisericii. M-a luat cu maşina

Anna von Lowzow, care a condus foarte repede până la Roskilde.

Mulţumescu-Ţi Ţie, Doamne, că am găsit-o pe Anna! Am fost de fapt singura din familie care şi-a făcut apariţia la Roskilde. Ai noştri beau vârtos la hotel, şi nici nu le trecea prin gând că lipseau de la ceva important. Doar Dmitri, soţia lui, Dorrit, şi Paul Kulikovski, alături de soţie, au mai fost de faţă. Ar fi *trebuit* să fim toţi acolo. Dmitri nu transmisese însă clar acest lucru – bănuise că toţi ceilalţi îşi vor da seama că ar trebui să fie prezenţi. „Slavă Domnului, ai venit“, mi-a spus el.

Slujba a fost foarte emoţionantă. Era ceva aproape supranatural în aducerea trupului împărătesei din criptă şi imaginea steagului galben peste sicriu. Trupul i-a fost depus în nava bisericii, iar a doua zi s-a desfăşurat marea slujbă de pomenire, la care au luat parte regina Margrethe şi alţi membri ai familiei regale daneze. Sicriul a fost aşezat într-un dric tras de cai, fiind purtat pe străzile din Copenhaga până la cheiul unde o canonieră nouă stătea în aşteptare. Dmitri, Dorrit şi Paul Kulikovski au urcat la bord.

Sicriul era căptuşit cu plumb şi avea o placă de marmură dedesubt. Cântărea o tonă. Încercau să-l bage în canonieră, dar nu intra. Brusc, un ofiţer de pe vas sau din armata terestră, un danez foarte arătos, i-a dat cu cizma o lovitură în plus, reuşind să-l împingă înăuntru! Doamne, ce chipeşi erau acei ofiţeri danezi! Toate fetele, chiar şi cele bătrâne, alergau în Rusia cu limba scoasă după ei.

Înainte să părăsesc Danemarca, am dezvelit tăbliţa indicatoare a unei noi pieţe din Copenhaga, Kejserinde Dagmars Plads, nume dat în onoarea străbunicii mele. Apoi am zburat la Sankt-Petersburg.

Între timp, Dagmar ajunsese în canonieră la baza navală Kronstadt, de lângă Sankt-Petersburg, unde sicriul a fost transferat pe o navă rusească. De acolo, au continuat către Peterhof, unde a fost depusă într-o micuţă capelă din parc. Îmi aduc aminte că m-am dus să-i sărut sicriul. Cozile se întindeau până departe. Incredibil cât de mulţi oameni au vrut să-şi aducă omagiile.

Ceremonia funerară a avut loc la Catedrala Sf. Isaac. Nu mai fusesem niciodată acolo. Era uluitoare, cu toate acele lumânări, coloane, malachit şi lapislazuli – îţi tăia respiraţia. În prezent, a redevenit muzeu. M-am întors de câteva ori ca s-o revăd, însă nu am mai găsit aceeaşi atmosferă – astăzi este mult mai întunecoasă. În ziua funeraliilor, era atât de luminoasă şi

strălucitoare! Trebuie să fi fost peste cincizeci de preoți la ceremonie. Fiica mea, care credea că preoții ar trebui să respecte un anumit protocol, s-a îngrozit atunci când unii dintre ei au scos aparatele foto şi au început să pozeze coşciugul.

După încheierea slujbei, ne-au dus cu autocarul de la Sf. Isaac la Fortăreața Sfinților Petru şi Pavel, unde a trebuit să traversăm podul.

În timpul slujbei de la Catedrala Sfinții Petru şi Pavel, care marca sfârşitul funeraliilor, grupul celor din familia Romanov a stat într-o parte a edificiului, în timp ce regele Greciei, prințul Michael de Kent şi diverse alte persoane au primit locuri într-o alta. Dmitri şi Nikolai mă împingeau să mă duc mai în față, spunându-mi „Eşti ruda ei cea mai apropiată“.

Cu atâția demnitari prezenți, au existat unele motive de îngrijorare legate de posibilitatea unor bombe şi atacuri. Un domn din grupul danez, neatent şi absorbit de bolta catedralei, nu a văzut mormântul – a căzut în el şi s-a auzit un „bang!“. Zgomotul a fost atât de puternic, încât ne-am speriat cu toții şi am văzut o mulțime de persoane ferindu-se. A fost tras afară numaidecât, dar se pare că-şi lăsase acolo telefonul mobil. Mai putea fi auzit sunând şi după ce sicriul a fost băgat în mormânt. A avut norocul să nu pățească nimic, deşi mormântul fiind din piatră trebuie să se fi rănit un pic.

Mai târziu, am auzit că atunci când s-au dus să sape mormântul lui Dagmar, unde urma să fie pusă alături de soțul ei, au descoperit că locul fusese deja săpat. Evident, fusese pregătit înainte de revoluție, atunci când a fost îngropat Alexandru III, pentru ca, până la urmă, să-şi poată găsi odihna lângă el.

După reînhumare, s-a ținut un lung priveghi la Muzeul Etnografic. A fost însă scurtat, deoarece prințesa Mary a Danemarcei se afla în primele luni de sarcină, deşi vestea nu devenise încă publică, şi i s-a făcut rău. (Ieşise deja puțin de la slujba din Catedrala Sf. Isaac, fiindcă nu se simțea bine.) Odată ce Mary şi Frederik au plecat, a trebuit să plecăm şi *noi* toți, deoarece aşa cerea protocolul. De-abia am putut să rostim primele rugăciuni. La scurt timp după aceea, s-a anunțat *oficial* vestea că Mary aştepta din nou un copil.

*

De fiecare dată când am mers la Sankt-Petersburg sau la Moscova, am

făcut parte dintr-un grup imens de persoane şi am venit cu un scop bine definit – o înmormântare, o reînhumare sau ceva asemănător. De aceea nu am putut să mă plimb deloc în afara programului stabilit. Acum vreo şase ani însă, m-am dus cu fiica mea la Ekaterinburg. Ne aflam la începutul lui decembrie, temperatura era de minus treizeci şi unu de grade, ne înghețau până şi firele de păr din nări, iar de fiecare dată când ieşeam trebuia să ne înfofolim fețele în fulare.

Am mers pe jos de la hotel până la Biserica Tuturor Sfinţilor, închinată sângelui vărsat pe pământul ruşilor dreptcredincioşi, situată pe domeniul Casei Ipatiev, care se afla probabil la mai puțin de cinci sute de metri distanță, deşi părea mult mai departe. Stratul de zăpadă de pe ambele trotuare ajunsese de aproape doi metri şi jumătate, cerul era albastru, timpul însorit, dar frigul îți pătrundea până în măduva oaselor.

Am ajuns la biserică, am aruncat o privire, apoi am coborât în criptă, adică în subsolul unde fuseseră uciși țarul şi familia sa. Era extrem de emoționant şi deosebit de interesant pentru mine şi fiica mea, care putem simți şi vedea uneori lucruri supranaturale.

Nu era nimeni prin preajmă care să vorbească engleza. Până la urmă, au reuşit să priceapă cine sunt şi au fost teribil de impresionați. Mi-au spus:

— Reveniți, vă rog, mâine, pentru că vrem să facem un videoclip şi o să avem atunci pe cineva care să traducă.

În dimineața următoare ne-am întors, la ora 11. Ne-au condus la casa parohială, unde ne-au oferit ceai îndulcit cu gem – ceea ce ni s-a părut destul de bizar – şi o sumedenie de prăjituri şi alte bunătăți de mâncat. Nu mă simțeam bine, aşa că nu am putut ajunge în locul unde au fost descoperite osemintele țarului şi unde astăzi s-au construit nişte biserici din lemn, câte una pentru fiecare dintre Romanovi. Fiica mea s-a dus, dar era o singură şosea, iar traficul uimitor. Cu toate că nu se afla departe, i-a luat patru ore să se înapoieze cu taxiul!

*

Am fost la Moscova de trei sau patru ori. M-a încântat Kremlinul, bisericile sunt minunate, mai ales Catedrala Adormirii, unde țarii au fost încoronați vreme de trei sute de ani. Păşind între zidurile Kremlinului, a fost

ca şi cum aş fi călătorit înapoi în timp, în zilele Rusiei imperiale.

Nu-mi place totuşi ce simt la Moscova. Nu are aceeaşi atmosferă bună ca Sankt-Petersburgul. O găsesc prea comercială şi pare plină de oameni care vor cu orice preţ să iasă în evidenţă. Am fost acolo iarna, cu fiica mea. Am mers şi la Sankt-Petersburg, tot iarna, cu ocazia aceleiaşi călătorii. Altfel, nu mă duc dacă nu sunt invitată. Atunci toată lumea este foarte amabilă cu noi.

Au mai rămas de îngropat rămăşiţele pământeşti ale lui Aleksei şi ale Mariei. Cred că funeraliile ar putea avea loc în 2018 sau în anul următor. Sau poate niciodată. Una dintre persoanele în mâinile cărora stă totul este patriarhul. De trei ori s-a anulat ceremonia în 2016, ceea ce a fost regretabil.

Ambasada rusă ne-a prevenit să nu ne luăm în avans biletele de avion, ci să aşteptăm să primim undă verde. Cu toate acestea, dat fiind că erau oferte bune la British Airways şi la hotelul Astoria, ne-am rezervat cu toţii bilete, inclusiv fiul meu Nick şi soţia lui, Jude. El nu mai fusese niciodată în Rusia. Era în RAF când avuseseră loc celelalte înmormântări. Locul lui de muncă fiind sensibil, nu a primit permisiunea să plece. Ne-am cumpărat deci cu toţii bilete, apoi ceremonia de înmormântare a fost anulată, aşa că am ieşit în pierdere.

Au existat apoi zvonuri că aveau de gând să organizeze ceremonia la o altă dată, dar şi aceea s-a anulat.

Patriarhul şi preşedintele Putin au ordonat să fie deschisă practic întreaga criptă cu rămăşiţele lui Nicolae şi ale familiei sale, spre a fi luate mostre de ADN care să le dovedească autenticitatea. Ulterior, au procedat la fel cu Dagmar şi Alexandru III. Comuniştii îl lăsaseră pe străbunicul meu să se odihnească în pace. Este ruşinos că alţii nu i-au arătat acelaşi respect.

Lumea a luat-o razna cu privire la autenticitatea acelor rămăşiţe, dar suntem convinşi că ei *sunt* cei identificaţi de experţi. A devenit în prezent un nonsens politic. Presupun că înmormântarea lui Aleksei şi a Mariei ar putea fi planificată pentru 2018, ca să corespundă cu centenarul uciderii lor.

În prezent, se pare că au găsit şi corpul lui Mihail, fratelui ţarului Nicolae, care a fost împuşcat de bolşevici în pădurea de lângă oraşul Perm, şi despre care nimeni nu a ştiut multă vreme unde ar putea fi. În urmă cu vreo cinci ani, corpul lui Mihail a fost găsit pe fundul unei mine, alături de cel al secretarului său, Johnson, care îi fusese de fapt mai mult prieten decât

secretar.

Am auzit de această descoperire când un rus – cred că era un istoric – a venit la Provender, pentru unul dintre tururile noastre ghidate. Apoi mi-a spus şi altcineva, cred că un angajat de la ambasada rusă. Ruşii nu se aşteptaseră să găsească cadavrele, şi nici nu fusese prevăzut să fie reînhumate pe undeva, aşa nu au ştiut ce să facă cu ele. Descoperirea a fost ţinută sub tăcere, pentru că totul s-a petrecut accidental. Testele ADN au stabilit identitatea cadavrelor, dar n-am idee ce s-a întâmplat cu ele după aceea.

*

Sunt implicată în Asociaţia de familie Romanov, ca membru mai tânăr al unei generaţii de seniori. În prezent, toţi verii mei au decedat, în afară de Marina. Cândva fuseseră numeroşi, dar fiind cam de aceeaşi vârstă au rămas un grup restrâns. Ei au alcătuit Asociaţia de familie – la Paris, în anii ’70, cred – împreună cu unii membri din a doua generaţie a dinastiei Romanov.

Ultima întrunire pe care am organizat-o a avut loc în cabana de la Peterhof, casa lui Dagmar de pe domeniul Peterhof. Tati a iubit mult cabana. Este o clădire victoriană fermecătoare, unde la etaj se află o cameră specială, despre care tata vorbea cu mare însufleţire. O cameră încântătoare, ai cărei pereţi glisanţi se trăgeau pe timpul verii, ca să pătrundă soarele. Tata îmi povestise atât de multe despre ea, încât atunci când s-a ţinut întrunirea Asociaţiei de familie, prima la care am participat, am fost cu adevărat fascinată. Fiul meu Fran era la parter. Trecuse pe sub frânghia de protecţie şi se aşezase în fotoliul bunicului său. Curând a fost alungat de acolo!

Nimeni nu ştie acum cine urmează să devină şeful Asociaţiei de familie Romanov.[49] Vărul meu Nikolai a murit în 2014, iar fratele lui, Dmitri, la începutul lui 2017. Fratele meu vitreg Andrei este în vârstă de 95 de ani. Are trei fii, dar sunt toţi foarte americanizaţi. Cel mai mare, Alexei, cu trei ani mai mic decât mine, vorbeşte fluent rusa, fiindcă mama lui a fost rusoaică, dar nici el, nici fratele lui vitreg, Peter, nu au moştenitori. Doar cel mai tânăr dintre băieţi, Andrew, are o fiică, astăzi în vârstă de vreo douăzeci

de ani. I-am spus:

49. În decembrie 2017, prințesa Olga Romanoff a devenit preşedinta Asociației de familie Romanov (n. red.).

— Ştii ceva? Mai este timp şi de un fiu.

Mi-a răspuns:

— O, nu, atâta ne-au tachinat la şcoală că suntem prinți, încât nu i-aş mai dori asta altui băiat.

Nu am văzut niciodată vreo implicare în evenimente; Asociația a fost creată doar ca o formă de distracție, spre a monitoriza ce fac membrii familiei, dar nu înseamnă vreo mare scofală. Cu toate acestea, Fondul Romanov pentru Rusia, pe care îl conduce Dmitri, este ceva cu totul diferit, iar prin el s-au realizat o mulțime de lucruri bune. Preşedintele Putin i-a acordat anul trecut o distincție; pentru serviciile sale, a primit o medalie şi alte recunoaşteri oficiale.

Astăzi, activitatea Fondului a fost preluată de vărul meu mai mic, Mişa, iar fratele lui, Nikita, şi sora Alexandra sunt şi ei implicați. Sunt fiii vărului meu Rostislav, iar Mişa a fost unul dintre cei care au purtat pe umeri sicriul la înmormântarea lui Dmitri, în ianuarie 2017. Toți trei gestionează foarte eficient Fondul, astfel încât treburile ar trebui să meargă fără probleme.

Dat fiind că patronez diverse baluri, mi se oferă gratuit cazare şi bilete. Patru dintre ele au legătură cu Rusia. Pot fi foarte distractive, însă depinde mai degrabă de cine participă şi lângă cine stai. Cu toate acestea, chiar este o ocazie să întâlneşti şi să saluți diverse persoane, să zâmbeşti dulce şi să te porți politicos.

Poate fi foarte amuzant atunci când mă însoțeşte cel puțin unul dintre copiii mei, deoarece am întotdeauna parte de un moment din seria „*Mami*! Nu poți spune asta!“. În prezent, ei se jenează totuşi mai puțin cu mine. *Pot* să-i pun însă foarte tare în încurcătură.

Cât despre succesiune, habar nu am de nimic. Teoretic, în ce priveşte legăturile de sânge, următorii ar fi fratele meu vitreg, apoi eu şi copiii lui, dar nu aşa merg lucrurile. Femeile nu contează pentru Romanovi, din păcate. Suntem foarte jos în ordinea ierarhică şi nu poți merge pe linia feminină, aşa că femeile nu pot moşteni.

Tata spunea mereu că n-o să mai fie niciodată un alt Romanov pe tronul Rusiei, doar dacă oamenii o vor dori, altfel, niciodată. Dacă cineva ar fi acum pus pe tron, nu ar fi decât o marionetă folosită în scopuri politice.

Tot tata spunea însă că lucrurile se vor îndrepta din nou în Rusia – întotdeauna culegi ce ai semănat.

COLIȚĂ DE IMAGINI

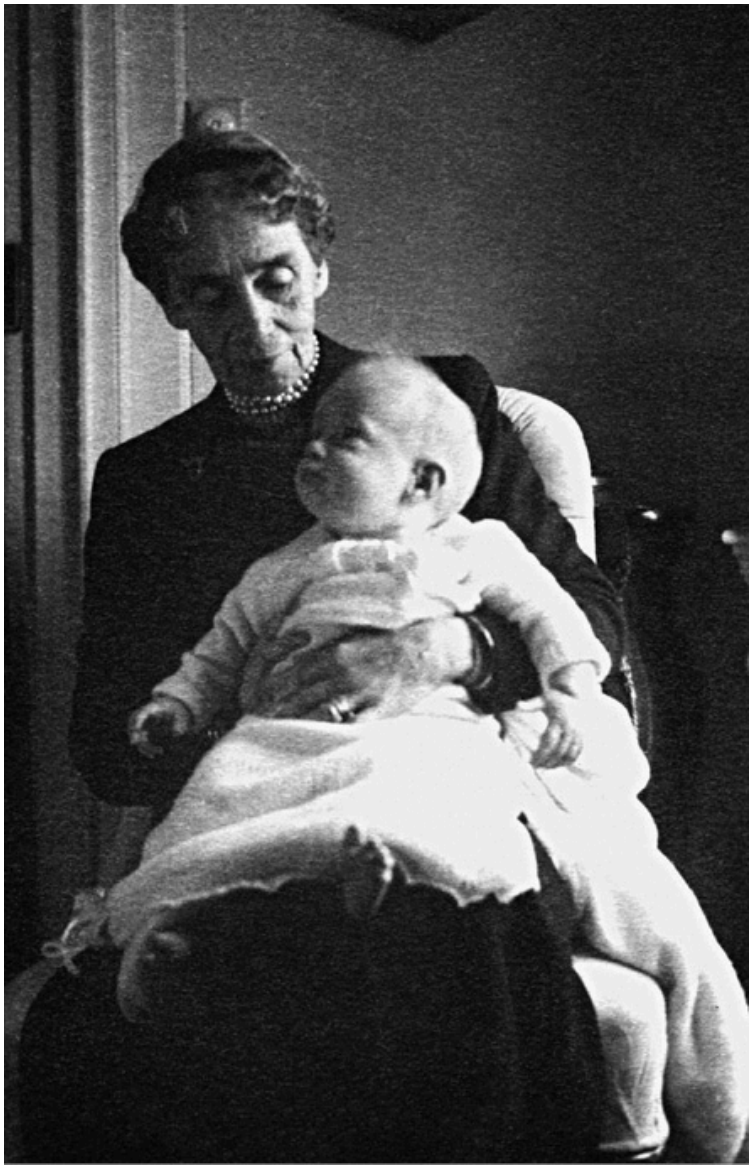

1. Prințesa Olga în vârstă de şase luni, aşezată pe genunchii marii ducese Ksenia, 1950.

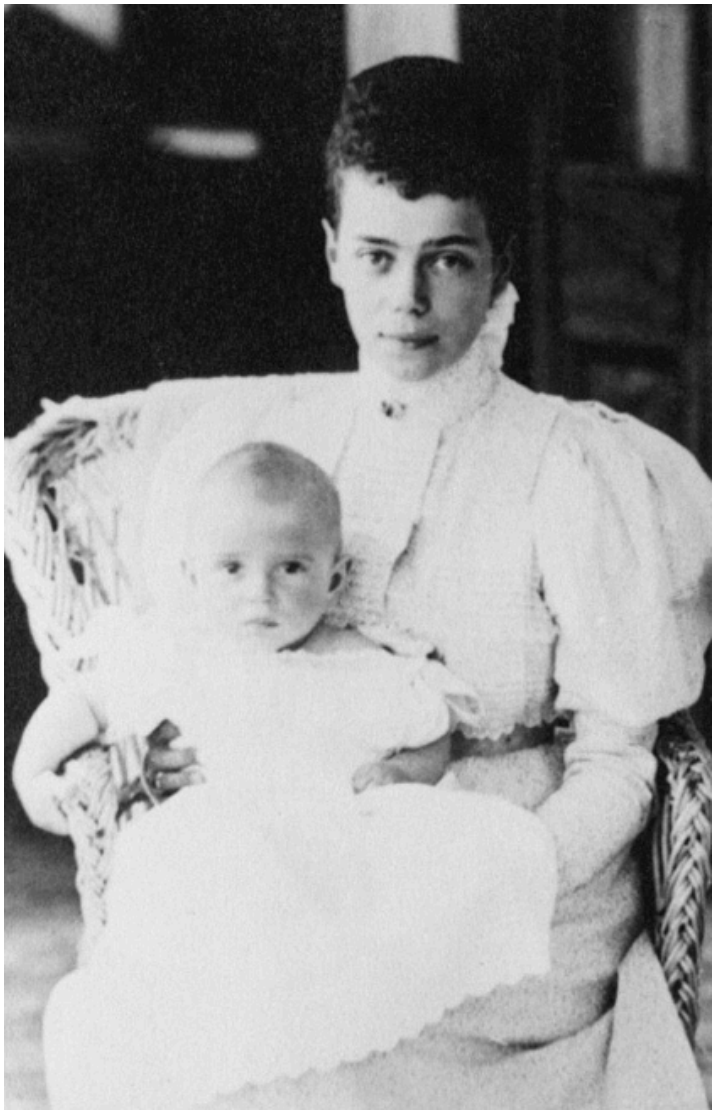

2. Marea ducesă Ksenia ținându-l în brațe pe fiul ei cel mare, prințul Andrei.

3. Marea ducesă Ksenia cu prinţul Andrei, fiul ei cel mare.

4. Marea ducesă Ksenia cu cei doi copii mai mari, prinţesa Irina şi prinţul Andrei, fotografiaţi probabil de marele duce Aleksandr, al cărui chipiu de la uniformă e aşezat pe masa din spatele ei.

5. Marele duce Aleksandr Mihailovici şi marea ducesă Ksenia Aleksandrovna, cu cei doi copii mai mari ai lor, prinţesa Irina şi prinţul Andrei, fotografiaţi în budoarul marii ducese Ksenia din palatul lor situat la nr. 106 pe malul Canalului Moika, Sankt-Petersburg.

6. Prinţul Andrei Aleksandrovici (*extrema stângă*) alături de câţiva dintre fraţii săi şi de copiii familiilor aristocrate din anturaj, probabil fiii contelui Ilarion Ilarionovici Voronţov-Daşkov (1877–1932) şi ai Irinei Vasilievna, născută Narîşkina.

7. Prinţul Andrei Aleksandrovici în uniformă de cadet de marină, conducând un automobil.

8. Prinţul Rostislav Aleksandrovici (1902–1978) împreună cu preceptorul său, în palatul marelui duce Aleksandr, situat la nr. 106 pe malul Canalului Moika, Sankt-Petersburg.

9. Marele duce Aleksandr Mihailovici, cca 1910.

10. De la stânga la dreapta: prinţul Nikita, prinţesa Irina, prinţul Andrei, prinţul Dmitri, marea ducesă Ksenia Aleksandrovna, prinţul Vasili, prinţul Feodor, prinţul Rostislav şi marele duce Aleksandr

Mihailovici.

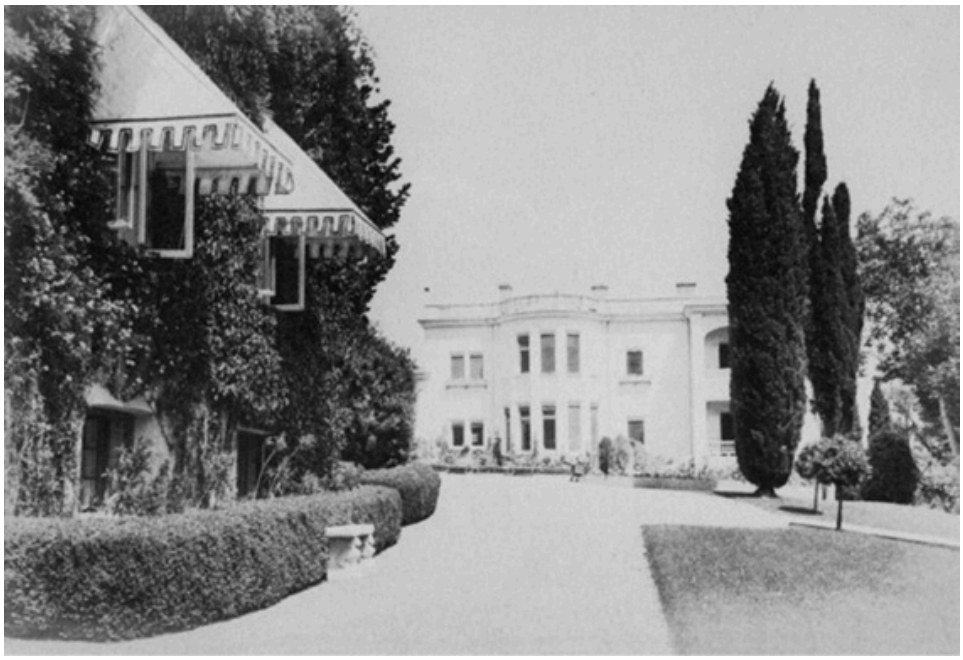

11. Curtea domeniului Ai-Todor: la stânga, „Casa Veche“, construită pe la mijlocul anilor 1870, la dreapta, „Casa Nouă“ („Casa Copiilor“), construită în 1912. Marele duce Aleksandr Mihailovici a moştenit domeniul de la mama lui în 1891.

12. Domeniul din Crimeea al marelui duce Aleksandr Mihailovici, Ai-Todor, cu Marea Neagră în fundal şi viile în prim-plan.

13. Toți copiii marii ducese Ksenia şi ai marelui duce Aleksandr: prințesa Irina, prințul Andrei, prințul Feodor, prințul Nikita, prințul Dmitri, prințul Rostislav, prințul Vasili.

14. Marea ducesă Ksenia alături de soțul ei, de frați şi de nepoatele din partea fratelui Nicolae II pe

domeniul soţului ei de la Ai-Todor, în Crimeea. De la stânga la dreapta: marea ducesă Olga Aleksandrovna, ţarul Nicolae II, marea ducesă Ksenia Aleksandrovna şi marile ducese Tatiana şi Olga Nikolaevna. În faţă: marele duce Aleksandr Mihailovici.

15. Prinţul Andrei în uniformă militară. Prinţul Andrei şi-a început pregătirea militară în calitate de cadet în Marină, dar în 1915 s-a transferat în armată şi a devenit locotenent în gărzile de cavalerie.

16. Împărăteasa-mamă Maria Feodorovna şi unul dintre nepoţii ei, probabil prinţul Rostislav, în grădina palatului Elaghin, în 1915. La începutul Primului Război Mondial, împărăteasa-mamă locuia în palat, iar Ksenia şi copiii ei mai mici stăteau împreună cu ea, în vreme ce marele duce Aleksandr era plecat din pricina războiului.

17. Împărăteasa-mamă Maria Feodorovna cu fiica ei, marea ducesă Ksenia, şi nepotul, prinţul Nikita, în parcul palatului Elaghin, Petrograd, 1915.

18. Prinţii Andrei (dreapta) şi Feodor în faţa domeniului imperial de la Livadia, fotografiaţi în 1918.

19. HMS Marlborough, trimis de regele George V ca să le evacueze pe împărăteasa-mamă şi rudele sale din Crimeea în 1919.

20. Marea ducesă Ksenia Aleksandrovna la bordul HMS Marlborough. În spatele ei poate fi văzută nepoata sa prințesa Irina Feliksovna Iusupova (fiica prințesei Irina Aleksandrovna şi a prințului Feliks Feliksovici Iusupov).

21. (Jos, dreapta) Împărăteasa-mamă Maria Feodorovna la bordul HMS Marlborough. În fundal este oraşul Ialta.

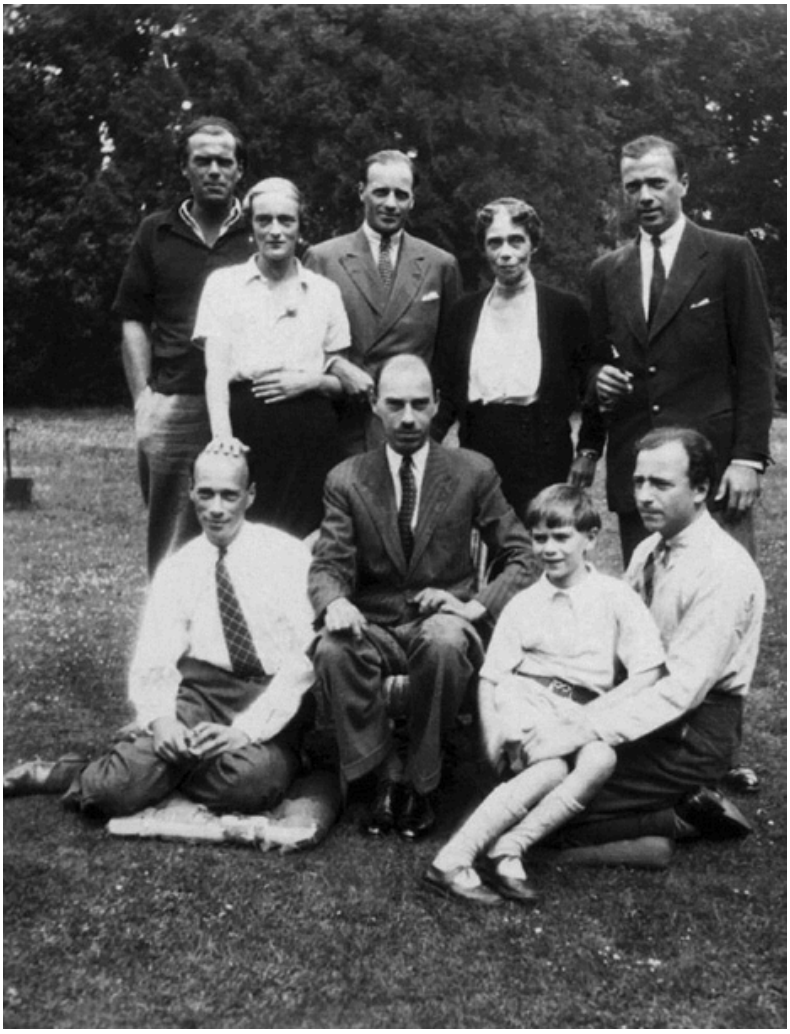

22. Marea ducesă Ksenia şi copiii ei în exil, cca 1948. *În picioare, pe rândul din spate, de la stânga la dreapta:* prinţul Feodor, prinţesa Irina, prinţul Nikita, marea ducesă Ksenia, prinţul Dmitri. *Aşezaţi, pe rândul din faţă, de la stânga la dreapta:* prinţul Rostislav, prinţul Andrei şi prinţul Vasili, cu unul dintre nepoţii lui, probabil Rostislav Rostislavovici.

23. Marea ducesă Ksenia la Conacul Wilderness, de la Hampton Court, cca 1950.

24. Prinţul Feliks Feliksovici Iusupov şi prinţesa Irina Aleksandrovna în exil în Franţa, cca 1950.

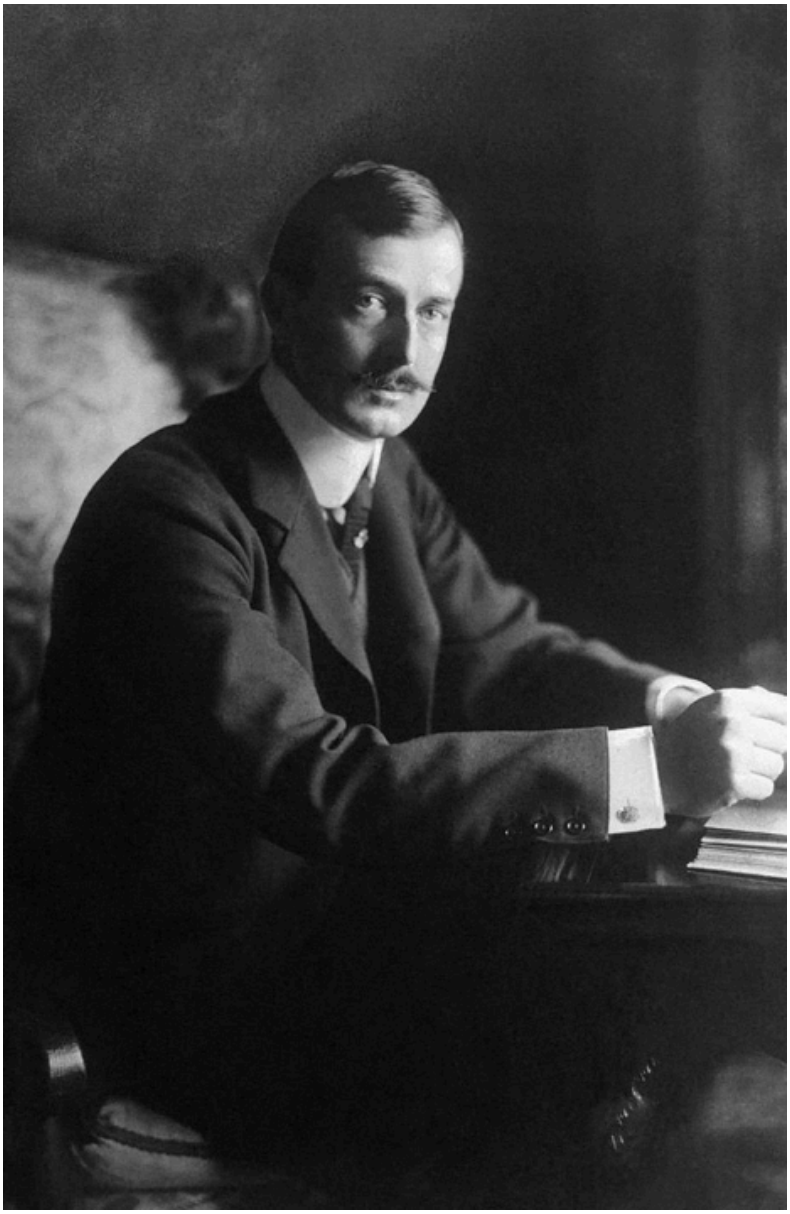

25. Marele duce Kirill Vladimirovici, care, spre marea nemulţumire a împărătesei-mame, s-a autoproclamat „împărat“ în 1924 (colecţie particulară).

26. Prinţul şi prinţesa Andrew cu fiica lor, prinţesa Olga, 1950.

27. Sora Helen Rowe, purtând-o în brațe pe prințesa Olga, în vârstă de două luni.

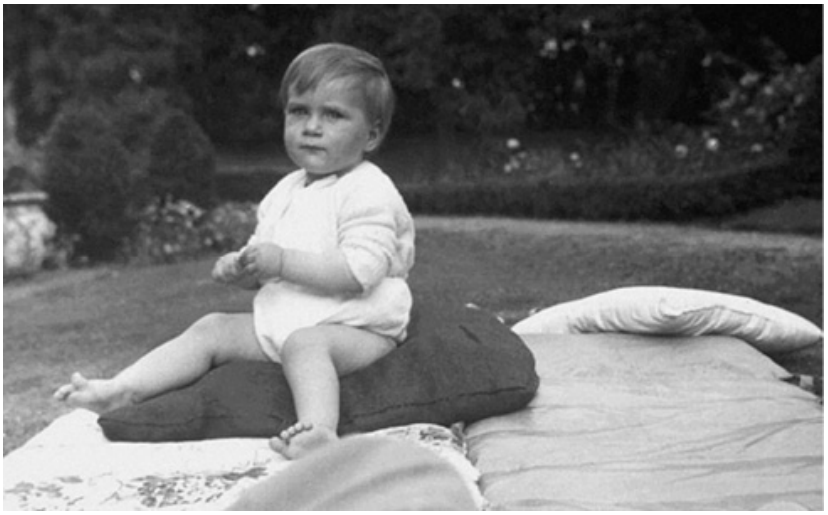

28. Prințesa Olga cu margareta în mână, la şase sau şapte luni.

29. Prințesa Olga în căruciorul făcut de fabricantul de trăsuri al reginei, 1951.

30. Măicuța Martha, care o îngrijea pe marea ducesă Ksenia, cu prințesa Olga şi prințul Andrei, 1957.

31. Marea ducesă Ksenia, nepotul ei prințul Aleksandr şi prințesa Margarita von Baden, ținând-o în brațe pe prințesa Olga.

32. Prințesa Olga la şapte ani.

33. „Draga de Nanny Ray“ a prințesei Olga, 1959.

34. Prinţesa Andrew călare pe Chasseur, împrumutat pentru şedinţa foto.

35. Prinţesa Olga călărind la Provender pe măgăruşul Neddy, cu mânzul ei.

36. Prințesa Olga pe Tina, poneiul pe care a învățat să călărească.

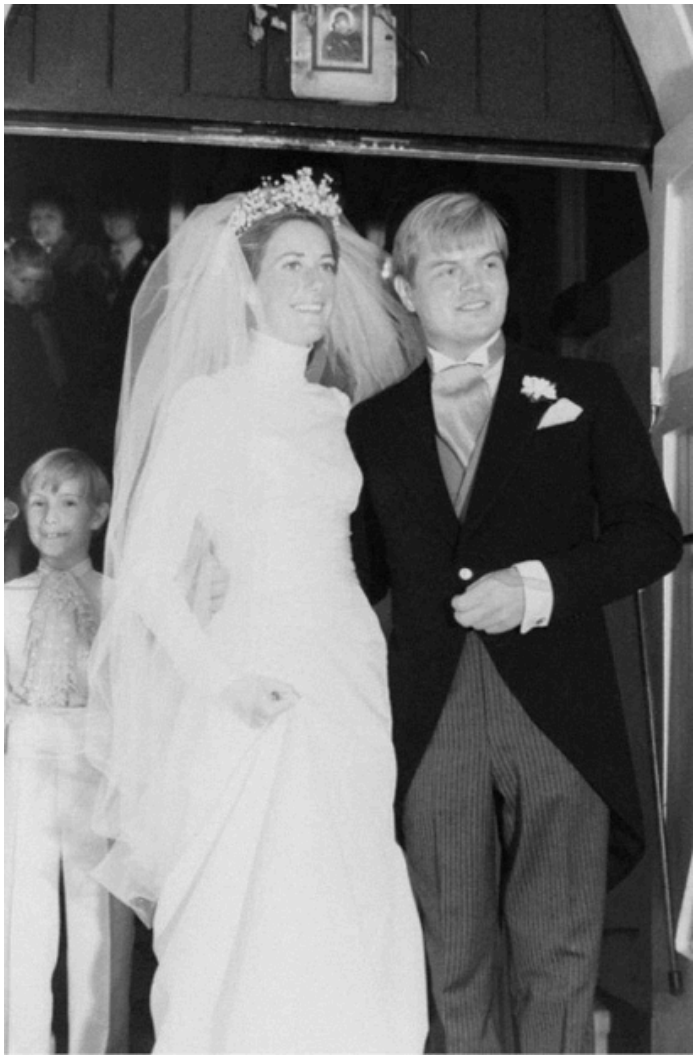

37. Prinţesa Olga şi Thomas Mathew la ieşirea din biserica ortodoxă din Londra, după ceremonia de nuntă din 1975.

38. Prinţesa Andrew alături de mama ei, Sylvia McDougall (*stânga*), şi de marea ducesă Ksenia (*dreapta*), la Craigowan.

39. Alexandra, fiica prințesei Olga, îmbrățişându-l pe fratele ei Tom, care îl ține în brațe pe câinele Oscar.

40. Fiii prințesei Olga, Nick (*dreapta*) şi Fran (*stânga*), în uniformă ATC, în vârstă de 16, respectiv 15 ani.

41. Prințesa Olga cu Nick (*dreapta*), Fran (*stânga*) şi Alexandra pe genunchii ei, sub portretul bunicii ei materne, la Banchory. (Prin amabilitatea cotidianului *The Press and Journal din Aberdeen*.)